

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YAŞLILARIN DİNİ VE SOSYAL YAŞANTILARI
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME:
KARAMAN ÖRNEĞİ**

Ali YÖRÜK

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. İsmail GÜLLÜ

KARAMAN – 2019

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YAŞLILARIN DİNİ VE SOSYAL YAŞANTILARI ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME:
KARAMAN ÖRNEĞİ**

Hazırlayan

Ali YÖRÜK

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. İsmail GÜLLÜ

KARAMAN – 2019

	TEZ ONAY SAYFASI FORMU	Doküman No	FR-285
		İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1/1

YAŞLILARIN DİNİ VE SOSYAL YAŞANTILARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME: KARAMAN ÖRNEĞİ

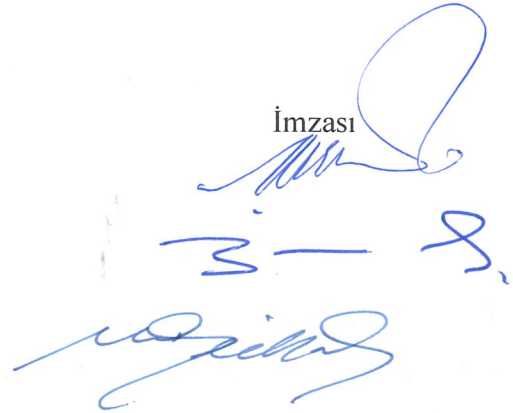
Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 29.04.2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Mustafa AYDIN

Üye : Doç. Dr. İsmail GÜLLÜ

Üye : Doç. Dr. Mehmet BİREKUL

İmzası

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 04.04.2019 tarihli ve 15/204 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

Mühür
İmza

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının köklerini yaklaşık üç yıldır sosyal hizmet alanında çalışıyor olmam ve yaşlılık olgusuna duyduğum yoğun ilgi oluşturmaktadır. Ülkemizde yaşlılık sosyolojisi üzerine yapılan çalışmaların da sınırlı sayıda olması böyle bir çalışmanın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Öncelikle bana yaşlanma ve yaşlılık konusunda çok şey öğretmiş olan değerli yaşlılara kendimi borçlu hissediyorum, her birine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Çalışmanın her aşamasında beni motive eden, din sosyolojisi alanındaki birikimiyle her zaman yanımda olan, bilgi ve donanımıyla bana yaşlılığın farklı yönlerini gösteren değerli hocam Doç. Dr. İsmail GÜLLÜ'ye en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Jüri üyelerim olan Prof. Dr. Mustafa AYDIN'a ve Doç. Dr. Mehmet BİREKUL'a oturumdaki katkılarından dolayı müteşekkirim.

Lisans hayatım ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden bilgisini ve rehberliğini hiçbir zaman esirgemeyen Dr. Öğr. Ü. Oya ERYİĞİT GÜNLER'e ve tüm sosyoloji bölümü öğretim üyelerine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bu çalışmada, yukarıdakiler dışında ismini sayamayacağım bir çok kişinin ve değerli mesai arkadaşlarımdan emekleri bulunmaktadır. Başta psikolog Şeyda ÇAKMAKER ve Hülya AKMAN, sosyolog Neslihan NERGİZ ve Ahmet Nizam SARI olmak üzere tüm iş arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Yaşlılık; çocukluk, gençlik ve yetişkinlik gibi –ölümün ani bir şekilde gelişini dışında- hayatın kaçınılmaz evrelerinden biridir. Yaşlılık denilince fiziksel güç kayıplarının olması, hastalıkların artması, emeklilikle birlikte üretim sürecinin dışında kalınmasına bağlı olarak topluma yük olarak görülmesi, gibi olumsuz durumlar akla ilk gelenlerdir. Oysaki günümüz toplumlarında yaşlılığın tecrübe ve zenginlik olduğu, yaşlıların toplumda kültürü korumak ve onun taşıyıcısı olmak gibi önemli fonksiyonlarının olduğu göz ardı edilir. Geleneksel toplumlarda olumlu yönleriyle ön plana çıkan yaşlılar, din ile kurduğu ilişki sayesinde mistik bir yöne sahip olmuş, otorite ve konum elde etmiştir. Modern toplumda dinin kurumsallaşması ile beraber yaşlıların dini önderliği önemini yitirse de din ile ilişkisi devam etmiştir.

Yaşlının modern toplumdaki en önemli problemi işlevsizleştirilmesidir. Bizim toplumumuzda, kültürümüzde yaşlının işlevselliğini sağlayan en önemli araçlardan bir tanesi olan din, yaşlının hayata tutunabilme alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla dinin yaşlının sosyal alanda işlevsellik kazanmasını sağlayan, sosyal ilişkilerini güçlendiren, kısacası yaşam memnuniyetini etkileyen kurumlardan birisi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sözün özü, bu araştırma yaşlının dini ve sosyal yaşantısının iç içeliğini göstermeyi, yaşlıların din aracılığı ile hayatı nasıl anlamlandırdığını açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Yaşlılık, Din, Yaşlılık Sosyolojisi, Yaşlı Dindarlığı, Yaşlılık Algısı, Yaşlı Ayrımcılığı

ABSTRACT

Elderliness is one of the inevitable stages of life like childhood, youth and adulthood- apart from the sudden onset of death -. Negative stereotypes like being a burden to society due to staying out of the production process, loss of physical power, the increase of illness are the first things that come to mind when you mention elderliness. However, in today's societies, it is neglected that old age is an experience and richness and elderly people have important functions such as protecting culture and being a conveyor of culture in society. The elders, who stand out with their positive aspects in traditional societies, had a mystical direction thanks to the relationship they established with religion and gained authority and position. Even though the religious leadership of the elderly lost its importance with the institutionalization of religion in modern society, the relationship with religion continued. One of the most important problems in modern societies is the disfunctioning of the elderly. Religion, one of the most important tools that provide the functionality of the elderly in our society, is one of the areas where the elderly can hold onto life. Therefore, it can easily be said that religion is one of the institutions that enables the elderly to become functional in the social field and strengthens their social relations, in short, affecting their life satisfaction. In essence, this research aims to show the interconnectedness of religious and social life of the elderly and to reveal how the elderly make sense of life through religion.

Key Words: Elderliness, Religion, Sociology of Ageing, Religiosity of Elderly, Perception of the Elderly, Age Discrimination

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	vii
TABLolar.....	viii
ŞEKİLLER	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

1.1. Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1. Yaşlılık ve Yaşlanma Kavramı.....	5
1.1.2. Kronolojik Yaşlanma.....	7
1.1.3. Biyolojik Yaşlanma	8
1.1.4. Sosyal Yaşlanma	9
1.1.5. Psikolojik Yaşlanma.....	10
1.1.6. Yaşlılığın Felsefi ve Düşünsel Arka Planı.....	10
1.2. Toplumsal Kuramlar Perspektifinde Yaşlılık	12
1.2.1. Yapısal Fonksiyonel Kuram	13
1.2.1.1. Geri Çekilme Kuramı (Disengagement)	15
1.2.1.2. Aktivite (Etkinlik) Kuramı	17
1.2.1.3. Süreklilik Kuramı.....	18
1.2.1.4. Rol Kaybetme Kuramı (Role Exit).....	19
1.2.1.5. Modernite ve Postmodernite Kuramında Yaşlılık.....	20
1.2.2. Sembolik Etkileşimcilik ve Etiketleme Kuramında Yaşlılık.....	23

1.2.3.	Alt Kültür Kuramı	25
1.2.4.	Psiko-Sosyal Yaklaşım ve Yaşlılık	27
1.2.5.	Yaşlılıkla İlgili Diğer Kuramlar	29
1.2.6.	Sosyal Antropoloji ve Geçiş Ritüelleri Açısından Yaşlılık	30
1.2.7.	Din Sosyolojisi ve Yaşlı	34
1.2.8.	Türk-İslam Kültüründe Yaşlılık Kavramı ve Yaşlının Yeri	43
1.3.	Yaşlılık Çalışmalarıyla İlgili Literatür	47
1.3.1.	Kitaplar	48
1.3.2.	Makaleler	52
1.3.3.	Tezler	55

İKİNCİ BÖLÜM

Tarihsel Süreç İçerisinde Yaşlılık

2.1.	İlkel ve Yerleşik Tarım Topluluklarında Yaşlılık	57
2.2.	Modern Toplum Anlayışında Yaşlılık	62
2.2.1.	Ekonomi ve Yaşlılık	62
2.2.2.	Aile Yapısı ve Yaşlılık	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI

3.1.	Araştırmanın Konusu ve Problemi	70
3.2.	Araştırmanın Amacı ve Önemi	71
3.3.	Araştırmanın Yöntemi	73
3.4.	Araştırmanın Evren ve Örneklemi	74
3.5.	Veri Kaynakları ve Veri Toplama Yöntemi	76

3.6.	Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları.....	78
3.7.	Türkiye ve Karaman'ın Yaşlı Nüfusu Hakkında	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN YORUMLANMASI

4.1.	Katılımcıların Genel Profili	84
4.2.	Yaşlı Bireylerin Sosyal İlişkileri.....	86
4.2.1.	Sendeki Siyah Saçlar Bende Olsa Bana Yakışmaz: Bir Yaşlılık Tanımı	86
4.2.2.	Yaşlılığın Aile Bireyleri ve Çevresiyle İlişkisi.....	88
4.2.3.	Yaşlılık ve Mekan İlişkisi	95
4.2.3.1.	Karaman'da Bir Yaşlılık Söylemi: Hurdalık.....	96
4.2.3.2.	Yaşlılara Sağlanan Kurumsal Destek Hizmetleri.....	99
4.3.	İbadet Merkezli Bir Yaşantıya Doğru: Yaşlılık ve Dindarlık.....	102
4.3.1.	Yaşlılık ve Dini İnanç.....	103
4.3.2.	Yaşlılık ve Dini Pratikler: “Suya Yazılan Sevap”	104
4.3.2.1.	Manevi Borç: Namaz	106
4.3.2.2.	Oruç ve Yaşlı: Utanarak Yemek	113
4.3.2.3.	Vakti-Zamanı Gelince Yapılan İbadet: Hac.....	116
4.3.2.4.	Dini Bayramlar ve Yaşlı: Kapıları Gözlemek	121
4.3.3.	Dini Hayatın Bilgi Boyutu ve Yaşlı	123
4.3.4.	Gönülsüz Göç: Ölüm.....	127
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ		132
KAYNAKÇA		139

EKLER

EK: 1. Görüşme Formu

EK: 2. Fotoğraflar

KISALTMALAR

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

TDK: Türk Dil Kurumu

Vb: Ve Benzeri

Vs: Ve Saire

TABLolar

Tablo 1. İnsanın Sekiz Çağı ve Dönelmlere Göre Yaşadığı Çatışmalar	27
Tablo 5. Katılımcıların Demografik Bilgileri ve Metin İçi Kodları	85
Tablo 6. Karaman'da Yaş Gruplarına Göre Hacca Gidenlerin Yüzelik Dağılımı (2018).....	117

ŞEKİLLER

Şekil 1. Karaman İlinde 65 yaş ve Üstü Erkek Nüfusun Toplam Nüfus İÇindeki Oranı	80
Şekil 2. Karaman İlindeki 65 Yaş ve Üstü Kadın Nüfusun Toplam Nüfus İÇindeki Oranı	81
Şekil 3. Karaman İlindeki 65 Yaş ve Üstü Nüfusun Toplam Nüfus İÇindeki Oranı	82

GİRİŞ

Sosyoloji disiplini kısaca, insan varlığının toplumsal yaşamını, grupları ve toplumları sistematik bir biçimde inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir (Giddens, 2008: 38). Sanayileşme, göç, kent, ekonomi, aile, din, eğitim, siyaset vb. pek çok konu sosyolojinin inceleme alanları içerisine girmektedir. Tıpkı bunlar gibi yaşlılık olgusu da bireysel olduğu kadar toplumsal bir görünüm arz etmektedir. Bu olguya sosyolojik analiz imkanı veren de aslında yaşlılığın toplumsal dinamiklerden büyük ölçüde etkilenebilir olmasıdır.

Yaşlılık olgusunun sosyolojik boyutunu, bireyin mensubu olduğu toplumun yaşla ilgili değer ve normları, -başka türlü ifade etmek gerekirse- belirli bir yaş grubundan beklenen davranış örüntüleri ve o toplumun yaş grubuna verdiği değerler içermektedir. Toplum içerisinde varolan insan, mensubu olduğu grubun değer yargıları çerçevesinde belirli sosyal statüler işgal etmekte ve bu statülere ilişkin rolleri sergilemektedir (Arpacı, 2005: 20). Statülerin ve rollerin sergilenmesinde yaş da önemli bir faktör olmaktadır. Yaşlı bireyler yaşlılık statüsüne uygun değerleri ve normları yaş alma sürecinde içselleştirerek öğrenir. Bireyin yaşa ait değerleri ve normları içselleştirme sürecinde toplumun farklı kurumlarıyla kurduğu ilişki ve etkileşim son derece önemli bir yer işgal etmektedir.

Yaşlılık, insanlık tarihi boyunca varolan bir olgudur. Bu olguya sosyolojik mahiyet kazandıran önemli bir husus da toplumların giderek yaşlanma eğiliminde olması ve yaşlıların genel nüfus içerisinde daha görünür olmasıdır. Dünya nüfusu iki büyük demografik geçiş yaşamıştır. “Birinci Demografik Geçiş” küresel ölçekte ölüm oranlarının azalması, doğurganlıkta ise önce büyük bir artışın ardından kontrollü olarak düşüşün sağlanmasıyla gerçekleşmiştir. “İkinci Demografik Geçiş” ise doğurganlığın daha da düşmesi ve insan ömrünün geçmişe oranla giderek uzamasıyla hız kazanmıştır.

Günümüzde dünya nüfusunun yaşlanması “İkinci Demografik Geçiş” olarak tanımlanmaktadır (Duben, 2018: 2). Modern dönemde tıp ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ‘nüfusun yaşlanması’ olgusunu gün yüzüne çıkarmıştır. Nüfusun yaşlanması ya da toplumun yaşlanması yaşlılık alanında yeni sosyal politikaların üretilmesini de gerekli kılmaktadır. Çünkü demografik yapıdaki değişimlerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarıyla da ele alınması gereklidir. Böyle bir yaklaşımla yapısal ve bireysel sorunların en aza indirgenmesi düşünülmektedir.

Yaşlılığın genel kabul görmüş tek bir tanımını yapmak oldukça güçtür, çünkü yaşlılık çok boyutlu bir olgu olup, onu tanımlamak içinde yaşanılan topluma ve kültüre göre değişmektedir. Yine de insan yaşamının son dönemlerinden biri olan yaşlılığın; fiziksel, ruhsal ve toplumsal olarak üç açıdan incelendiği görülmektedir. Giddens, yaşlanmanın bu süreçlerin tamamının birleşimi olduğunu vurgular. Bedenin biyolojik olarak yaş almaya bağlı değişimi, eylemlerin ve fiziksel yeteneklerin farklılaşması biyolojik yaşlanma; zihinsel yeteneklerin değişmesi ruhsal yaşlanma; kişinin yaşadığı kültürün norm ve beklentilerine uygun olarak role girmesi de sosyolojik yaşlanma olarak tanımlanır (Giddens, 2008: 221).

Geleneksel toplumlarda bireye yaşlı damgasını vuran bedenin güçsüzleşmesi ile birlikte kişinin üretim sürecinin dışında kalmasıyla, modern toplumlarda kişiyi yaşlı kategorisine sokan bir takım kurumsal düzenlemeler ve takvim yaşlıdır. Birçok ülke yaşlı grupları tanımlarken 65 yaş ve üstünü (Duben, 2018: 68) yaşlı kategorisinde değerlendirmektedir. Bu durumlar da aslında bize yaşlılığın toplumsallıkla ne kadar ilintili olduğunu gösterir.

Geleneksel toplumlarda yaşlıların hayat tecrübelerinden ve bilgilerinden faydalanılırdı. Bu sayede onlar büyük bir saygı görürdü. Aile ve toplum içerisinde önemli

kararlar genellikle yaşlılar tarafından verilirdi. Bu yapı içerisinde yaşlı otoriter konumdalardı. Modern toplumlarda ise sosyo-ekonomik ve kültürel alanda yaşanan bir dizi değişim, yaşlının tecrübesine ve bilgisine olan ihtiyacı azaltmıştır. Modern topluma geçişte yaşanan bu radikal dönüşümler yaşlılık algılarını da etkilemiştir. Geleneksel toplumda “değer” olarak görülen yaşlılar modern toplumda “sorun” olarak görülmüştür (Ceylan, 2015). Dolayısıyla toplumdaki yaşlılık algısı, yaşlının konumu ve bizatihi yaşlının kendisi, tarihsel süreç içerisinde yaşanan toplumsal değişmelerden ve kırılmalardan büyük oranda etkilenmektedir.

Yaşlılar aile, din, ekonomi, siyaset vb. birçok kurumla ilintili bir şekilde değerlendirilebilir. Toplum hayatı içerisinde en önemli kurumlardan bir tanesi de dindir. Din insanlığın her döneminde toplumların hayatını etkilemiştir. Bireyler çocukluk, yetişkinlik, ergenlik ve yaşlılık gibi belirli dönemlerden geçerek yaşam sürecini tamamlar. Her bir dönemin kendine özgü kültürel ve sosyal değerler sistemi mevcuttur. Yaşlı bireylerin de toplumdaki norm ve değerlere göre tutum ve davranışları şekillenmektedir. Yaşlıların sosyal hayatı din ile kurduğu ilişkiyi etkileyebildiği gibi din ile kurduğu ilişki de sosyal hayatlarını şekillendirebilmektedir.

Bu ekseninde yapılan bu çalışma, dört ana bölümü içermektedir. Araştırmanın konusu ve problemi, amacı ve önemi, yöntemi, nasıl bir örneklemin tercih edildiği birinci bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde neden yaşlılık üzerine bir araştırma yapıldığına da değinilmiştir.

Sosyal bilim yazınındaki yaşlılıkla ilgili kavramlara ve kuramlara yer verilen araştırmanın ikinci bölümünde, Türkiye ve Karaman’ın değişen yaşlı nüfusu hakkında sayısal bilgilere yer verilerek bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde sosyal

bilim alanında yaşlılık üzerine yapılan teorik ve pratik çalışmalar hakkında da bilgi verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, tarihsel süreç içerisinde yaşlılık olgusu ele alınmıştır. Bu bölümde, avcı-toplayıcı toplumlardan başlanarak günümüze kadar gelen süreçte değişen yaşlı statüsüne ve rollerine sosyolojik bir perspektiften bakılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise alan araştırması sürecinde elde edilen bulgular sosyolojik kavramlarla analiz edilmiştir. Bu bölümde öncelikli olarak yaşlı bireylerin sosyal yaşantısı ve bu yaşantıya etki eden dinamikler ele alınmış, devamında ise yaşlı bireylerin dini hayatı analiz edilmiştir. Son olarak Sonuç kısmında elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

1.1. Kavramsal Çerçeve

Kavramların tanımlanması olgular arasında ilişkilerin kurulması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak yaşlılık ve yaşlanma kavramları anlatılmıştır. Yaşlılık, biyolojik olarak organizmanın işlevlerinde gerileme ve fiziksel yeterliliğin azalması anlamına karşılık geldiği gibi kronolojik, psikolojik ve sosyal yönleri de olan (Canatan, 2008c: 14) bir kavramdır. Dolayısıyla çalışmada bu kavramlara da yer verilerek yaşlılık kavramı çok boyutlu bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Yaşlılık ve Yaşlanma Kavramı

Yaşlılık, kişinin ileri yaşlanma evresi ve insan yaşamının son dönemi olarak tanımlanmaktadır. Yaşlanma kavramı ise insanın doğumu ile başlayıp hayatın sonuna kadar devam eden doğal ve kaçınılmaz bir olgudur. Yaşlanma süreci kişiden bazı fiziki ve ruhsal becerileri kalıcı olarak götürür. İnsan gelişimi, ortalama ilk yirmi yılında devamlı bir artış göstermekte, devamında gelen süreçlerde ise durağanlaşma ve zaman içerisinde çöküş yaşamaktadır. Yaşlılık dönemi, fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal alanlarda çöküşün en hızlı yaşandığı dönem olarak tanımlanabilir. Başlangıçtaki fiziksel alandaki yetersizlikler zaman içinde psikolojik alanda gerilemelere, dengesizliklere neden olurken, fiziksel ve psikolojik alandaki gerilemeler de sosyal alandaki gerilemelerle kendini gösterir. Dolayısıyla yaşlılık hayatın her alanında yaygın kayıp duygularının yaşandığı, kişilerin bedensel, psikolojik ve sosyal yönden bağımsızlıklarını kaybettikleri, yeniden bağımlı bir

hale geçtikleri dönem olarak tanımlanabilir (Kalınkara, 2016a: 7-8). Bu bağlam içerisinde yaşlanma, hayatın bütün aşaması içerisinde vardır ve ömür boyu devam eder. Yaşlılık ise tıpkı bebeklik, çocukluk, yetişkinlik gibi hayatın bir dönemine tekabül eder. Peki yaşlılık dönemi ne zaman başlar? Kime yaşlı denir? Bu soruların cevabı toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik arz edebilmektedir.

Yaşamın son dönemi olan yaşlılık toplumdan topluma, dönemden döneme değişiklik içerse de Dünya Sağlık Örgütü yaşlılığın başlangıcı için belirli sınırlar getirmiştir. “Dünya Sağlık Örgütü resmi olarak yaşlılık döneminin en alt sınırını 65 yaş olarak kabul etmiştir. İhtiyar ya da “ileri yaşlı” (oldest old) 85 yaş ve üzerini kapsamaktadır (WHO, 2011).

Yaşlılığın sınırının belirlenmesinde bazı toplumsal ve kurumsal ölçütler de bulunmaktadır. Çağdaş toplumlarda bunların en önemlisi ‘emeklilik yaşı’dır. Hemen hemen bütün toplumlarda çalışma yaşamının sona ermesi yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Nasıl ki çocukluktan gençliğe ve yetişkinliğe geçiş dönemi ergenlik dönemini kapsıyorsa, emeklilik de yetişkinlikten yaşlılığa geçişte kırılma noktası olarak algılanmaktadır. Emeklilik yaşı ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte 55 ile 70 aralığında seyretmektedir. Bazı ülkelerde emeklilik yaşı cinsiyete göre değişiklik arz etmekte ve kadınlar erkeklerden daha önce emekli olabilmektedir. Dolayısıyla da yaşlılığın belirlenmesinde cinsiyet önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır (K. Canatan 2016: 329). Yaş almak hayatın tamamını kapsayan bir durumken, yaşlılık kişiye toplum ya da kurumlar tarafından yüklenen bir konumdur.

Türkiye özelinde baktığımızda, 5510 Sayılı ve 31.05.2006 tarihli Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 28 inci maddesinde “Yaşlılık Sigortasından Sağlanan Haklar ve Yararlanma Şartları” (Değişik ikinci fıkra: 17/04/2008-

5754/16 md.) “Kadın 58, erkeklerde ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır” denilmektedir. Yine Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Julide Sarıeroğlu emeklilik yaşının “ 2002 yılı sonrası sigortalı olan kadınlarda 58, erkeklerde 60 yaş olduğunu, emeklilik yaşında 65 yaş kriterinin 2036 yılı sonrasında başlatılacağını” ifade etmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bakan-sarieroglundan-emeklilik-yasiyla-ilgili-onemli-aciklama-40867096> Erişim Tarihi: 01.10.2018). Bir başka ölçüt olan 2022 Sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” dur. Bu kanunda; 65 yaşını doldurmak ve bireyin muhtaçlık halinin bulunması temel kriter olarak alınmıştır (1976). Yaşlılığın sosyal güvenliğinin sağlanmasına yönelik bu uygulamada da 65 yaş temel kriter olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de 60 yaş ve üstünün yasal mevzuatlarda yaşlı olarak tanımlandığı görülmektedir.

Dilimizde yaşlı ve yaşlılık terimleri “yaş alan kimse” anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak yaşlı tabiri/sıfatı kişilerin hoşlanmadığı bir niteleme olduğundan yaşlı bireyler için “olgun” sıfatı ya da “olgunlaşmak” fiili kullanılarak hüsnetabir yapılır. Yani somut olgu daha güzel terimlerle ifade edilmektedir. Yaşlılığın eski karşılığı “ihtiyar” halen yaşlılar tarafından da kullanılmaktadır. İhtiyar kelimesi seçim yapabilen anlamına karşılık gelmektedir. İhtiyar aynı zamanda “hayır” kelimesi ile ilişkilidir. Yani ihtiyar “hayrı” tercih eder (Bacanlı, 2016: 7). Bu sıfatlar yaşlının statüsünü olumlayan, iyileştiren bir işlev de görmektedir.

1.1.2. Kronolojik Yaşlanma

İnsanın dünyaya gelmesinden başlayarak içinde bulunduğu zamana kadar geçen süre yaşlılık literatüründe kronolojik yaşlanma olarak tanımlanmaktadır (Şentürk,

2018: 25). “Doğum yaşı” ya da “takvim yaşı” olarak da tanımlayabileceğimiz kronolojik yaşlanma, (Kalınkara, 2016a: 8) ferden dışında gerçekleşir. Yani kişinin kendisine özen göstermesi, sosyal yönden aktif olması, ruhsal ve bedensel problemlerinin olması ya da olmaması gibi olumlu ve olumsuz değişkenlere göre tanımlanmaz. Kronolojik yaşlanmaya göre bedenindeki kırışıkları az olan kişi daha gençtir şeklinde tanımlama yapılamaz (Canatan, 2008c: 14).

Yaşlanma sürecini biyolojik, psikolojik ve sosyal kalıplardan ayıran kronolojik yaşlanma, zaman faktörünü merkeze aldığı için diğer yaşlanma türlerinden ayrılır. Kişinin yaşlı olarak tanımlanması belirli bir yaşın referans alınmasıyla gerçekleştiği söylenebilir. Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü yaşlılığı 65 yaş ve ilerisi olarak tanımlamaktadır (WHO, 2011: 8). Dolayısıyla 65 yaş temel bir kırılma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizdeki yaşlılık politikalarının da -kurumlara göre değişmekle birlikte- 60 ve 65 yaşın baraj kriteri olarak alındığı görülmektedir.

1.1.3. Biyolojik Yaşlanma

Yaş almayla birlikte geçirilen süreye bağlı olarak bireyin bedeninde değişimler meydana gelir. İnsan yaşlanması aslında döllenme süreci ile başlamakta, dünyaya gelmesi ile birlikte yıllar içerisinde hızlanmakta, orta yaşın sonlarına doğru saçlarda beyazlama, deride kırışma, kas ve iskelet sisteminde zayıflama ve dış görünüşte bir takım değişiklikler meydana gelmektedir. (Arpacı, 2005: 17). Bu bağlam içerisinde biyolojik yaşlanma, yaş almayla birlikte insan bedeninde meydana gelen birtakım değişiklikler olarak tanımlanabilir.

Kısacası organizmada zamana bağlı olarak değişikliklerin meydana gelmesi ve fonksiyonlarının azalması (Canatan, 2008c: 14) şeklinde tanımlanan biyolojik yaşlanma, kişinin sağlık durumuyla ilintili olması rağmen sosyal çevre, yaşanılan mekân ve

zamandan dolayı yoldan etkilenebilmektedir (Kalınkara, 2016a: 9). Bu çerçevede biyolojik yaşlanmanın bireylere içsel olduğu kadar dışsal bir yönünün de olduğu söylenebilir.

1.1.4. Sosyal Yaşlanma

Sosyal yaşlanma, kişinin yaşlanmasına etki eden toplumsal süreçler ve dinamikler olarak tanımlanabilir. Sosyal yaşlanmayı, buna etki eden toplumsal rolleri, davranışları, beklentileri ve dinamikleri inceleyen disiplin sosyolojidir. Dolayısıyla yaşlılığı içinde yaşanılan toplumdan, kültürden ve değer yargılarından bağımsız bir şekilde okumak neredeyse imkânsızdır.

Sosyal yaşlanma, toplumsal yaşam için varolan insanoğlunun mensubu olduğu toplumla girdiği ilişki ve etkileşim sürecinde oluşmaktadır. İçinde yaşanılan toplumsal dünya, cinsiyete ve konuma göre bireylere belirli roller yüklemektedir. İnsanlar sosyalleşme sürecinde toplumu, toplumsal tanımları ve sınıflandırmaları öğrenmekte, bunları gündelik hayatlarında uygulamaktadır. Dolayısıyla bireylerin yaşlılar hakkındaki düşüncesi, yaşlı bireylerin yaşantısı ve konumu toplumsal olarak inşa edilmektedir. Bu inşa sürecinin zamana, topluma ve kültüre göre değiştiğini de göz ardı etmemek gerekir (Şentürk, 2018: 30). Bu çerçevede düşündüğümüz zaman sosyal bir varlık olan insanoğlunun sosyal yapı tarafından şekillendiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle ‘yaş’, sosyolojik perspektiften bakıldığında biyolojik anlamda ve doğuştan bireye yüklenen bir statü belirleyicisidir. Fiziksel yaşlılıkla da ilintili olan toplumsal yaşlılık; yaşın ilerlemesi ile birlikte bireyin günlük hayatını etkilemeye başlaması ve yetişkin rollerinin yerine getirilememesi sebebiyle dışarıdan yaşlı olduğuna dair geri bildirim almasını da ifade eder. Toplum, kişinin yaşıyla bağlantılı olarak konumuna belirli anlamlar yükler. Dolayısıyla farklı kültürlerin, farklı zamanlarında toplumların yaş kategorilerine yüklediği anlamların

değişiklik arz ettiği görülmektedir (Arpacı, 2005: 23). Belirli bir yaşa ilişkin yüklenen roller ve anlamlar toplumun yaşlılık olgusu üzerindeki şekillendirici etkisini açığa çıkarmaktadır.

1.1.5. Psikolojik Yaşlanma

Yaşlılık olgusunun birçok disiplin tarafından analiz edildiği yukarıda dile getirilmiştir. Psikoloji disiplini bu olgunun bellek ile ilişkili olan algılama, öğrenme, problem çözme ve kişilik kazanma alanlarında uyum sağlama konusu ile ilgilenir. Başka türlü ifade etmek gerekirse insanın yaşa bağlı olarak davranışsal uyum yeteneğindeki değişimler psikolojik yaşlanmayı oluşturur. Psikolojik yaşlılık, daha çok bireyin yaşlanma ile yüzleşememesinden doğar (Arpacı, 2005: 18).

Yaşlılık dönemine giren bireyler eski alışkanlıklarından, tüketim kalıplarından vazgeçmek istemezler. Buldukları sosyal çevreyi ve evi değiştirmesi istendiğinde tepkiler verebilirler. Dolayısıyla uyum sağlamada zorluklar görülür. Yaşlılık döneminde güven duygusunda azalma, gençlerin tutum ve davranışlarını beğenmeme, saygı görme ve önemsenme isteği görülür. Dolayısıyla psikolojik yönden yaşlılık dönemi, ya benlik bütünlüğünün sağlanması ya da sosyal-ahlaki/ etik-manevi yönden çöküntü dönemini ifade eder (Kalınkara, 2016a: 23-24). Kişinin ruhsal durumu, anıları, geride bıraktığı yılları nasıl geçirdiği ve bunlarla ilgili yorumları yaşlılık dönemindeki yaşantısını etkileyebilmektedir.

1.1.6. Yaşlılığın Felsefi ve Düşünsel Arka Planı

İnsanların yaşlılık ve yaşlanma üzerine ilişkin düşüncesi günümüzle sınırlı değildir. Düşünce tarihine baktığımız zaman birçok filozofun yaşlılık üzerine görüşleri olduğunu görürüz. Biz burada birkaç filozoftan hareketle Antik Çağ'da yaşlının nasıl görüldüğünü anlatmaya çalışacağız.

Platon ve öğrencisi Aristoteles yaşlılık olgusu üzerine düşünce ürettiler. Platon'un düşüncesine göre yaşın bireyi kuvvetten düşürmesi, bedene zarar verir. Yaş, ruha zarar vermez. Bedenin hazzı ve gücü azalırsa ruh özgürlüğe adım atar. "Devlet" adlı eserinde Kephalos ve Sokrates'i konuşturarak bunu şu şekilde dile getirmektedir: "Diğer zevkler yani cismani hayat zevkleri zayıfladığı oranda benim ihtiyaçlarımın ve zevklerimin ruhuna ait olan şeyler artmaktadır." Yine Platon eserinde Sokratesi devreye katıp konuşturarak, yaşlılarla temas halinde olunarak öğrenim yapılacağını vurgular (Beauvoir, 1970: 163-168). Dolayısıyla Platon'a göre yaşlılık, kayıp dönemi olmaktan öte daha derin anlamlar içermektedir. Ona göre yaşlılık fiziksel kayıpları içerse de bir yetkinlik ve bilinçlilik dönemidir. Bu sebeple onun yaşlılığı bir 'erdem' olarak gördüğü de söylenebilir.

Platon yine aynı eserinde yargıçları denetleyen ve haksızlığa uğrayan kişileri korumakla görevli denetleyicilerin 50-75 yaş aralığında, yasa komisyon üyelerinin de 50-70 yaş aralığında olması gerektiğini belirtir (Beauvoir, 1970: 163-168). Platon'un ideal sitesinin yönetiminde yaşlılara da yer verdiği görülür. O, erdemlerin ölçütlerinden olan doğruluk ve adaleti yaşlılar üzerinden anlatmaktadır.

Platon'un öğrencisi Aristo, yaşlılık üzerine hocasının görüşlerinin zıddı yönde fikirler öne sürmüştür. Bu yüzden Aristo, yaşlılığı olumsuz değerlendiren bir filozof olarak anılmaktadır. Aristoteles gözünde, orta yaş dönemi ideal olan dönemdir, yaşlılık ise "idealden sapma" dönemidir. Ona göre yaşlılık döneminde yaşanan fiziksel kayıplar ve olumsuz deneyimler bireyleri ölçü ve erdemden uzaklaştırır (Tufan, 2016a: 16-17).

Aristo, "retorik" isimli yapıtında; gençliğe pozitif değerler olan "tutkulu, ateşli, yüce gönüllü vb." ihtiyarlığa ise tam karşıtı değerler yüklemektedir. İhtiyarlar, kararsız, mütereddit, hayatı hep kötü gören, ağlayıp sızlayan olarak tanımlar ve yaşlı kişilerin

iktidardan uzaklaştırılması gerektiğini dile getirir. Politika isimli eserinde de yaşlıların kamu çıkarına zarar verdiklerini ile sürerek onları suçlar (Beauvoir, 1970: 163-168).

Romalı yazar ve devlet adamı Cicero da (M.Ö 106-43) “Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine” isimli çalışmasında yaşlılık dönemini detaylı bir şekilde ele alır. düşkünlük, acizlik olarak görülmesinin dört nedeni olduğunu belirtir: “ ilk olarak bireyi iş yapmaktan alıkoymas, ikincisi bedeni zayıflatması, üçüncüsü bireyi neredeyse tüm hazlardan yoksun bırakması ve son olarak ölümden uzak olmayışıdır.” Eseri boyunca bu dört argümanı çürütmeye çalışan Cicero; önemli işlerin bedensel güçle değil otorite ve karar vermeye ilişkili olduğunu ve bunun yaşlılık döneminde arttığını, hazzın insanın sağlıklı düşünme yetisini körelttiğini, ölümün hayatın akışı içerisinde doğal bir süreç olduğunu ve yaşlılar gibi genç olanların da ölebileceğini vurgular (Cicero, 2017). Bu yönüyle Cicero'nun, Platon'un görüşlerine benzer düşünceler öne sürerek yaşlılığa olumlu anlamlar yüklediği söylenebilir.

1.2. Toplumsal Kuramlar Perspektifinde Yaşlılık

Toplumsal kuram, sosyal dünya hakkındaki malumatları özetleyen, düzenleyen birbiriyle ilintili düşünce sistemi olarak tanımlanır (Neuman, 2009: 76). Bütün toplumsal kuramlar birbirlerinden etkilenir, beslenir ve/veya gelişir. Bunun sebebi, kuramların kendilerinden önce ortaya atılmış ya da kendisiyle aynı dönemde var olan düşünce sistemlerinde değinilmemiş yahut yeteri kadar önem verilmemiş olan konuları tartışması, bu konulardan hareketle yaratılmasıdır. Ve elbette ki hiçbir kuram sosyal gerçekliğin tamamını aydınlatma potansiyelini bünyesinde barındırmaz. Bütün kuramlar bu gerçekliğin sadece belirli bir yönünü açıklayabilme yeterliliğine sahiptir. Yaşlılık olgusunu izah eden sosyal kuramların da hiçbiri yaşlılık olgusunu bütün yönleriyle açıklayıp izah edemez (Şentürk, 2018: 112-113). Araştırmamızda aşağıda ele alınan kuramlar ve yaklaşımlar,

yaşlılık olgusunun Karaman örneğinde anlaşılmasında teorik bir arka plan oluşturacaktır. Bu amaçla literatürde yer alan teoriler ve yaklaşımlar ana hatları ile özetlenmektedir. Araştırmamız, tamamen bu teorilerden birine dayalı olarak gerçekleştirilmese de bu yaklaşımlardaki temel kavram ve argümanlar araştırmaya ışık tutmaktadır.

Literatüre bakıldığında yaşlılık ile ilgili birçok teori ve yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları psiko-sosyal boyutu, bazıları toplumsal boyutu, bazıları ise biyolojik boyutu üzerine odaklanmış görünmektedir. Bu çalışmada sadece sosyoloji kuramları ile sınırlı kalmayıp toplumsal içeriği ağır basan sosyal gerontoloji kuramları ve kavramlarına da yer verilmiştir. Çünkü sosyal gerontoloji köklerini psikoloji ve sosyoloji disiplininden beslenerek inşa etmiştir (Canatan, 2008c: 48).

1.2.1. Yapısal Fonksiyonel Kuram

Yaşlılığa ilişkin ilk kuramlar, 1950 ve 1960'lı yıllarda sosyoloji disiplini içerisinde hâkim durumda olan işlevselci yaklaşıma ilişkindir (Giddens, 2008: 224). İşlevselci kuramın en önemli isimlerinden birisi Fransız sosyolog Emile Durkheim (1858-1917) olup, onun en önemli takipçisi ve devam ettiricisinin Talcot Parsons (1902-1979) olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Durkheim'in işlevsel organizmacı görüşünde toplum, canlı bir organizma gibi birbirinden bağımsız parçadan meydana gelmekte (Polama, 2007: 158) ve organik bir bütünlük oluşturarak dengesini sağlamaktadır (Swingewood, 2014: 113). Parsons'un fonksiyonalist yaklaşımında da Durkheim'in bu görüşlerinin yoğun bir şekilde kendisini hissettirdiği görülmektedir.

Parsons, toplumu birden çok alt sistemlerden oluşan ve tüm sistemlerin karşılıklı olarak birbirine bağımlık içinde ve hepsinin karşılıklı etkileşim halinde olduğu bir sistem olarak görür (Slattery, 2015: 376). Parsons'un düşünce sisteminde yalnızca toplum değil, fertler de sistemin birer parçası olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bütün yapı

ve birimler toplumsal sistemin içerisinde bir işlevi yerine getirmektedir. (Güllü, 2010: 83). Bu bağlam içerisinde yapısal fonksiyonalist yaklaşım, yaşlılığı sosyal yapı içerisinde alt sistemlerden biri olarak ele almakta, sosyal sistemde meydana gelen değişimlerden yaşlıların da bir şekilde etkilendiğinin önemini vurgulamaktadır.

Parsons'a göre, yapısal işlevselciliğin köklerini kültür, yapı ve kişilik arasındaki bütünlüğün nasıl inşa edildiği sorusu oluşturur (Cuff vd., 2015: 104). Sosyal yapının parçalarından kaynaklanan karşılıklı işlevsel etkileşim ağı, fertlerin ve grupların sosyal dünyadaki konumunu tayin eder, onların belirli davranışları sergilemesini sağlar, tutum ve davranışlarını belirler ayrıca değer yargılarına, norm ve düşünce sistemine de yön verir (Güllü, 2010: 84). Başka bir ifadeyle fertler, toplumsal sistem içerisinde bir statüye sahiptir ve sistem tarafından belirlenen kurallara veya normlara uygun olarak içinde bulunduğu konuma ait rolleri sergiler (Polama, 2007: 1599). Dolayısıyla yaşlı bireyler içinde buldukları konuma ait toplumsal rolleri sergilemelidir ve değerlere ters düşmemelidirler. Bu, toplumsal sistemin ayakta kalması için gereklidir.

Parsons yaşlılık dönemine ilişkin rollerin yeniden tanımlanması gerektiğini ön plana çıkarır. Çünkü A.B.D'nin genç kalma ve ölümden kaçınma, kısacası sürekli yaşam üzerine yaptığı vurgunun, yaşlı fertlerin bilgelik ve olgunluğuna dayanan rolleri yerine getirememesine neden olduğunu, bu durumun yaşlı insanların cesaretini kırdığını ve onları görünmez kıldığını belirtir. Dolayısıyla Parsons, olgunluğun sağlıklı bir şekilde olması için yeni rollerin belirlenmesi gerektiğini gün yüzüne çıkarır. Ayrıca Parsons yaşlanmanın toplum için hangi işlevi olduğuna bakar. Ona göre yaşlılığın toplumun tamamı için işlevsel olabilmesi, yaşlı bireylerin (iş gibi) rollerinden sıyrılması ile mümkün olur. Bu sayede roller toplumun geri kalanı için açık hale gelmekte ve sistem için daha işlevsel olmaktadır (Giddens, 2008: 224-225).

Yapısal işlevselci kuram; yaşlı bireylerin toplumun geri kalanı ile “uyumlu” olmaları gerektiği düşüncesini vurgular ve toplumun “denge” durumunu yaşlılar üzerinden hareketle anlatmaya çalışır (Kurtkapan, 2017: 40). Yukarıda da bahsedildiği gibi yaşlı bireylerin üretim sürecinden çekilip yerini genç kuşaklara bırakması, hem toplumun geneli için hem de yaşlı bireyler için daha işlevseldir. Bu sayede toplum “denge” durumuna ulaşmakta ve sistem varlığını devam ettirmektedir.

Yapısal işlevselci yaklaşım, sosyal gerontolojinin teorik çerçevesinin gelişiminde oldukça önemli bir görev üstlenmiştir. “Geri çekilme”, “aktivite”, “süreklilik”, toplumsal rol/yaş ve “modernleşme” gibi kuramlar fonksiyonalist paradigmadan etkilenecek gelişmiştir (Şentürk, 2018:116). Bu paradigmadan hareketle gelişen yukarıdaki kuramların her biri, yaşlılığın farklı bir yönüne vurgu yaparak yaşlılık olgusunu açıklama eğiliminde olmuşlardır. Şüphesiz ki bu kuramların en önemli yanı yaşlılık olgusunu bireysellikten çıkararak ona toplumsal bir boyut kazandırmasıdır.

1.2.1.1. Geri Çekilme Kuramı (Disengagement)

Yapısal işlevselci kuramdan hareketle geliştirilen bu kuramın en önemli isimleri Elaine Cumming ve William E. Henry’dir. Bu kuramın temel argümanı; yaşlılık dönemi ile birlikte bireyin ve toplumun karşılıklı olarak birbirinden koptuğu düşüncesidir. Yaşlıların gündelik yaşamdaki fiziksel etkinliklerinin azalması, beraberinde toplumsal dünyadaki temasının azalmasını getirir. Dolayısıyla kendi kabuğuna çekilen yaşlı bireyler toplumsal olarak da bir uzaklaşma yaşarlar (Kalınkara, 2016a: 31). Yaşlı insanların hayattan nasıl doyum alacağını araştıran bu kuram, mutluluğun aktif bir yaşamın ardından gelen pasiflikle ilintili olduğunu öne sürer ve insanların yaşlanma sürecinde hem fiziksel olarak hem de ruhsal olarak çöküntüye uğradığını, yaşlı bireyin artık dinlenmesi gerektiğini dile getirir (Tufan, 2016b: 149).

Bu kuramın savunucuları, insanların orta yaş döneminde işgal ettikleri rollerinden ve toplumsal etkinliklerden adım adım kopmalarına verdikleri tepki sürecini kopuş kavramı ile isimlendirir. Eyleyenlerin gençken sahip oldukları fiziksel güç ve etkinlikler, yaşlılığa bağlı olarak geriler. Dolayısıyla kişi, elinde bulundurduğu rollerden ve sosyal ilişkilerden kopuş yaşar. Bu kopuş yaşlılar için de işlevseldir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015: 323). Yine bu teoriye göre, yeni gelen kuşakların edindiği eğitim ve başarıya göre belli konumlara sahip olmaları, belli rolleri üstlenmeleri için yaşlıların toplum içerisindeki konumlarından vazgeçmeleri gerekir (Turner, 2011: 139). Başka bir deyişle çekilme teorisi, dilimizdeki “yenilere yer açmak” deyişiyle ifade edilebilir. Gerekli eğitim sürecinden geçen genç bireylere iş fırsatı sağlamak için yaşlı bireyler emekli olmalıdır. Bu hem yaşlı için hem de genç kuşaklar için daha fonksiyoneldir.

Toplumsal sistemin ayakta kalması için yaşlı bireyler ona uyum sağlamalıdır. Varolan toplumsal düzen, yaşlı bireyleri belli rollerden arındırıyorsa istenileni yapmak varolan sistemi rahatlatacaktır. Yaşlı bireylerin rollerini ve aktivitelerini bırakması onları yaşlılık sürecine hazırlayacaktır (Canatan, 2016b: 368).

Hem yaşlının hem de toplumun birbirinden karşılıklı olarak kopması ve uzaklaşması anlamına gelen çekilme teorisi bazı noktalarda eleştirilmiştir. Öncelikli olarak toplumun işleyişini “iş yaşamı” terimine indirgeyerek açıklama yapması bu teorinin cılız tarafıdır. Ömür süresinin her geçen gün biraz daha uzaması ile birlikte teori daha da geçersiz bir duruma gelmektedir (Tufan, 2016b: 150). Yine bu teorinin öngörüsünün aksine birçok yaşlı birey çevresiyle olan ilişkisini emeklilikten sonra yeni hobiler edinerek, gönüllü organizasyonlara ve derneklere katılarak aktif bir şekilde sürdürmektedir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015: 323). Batıda bu durumu destekler nitelikte çalışmaların olduğu görülmüştür. Havighurst ve diğerlerinin yaptığı bir çalışmaya göre, toplumsal yaşamdan

kopan yaşlı bireylerin çok mutlu ve memnun olmadığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır (Emiroğlu, 1995: 27). İş hayatından ve gündelik yaşamın koşuşturmacasından çekilmek bir dinlenme fırsatı ve kazanç olarak görünüyorsa da aslında yaşlı için hayatı sıkıcı kılabilen bir kayıptır.

1.2.1.2. Aktivite (Etkinlik) Kuramı

Bu teorinin savunucuları, insanların bedensel ve zihinsel olarak aktif kaldıklarında başarılı bir şekilde yaşlılık dönemini yaşayacaklarını ileri sürerler (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015: 322). Emeklilik dönemiyle çalışma yaşamının dışında kalan yaşlı, pasifliğe doğru giden bir yol izlemektedir. Bu durumun yaşlılık için mutsuzluk getirdiğini kabul eden kuram, ‘yasal’ yaşlılık döneminin mutsuz bir yaşam aşamasına dönüşmemesi için emeklilik sonrası dönemde bireyin aktif kalması gerekliliğini savunur (Tufan, 2016b: 147). Bu kurama göre sosyal etkinlikler yaşlı bireyin içinde yaşadığı toplum ile sosyal bütünleşmeyi sağlamasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca kuramın üretkenliği ön plana çıkarması, batı kültürünün değer yargılarından etkilendiği yönünde bize ipuçları verir (Canatan, 2008c: 51). Dolayısıyla bu kuramın savunucularına göre yaşlı bireyin aktif olması hayattan aldığı doyumunu artırmakta ve sosyal ağlara katılarak toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca aktiflik ve girilen ilişki ağları sayesinde yaşlılar birçok sorun ile kolaylıkla başa çıkabilir. Bu çerçevede aktivite kuramının, geri çekilme (disengagement) kuramı ile taban tabana zıt olduğu söylenebilir.

Etkinlik kuramından hareket eden kişiler 60 ya da 65 yaşından sonra sosyal ilişki ve etkileşim içinde olmanın bazen zorlaştığını kabul ederler. Yaşlıların aktivitelerinin ve bu aktivitelerden aldıkları tatminin azaldığına da katılmakla birlikte bunun yaşlı tarafından tercih edilen bir durum olmadığını savunurlar. Yaşlının gençlik günlerindeki hayat tarzı, etkinlikleri, sosyal statüsü gibi durumlar ve sağlığı mevcut aktivitesini belirler.

Ayrıca kişinin şahsiyeti de tercihlerine yön verir, kimi yaşlılar yalnız kalmaktan haz duyarken, kimileri insanlar arasında bulunmayı seçer. (Onur, 1995: 236). Dolayısıyla kuramın temel dayanağı olan mutlu olmak için aktif ol anlayışı (Canatan, 2008c: 52) ekonomik, sosyal ve kişisel özellikleri dikkate almadığı için eleştirilere maruz kalmıştır.

1.2.1.3. Süreklilik Kuramı

Sosyal-psikoloji temelli bir kuram olan bu yaklaşım, aktivite ve yaşamdan geri çekilme kuramının sınırlılıkları sonucunda doğmuştur (Canatan, 2016b: 369). R.C Atchley tarafından literatüre kazandırılan bu kuram, yaşlılık döneminde kimi rollerle ilişkinin kesildiğine, kimi rollerle de ilişkinin başarılı bir şekilde devam ettiği ilkesine dayanır. Atchley'e göre; bireyler yetişkinlikten yaşlılığa evrilen süreçte bazı alışkanlıklar edinir, tercihler geliştirir ve tüm bunlar kişiliğinin bir parçası haline dönüşür. Yaşlanan bireyler bu özelliklerin sürekliliğini koruma eğilimindedir (Onur, 1995: 238). Dolayısıyla bu kurama göre içinde yaşanan dönem kadar mazi de yaşlılık dönemine etki eder. Geçmişteki yaşam biçimi, tercihleri ve alışkanlıkları kişinin nasıl bir yaşlılık süreci yaşayacağını belirler.

Bireyin yaşlanma süreci boyunca geliştirdiği ve içselleştirdiği bazı yetenekleri ve becerileri, kişinin kimlik ve özgüveninin muhafaza edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Konuyu biraz daha açmak gerekirse, bireyin çalışma hayatı boyunca geliştirdiği bazı davranış kalıpları, yaşlılık döneminde önemli bir yer işgal eder. Çalışma hayatındaki ilişkilerinde “başkalarına bağımlılık” teması ağır basan kişiler, yaşlılık döneminde de sosyal yaşamdan geri çekilme eğilimi içerisinde olurlar. Çalışma hayatında “bağımsızlık” teması hâkim olan kişiler ise yaşlılık döneminde aktivitelere daha fazla katılma eğilimi içerisinde olurlar (Tufan, 2016b: 144).

Bu kuram yaşlılığa uyarlanırken bireyin kişiliğini ön plana çıkarmaktadır. Eğer birey olgun ve bütünleşmiş bir kişilik geliştirmişse yaşlılık döneminde de bu kişiliğinin

etkisi ile zorlanmadan, hayattan doyum alarak başarılı bir şekilde bu dönemi sürdürmektedir (Canatan, 2008c: 54). Bir başka deyişle bu kuram, yaşlılık döneminin nasıl yaşanacağını bizim geçmiş yaşantımızda inşa ettiğimiz kişilikle ilintili olduğunu önemini vurgular. Bu bağlamlar içerisinde düşünüldüğü zaman, bireylerin sosyalleşme sürecinde edindiği bazı kişilik örgütlenmeleri, alışkanlıkları, değer yargıları, baş etme stratejileri, onun nasıl bir yaşlılık süreci yaşayacağını etkiler. Çünkü birey yaşlandıkça yetişkinlik dönemindeki kişiliğini korumaya yönelmektedir.

1.2.1.4. Rol Kaybetme Kuramı (Role Exit)

İnsanın sosyal yaşam içerisinde üstlendiği roller vardır. Bu roller kişinin sosyal bir varlık olarak tanımlanmasını sağladığı gibi kimlik edinme ve kendilik algısı üzerinde son derece önemli etkiye sahiptir. Kişi yaşlanma süreciyle birlikte yetişkin kimliğinde yer alan birçok değeri yitirir (Özgür ve Sabbağ, 2014: 17). Bireyin yetişkin kimliğinde yer alan roller ve statüler yitirilse de yaşlılık yeni rolleri beraberinde getirir.

Bu kuramın önemli temsilcilerinden olan Blau; çalışma hayatının sonlanmasıyla emeklilik, eşinin vefat etmesi ya da başka sebeplerle dulluk rolüne geçilmesinin temel kurumsal yapılar olan aile ve iş yaşamına katılımını sonlandırdığını dile getirir. Yine Blau'ya göre yetişkin kimliğinin temel yapıtaşı olan meslek ve evlilik kimliklerinin yitirilmesi yaşlı için yıkıcı bir durum sergiler. Yaşlılardan istenilen eylemleri belirleyen toplumsal normlar yetersiz ve muğlaktır. Ayrıca yaşlılara rolsüzlük rolüne ve toplumsal bakımdan değersizleşen statülerine alışma konusunda pek az güdüldürler (Onur, 1995: 236-237). Çünkü yaşlılık dönemiyle birlikte bazı rollerin kaybolması ve yeni gelen roller yaşlının kendine ilişkin olumsuz düşünceler beslemesine sebep olabilir.

Normları, beklentileri ve rolleri kişilere yüklemeye 'yaş' olgusu birçok toplumda referans olarak kullanılır. Yaşa bağlı normları hemen hemen bütün toplumlar

sosyalleşme süreci içerisinde kişilere aktarır. Sosyalleşme, çocuğun içine doğduğu kültürel yapıyı içselleştirerek bilinçli bir birey haline gelmesi durumudur. Kişinin içinde yaşadığı topluma uyum sağlaması, bu kültürel yapıyı kişiliği ile bütünleştirmesinden geçmektedir. Sosyalleşme süreci hayat boyu devam eden bir süreç olduğu için yaşlılık döneminde de etkilidir. Yaşlıların gündelik hayatına ilişkin rol ve davranış örüntüleri, hayatının ilk yıllarında yani çocukluk döneminde atılmaya başlar ve ömür boyu öğrenilir. Yaşlılık dönemine geçişle birlikte bireyler yeni konumlarıyla uyumlu rolleri sergilemeye başlar. Bu roller sayesinde yaşlı birey, toplumla sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirir (İçli, 2016: 43-44). Dolayısıyla yaşa ait normlar, sosyal rollerin belirli bir zaman dilimindeki yaşta yerine getirilmesi için açma, kapatma işlevi üstlenir (Canatan, 2008c: 52). Büyükanne-büyükbaba, emeklilik, ihtiyarlık vb. roller yaşa ilişkin rollerdir ve toplum ihtiyarlardan yaşa uygun davranış sergilemesini bekler. Bu davranışı sergilemeyen yaşlılar toplum ve çevresi tarafından ayıplanarak, dışlanarak bir şekilde cezalandırılır. Bu durum da beraberinde sosyal ilişkilerde zayıflamayı getirir.

1.2.1.5. Modernite ve Postmodernite Kuramında Yaşlılık

Modernleşme kuramı, yaşlı bireylerin sosyal dünya içerisindeki konumlarına odaklanarak tarihsel süreç içerisinde bu konumun uğradığı değişimi ve dönüşümü, toplumları karşılaştırarak anlatmaya çalışır (Tufan, 2016b: 152). Bu kuramda, toplumların çağdaş hale gelmeleri ile beraber yaşlı bireylerin sosyal statülerinde kayıplar yaşadığı ön plana çıkarılır. Avcı-toplayıcı toplumlarda yaşlıların konumları düşüktür. Fakat yerleşik tarım toplumlarında yaşlıların konumlarında ve saygınlığında yükselme olduğu görülmüştür. Bu durumun temel sebeplerinden birisi yaşlının üretim aracı olan toprak mülkiyetini elinde bulundurmasıdır. Toprak mülkiyetinin “güç” oluşturma işlevi yaşlıların sosyal statüsünü arttıran bir durum ortaya çıkarmıştır (Kalınkara, 2016a: 34-35). Başka bir

ifadeyle makro düzeyde bir kuram olan modernleşme kuramı, geleneksel ve modern ikileminden hareket ederek yaşlının kronolojik süreç içerisinde değişen saygınlığına ve rollerine odaklanır. Bu kuramın temel ön kabulü; toplumların çağdaşlaşması ile birlikte yaşlıların prestijlerinin azaldığıdır.

Yaşlının değişen konumunu ve saygınlığını modernleşme süreciyle dönüşüme uğrayan “bilgi” anlayışı üzerinden okumaya çalışırsak; modernleşme süreciyle beraber geleneksel bilgi anlayışının yerine insan aklının, fen bilimlerinin ve deneyin egemen olduğu, insanın çevresindeki dünyayı anlamlandırma ve kontrol etme çabasının güçlendiği bir döneme girilmiştir. Geleneksel anlayışta evrende meydana gelen olaylar tanrı veya tanrılar ile açıklanırken, modern dönemde pozitif bilimlerin ön plana çıkmasıyla fizikötesine olan inanç eski kuvvetini yitirmiştir (Akgül, 2012: 186). Bu çerçeve içerisinde yaşlılık olgusunu düşündüğümüz zaman; bilginin (dinsel ve teknik bilgi), mitlerin taşıyıcısı olan ve çoğu zamanda tabiatüstü güçlere sahip olduğuna inanılan ve bu sayede saygınlık elde eden yaşlıların modernleşme sürecinde değişen bilgi anlayışıyla beraber saygınlığı ve otoritesinin sarsıldığı söylenebilir. Bu kuram; sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle beraber bireyselleşmenin toplumda yaygınlaştığını, artan kurumsallaşma ve rasyonelleşmeye bağlı olarak yaşlıların temel bakım ve ihtiyaçlarının karşılanmasının aile kurumundan alınarak kamu kurumlarına devredildiğini, modernleşme süreciyle yaşlıların ilk kez bir sınıf olarak algılandığını, yaşlı yalnızlığı ve izolasyon gibi problemlerin modernleşme süreciyle gelen değişmelerle ilişkili olduğunu dile getirir (Şentürk, 2018: 137).

Postmodernizm kavramına bakacak olursak bu terimin 1960’lı yıllardan itibaren literatüre kazandırıldığı görülmektedir. Bu kavram modernliğin ana parametrelerini karşısına alarak onlara eleştirel bir biçimde yaklaşan bir hareket olarak

tanımlanabilir. Modernizmin karşısına sunduğu argümanları ise “belirsizlik, farklılık, çoğulluk, yerellik, özgünlük”tür (İçli, 2002: 121). Ayrıca postmodern teori bilginin sosyal olarak inşa edildiğini belirtir (Canatan, 2008c: 67). Bu yönüyle de post-modernizm, modernizmin pozitif anlayışına bir başkaldırıdır.

Yaş ve yaşlanma kavramı postmodern dönemin karakteristikleri bağlamında okuduğumuz zaman modern döneme göre yaşlılık algısındaki farklılıklar gün yüzüne çıkar. Özellikle Batı toplumlarında yaşlanma, postmodern dönemde -modern döneme göre- çok büyük farklılıklar içermiştir. Modern dönemin anlayışına göre insanlar belirli aşamalardan geçerek olgunlaşır ve hayata veda eder. Günümüzde bu süreç reddedilmekte, genç ve diri bir bedene sahip olmak, yaşlanmayı olabildiğince geciktirmek ve izlerini yok etmek için bireyleri birçok seçenekten yararlanmaya zorlamaktadır. Batı kültürü ya da postmodernizm bir değer olarak genç kalmaya vurgu yapmaktadır. Yaşlanmak demek bedensel ve psikolojik olarak bir gerileme demektir. Dolayısıyla bu kabul edilemez. Yaşlanmanın tanımı ve içeriği kronolojik yaşlanma olgusundan uzaklaşmış, bireylerin kendilik tasavvuru ile ilişkilendirilmiştir. Yaşlıların gençlik kültürünü referans alarak kendilerini tanımlamaları, kendi dönemine ait kültürü kabul etmemeleri ile sonuçlanmış ve “gençlik” ana değer olmuştur (Cirhinlioğlu ve Gül Cirhinlioğlu, 2016: 397). Gençliğin merkeze yerleşmesi ile beraber bireyler yaşlanmaya karşı adeta savaş açmıştır. Postmodern anlayış, yaşlılık döneminin başında olan ya da orta yaşlı bireyler için sunduğu listenin başında anti-aging ürünler yer almaktadır. Beşeriyetin varlığından günümüze kadar taşınan genç kalma miti, postmodern dönemin tüketim anlayışının ekmeğine yağ sürmüştür (Bektaş, 2017: 16). Bu dönemin yaydığı düşüncelerden birisi “her şey gider” sloganıyla her ne olursa tüketileceğine yapılan vurgudur (İçli, 2002: 122). Modern dünya “gençliğe” ve “üretime”

yaptığı vurgu ile yaşlıları üretim sürecinin dışına iterken postmodern dünya, “anti-aging” ürünleriyle tüketim açısından yaşlıyı bir pazar olarak görmektedir.

Yukarıdaki bahsedilenlerin yanı sıra post-modern teori dile ve kavramlara odaklanarak emeklilik, yaşlılığa hazırlık, yaşlılık dönemine uyum sağlama vb. konuların erkekler üzerinden hareketle anlatıldığını, kadınların ikinci planda kaldığını belirtir (Canatan, 2008c: 67).

1.2.2. Sembolik Etkileşimcilik ve Etiketleme Kuramında Yaşlılık

Çağdaş sosyoloji kuramları içerisinde yer alan sembolik etkileşimci yaklaşım, sosyal dünyanın mikro boyutlarıyla ve gündelik hayatımızı merkeze alarak çözümleme yapan bir kuramdır. Amerikalı filozof G. H. Mead’ın büyük katkıları ve sosyolojiye etkisi sayesinde gelişen kuram merkezine insanların karşılıklı ilişki ve etkileşimini, sembolleri ve bu sembollerin anlamını koyar. Yine bu kuramın savunucuları “sosyolojik çözümlemede, insan eylemlerinin öznel ve yorumlayıcı yönlerinin çözümlenmesi” (Polama, 2007: 228) gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

Sosyal yaşamın temeline “şeylere atfettiğimiz anlamları” yerleştiren sembolik etkileşimciler, “anlamların” eyleyenlerin karşılıklı etkileşimi sonucu oluştuğunu, toplumun ise bu etkileşimin bir ürünü olduğunu savunurlar. Onlara göre semboller, anlamlı iletişim üzerinden tanımlanır. İletişimin gerçekleşmesine yardımcı olan sözcükler, nesnelere, jest ve mimikler birer semboldür (Bozkurt, 2009: 41).

Sembolik etkileşimci yaklaşım, insanların muhataplarıyla olan ilişkilerinde davranışlara basitçe tepki vermediklerini, eylemleri yorumladıklarını ve kişide ifade ettiği anlama göre tavır aldıklarını, bu yorumlama sürecinde özellikle dilin kullanıldığını ileri sürer (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015: 152). Yaşlılık bağlamında bir örnekle sembolik etkileşimci kuramı anlatmak gerekirse; apartmana yeni yerleşen bir yaşlı birey yanlışlıkla

başka ailenin zilini çaldığı zaman ev sahipleri tarafından bunak olarak nitelendirilebilir. Halbuki aynı şeyi genç bir insan yapsa ev sahipleri tarafından kafası karışık olduğu düşünülebilir (Canatan, 2008c: 57). Bu sıfatlar yaşlı bireyin benlik algısını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Turner (2011: 141) sembolik etkileşimci kuramın, yaşlıların gündelik yaşamı ve etkileşim süreciyle ilgilendiğini, etkileşim süreci içerisinde yaşlı insanların sembolik statüsünün nasıl devam ettiğini veya nasıl bozulduğunu dile getirdiğini belirtir. Yine bu kurama göre hem toplum hem de insan yaşlılığa ait farklı bakış açıları yaratabilir. Yaşla birlikte sosyal hayattan uzaklaşma öngörülür, fakat eyleyenler etkileşimleri sayesinde bu duruma alternatifler üretebilir. Bu teoriden hareketle yaşlılık ekseninde üretilen politikalar, hem sosyal kısıtlılıkları ortadan kaldırır hem de kişisel gereksinimleri karşılar. Bir kişiye iş verirken yaş kriterini ortadan kaldırmak bu duruma örnek verilebilir (Canatan, 2008c: 57).

Sembolik etkileşimci kuramın doğrudan uzantısı olan yaklaşımlardan birisi de etiketleme kuramıdır. Sosyolog Erving Goffman'a (1922-1982) göre etiketleme ya da damgalama sosyal hayatta "normaller" tarafından itibarsızlaşmış bir sığata atıfta bulunulmak üzere kullanılmaktadır. Bu damgalamalar ihtiyaç duyulan bir dilden ziyade ilişki dilidir (Goffman, 2014: 29). Goffman damgalamayı üç kategoride ele almaktadır. Bunlardan ilki bedeninin fiziksel özelliklerinden kaynaklanan damgalamaları içerir. İkincisi ise toplumun değer yargılarına ters düşen davranışları sergileyenlere yapılan damgalardır. Bunlar tutklular, alkololikler, eşcinseller, işsizler vb. içerir. Son kategoride ise ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalamalar yer alır (Goffman, 2014: 31).

Konu yaşlılık özelinde düşünüldüğünde, yaşlı bireyler çoğu zaman toplum tarafından hasta, bunak, zayıf, geri kalmış vb. şekillerde damgalanabilir. Dolayısıyla bu damgalamalar yaşlının benlik algısında düşüşe sebep olabilir. Bu örnekten hareketle

sembolik etkileşimci kuram içerisinde önemli bir yere sahip olan Cooley'in *ayna benlik* kavramına göndermede bulunulabilir. Bu kavrama göre insanların kendileri hakkındaki imgeleri başka bireylerin onları değerlendirmesine başvurması aracılığıyla gerçekleştirilir. Yaşlılar, başka bireyler tarafından bunak, bağımlı, eski moda ve yetersiz olarak görülürse kendilerini de bu şekilde görmeye meyilli olurlar (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015: 318). Yaşlılara etiketlenen bu sıfatlar onun kimlik, kişilik ve statüsünü tehlikeli duruma sokabilir. Yaşlı birey toplumdan izole olabilir ve kendi kabuğuna çekilebilir.

Gündelik hayatta ilişki ve etkileşime girdiğimiz hemen hemen her olay ve durumda bu etiketleme süreciyle karşılaşırız. Çift taraflı işleyen bu süreçte hem etkilenen/damgalanan hem de onunla ilişkiye giren insanlar bu durumdan etkilenir. Yani etiketlenen kişi, kendisinden belli bir kalıpta davranması beklendiğinin bilincinde olarak hareket edecek, etiketleyen kişi de muhatabı hakkındaki yargılarının gereğini ondan bekleyecektir. Toplumsal ve kültürel öğrenmeyle aktarılan etiketler, genelde sorgulanmaz, uyulması gereken kurallar gibi algılanır. Bu bağlamda, yaşı ilerleyen bir kişi, diğerleri tarafından “yaşlı” kategorisine sokulduğu için, kendisinden beklenen davranış kalıplarına uymaya başlayacaktır, çünkü kendisinden önceki yaşlılar belli şekillerde hareket etmişlerdir. Örneğin emekliye ayrılan bir insan, gençlerin gözünde artık üretemeyen, verimsiz bir kişi olduğunu benimseyerek çalışma hayatından tümüyle çekilebilmektedir (Şentürk, 2018: 152). Etiketlemeye bağlı olarak sosyal hayattan çekilme, baskıdan kurtulma olarak algılanıp kişiyi rahatlatsa da bu durum yeni psikososyal sorunlara yol açabilmektedir.

1.2.3. Alt Kültür Kuramı

Alt kültür, bir toplumda benzer sorunlar ve ilgi alanları sebebiyle ortak paydada buluşan bazı bireylerin birbirleriyle daha fazla iletişim ve etkileşim halinde

bulunmasıyla inşa edilir. Dolayısıyla kuram yaşlının kendilik algısının şekillenmesinde ve sosyal kimliklerinin devam ettirilmesinde alt kültüre üyelikler yoluyla gerçekleştiğine vurgu yapar (Canatan, 2008c: 27-28).

Biraz daha açmak gerekirse kuram, temelde yaşlı bireylerin akran gruplarıyla iletişime ve etkileşime geçtiklerini, yaşlının toplumda geri kalan diğer yaş gruplarıyla ilişkisini sınırlı düzeyde tuttuğunu, yaşlıların kendi arasında yeni bir dünya ve kültür inşa ettiklerine vurgu yapar (Şentürk, 2018: 165). “Yaşlılık alt kültürü” ve “yaşlılık grup bilinci” kavramlarını literatüre ekleyen Rose, yaşlıların gerek bireysel gerekse toplumsal olarak diğer yaş grupları ile aralarındaki mesafenin artması sonucu alt kültürün derinleştiğine ve geliştiğine dikkat çeker (Emiroğlu, 1995: 26-27). Dolayısıyla yaşlı bireylerin daha büyük grupla olan etkileşimin azalması, içinde yaşadıkları toplumdan dışlanmaları bir alt kültür oluşturmalarına sebep olabilir.

Emeklilik, geçmiş yıllardan beri süre gelen arkadaşlık, akran durumda olan akrabalık ilişkileri yaşlıları gündelik hayatta ortak noktada buluşturur. Kendilerini ancak kendi gibi olanların anlayabileceğine dair bir bilişsel şemadan hareket eden yaşlı bireyler ömürlerinin geri kalanını bu kişilerle etkileşim halinde sürdürmek istemektedir (Şentürk, 2018: 165). Bu durum, benzer ilgi ve problemleri yaşayan yaşlı bireylerin grup bilinci oluşturmalarına yardımcı olur.

Tufan da (2016b) alt kültür teorisinin yaşlıların ortak yönlere vurgu yaparak oluşturulduğunu belirtir; fakat bu teorisinin sağlam temellere dayanmadığına vurgular. Tufan (2016) hem kişisel hem de çevresel açıdan bireyler arasında birçok farklılıkların bulunduğunun, bütün insanların biyolojik, psikolojik ve sosyal yönden farklı yaşlanma süreci içerisinde olduğunun önemine dikkat çeker (Tufan, 2016b: 153). Bu farklılıklar

yaşlıların ortak bir çatı altında toplanmasının pek mümkün olmayacağını açığa çıkarmaktadır.

1.2.4. Psiko-Sosyal Yaklaşım ve Yaşlılık

Erik H. Erikson, insan hayatını sekiz psikolojik evrede incelemiştir. Her bir evrede iki soyut kavramın çatışmasını yaşayan insanın bebeklikten yaşlılığa giden süreçte çatışmaların sonucu olarak bazı kazanımları elde ettiğini öne sürmüştür. Erikson'un önerdiği dönemlere göre yaşanan çatışmalar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Olgunluk								<i>Umutsuzluk ve Benlik Bütünlüğü</i>
Yetişkinlik							Durgunluk ve Üretkenlik	
Genç Erişkinlik						Yalnız Kalma ve Yakınlık Kurma		
Ergenlik					Rol Karmaşası ve Kimlik			
Gizil Dönem				Aşağılık Duygusu ve Çalışkanlık				
Motor-Genital Dönem			Suçluluk ve Girişim					
Kassal-Anal Dönem		Utanç-Şüphe ve Özerklik						
Oral-Duyusal Dönem	Güvensizlik ve Güven							

Tablo 1. İnsanın Sekiz Çağı ve Dönemlere Göre Yaşadığı Çatışmalar (Erikson, 1984: 47).

Oral-duyusal dönemde annesi ve çevresine karşı güven ve güvensizlik duyguları arasında çatışma yaşayan insan yavrusu, bu çatışmayı sağlıklı atlatabildiği takdirde umut edebilmeyi kazanır. Çocuk eğitim hayatına katılmayla birlikte çalışkanlık ve aşağılık duyguları arasında çatışma yaşar. Bu dönemi sağlıklı bir şekilde atlatan çocuk

yetkinliği kazanır. Ergenlik dönemindeki sınav ise, “rol karmaşası” ve “kimlik” arasında yaşanır. Bu çatışmadan ise sadakat doğar (Billig, 2000; 32).

Hayatın yetişkinlik döneminde görülen çatışma ise üretkenlik ve durağanlık arasında geçmektir. Üretkenlikten kasıt iş, aile hayatı, topluma faydalı olma gibi kişinin sosyal yönüne vurgu yapan eylemlerdir. Durağanlık ise kişinin kendisiyle ilgilenmesi, bireysel gelişimine odaklanmasıdır. Erikson; bu ikisinden herhangi birinin seçilmesini değil, ikisi arasında bir denge kurularak kişinin kendini yok saymadan topluma katkıda bulunmasının en mutedili olduğunu vurgular (Wise, 2018: 55).

Sekizinci evre olan olgunluk evresinde o yaşına kadarki hayatını gözden geçirip kendisini ve yaşamını olduğu gibi kabullenen, ‘keşke’lere düşmeyen, kendisinin ve hayatının olumlu-olumsuz yönlerini bir bütün olarak içselleştiren yaşlı kişiler *benlik bütünlüğüne* yani bir anlamda bilgeliğe kavuşur. Bu insanlar, bir ömrün boşa geçip gitmiş olduğu düşüncesinden ve ölüm kaygısından kaynaklanan umutsuzluktan ve çaresizlikten kurtulur, daha geniş bir bakış açısı ve dünya görüşü edinirler. Erikson’un ifadesiyle “bu, kişinin kendi biricik yaşam sürecini, olması gereken ve istese de yerine başkasını koyamayacağı bir şey olarak kabullenmesidir” (Erikson, 1984: 39).

Ulusal Yaşlılık Enstitüsü’nün ilk direktörü Robert Butler da Erikson’un görüşünü destekler ve devam ettirir şekilde kişinin hayattan aldığı memnuniyetin, kişinin geçmişini gözden geçirme davranışı ile ilişkili olduğunu savunmuştur. Ona göre yaşayan her insanın, özellikle de yaşlı kişilerin –gelecek, ölüm, kendisinden geriye neler bırakacağı vb. konulardan dolayı- geçmişini ve anılarını gözden geçirmemesi imkânsızdır. Kişi bunu yaparken hayatının önceki evrelerinde kullandığı sorunlarla baş etme mekanizmalarını tekrar gözünün önüne getirir ve bu becerileri yaşadığı olumsuz duyguları ya da kaygılarıyla

başa çıkmada kendisine yardımcı olur. Bu da insanın hayatının son dönemini daha mutlu ve doyum alarak geçirmesini sağlar (Butler'dan aktaran Billig, 2000; 33-34).

Erikson'un *kazanımlar* olarak ifade ettiği mekanizmalar, Butler'ın görüşüne göre yaşlılıkta hayatı kolaylaştırır. Ancak yukarıda bahsedilen olumlu senaryo her zaman anlatıldığı kadar kolaylıkla ve sıklıkla gerçekleşmeyebilir. Çünkü yaşlının bulunduğu toplum -özellikle günümüz toplumları- yaşlının üretim hayatından çekilmesi ve yaşamının son evresinde bulunması sebebiyle yaşlılık kavramını “yetersizlik, beceriksizlik, çaptan düşmüşlük” olarak algılıyor olabilir. Bu durumda, yaşlının umutsuzluk ve çaresizlik duygularını yenip benlik bütünlüğüne ulaşması çok zor olabilir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015: 316). Dolayısıyla benlik bütünlüğüne ulaşmada toplumun da etkisinden söz edilebilir.

1.2.5. Yaşlılıkla İlgili Diğer Kuramlar

Yukarıda bahsi geçen kuramlar dışında yaşlılık olgusunu analiz eden kuramlar da mevcuttur. Bunlardan birisi “çatışma kaynaklı” kuramlardır. Çatışma kuramı denilince akla ilk gelen Marx'tır. Dolayısıyla kuramın Marx'ın toplum çözümlemesinden beslendiği söylenebilir. Ana hatlarıyla belirtmek gerekirse bu kuram, yaşlı bireylerin içinde yaşadıkları toplumda uğradıkları eşitsizliklere ve dezavantajlara değinir (Turner, 2011: 141). Gerontoloji kuramları içerisinde yer alan politik ekonomi kuramı ve yaş tabakalaşması kuramı kaynağını çatışmacı kuramdan alır (Şentürk, 2018: 140). Politik ekonomi kuramı, yaşlanma sürecini bir sorun olarak görmemektedir. Sorun yaşlı bireylerin gelirlerinin düşük olması ve yaşlının bakım, sağlık, barınma gibi bir takım ihtiyaçları karşılanırken oluşan toplumsal koşullardır. Dolayısıyla bu kuram sosyal ve ekonomik politikalar yaşlının yaşam koşullarını belirleyen ana etmenler olduğunu belirtir (Canatan,

2016b: 373). Yaşın tayin ettiği eşitsizliklere odaklanan bu kuram makro ölçekli bir yaklaşım olup, sosyal politikaların yaşlılar üzerindeki etkisini incelemektedir.

Yaş tabakalaşması kuramında bireyin toplumdaki yerinin, bazı hak ve imkanlarının, rollerinin, görev ve sorumluklarının yaş kriteri baz alınarak belirlendiğini öne çıkarır ve yaşı referans gösterilerek yapılan bu rol dağılımlarının eşitsizlik alanı yarattığı vurgulanır (Şentürk, 2018: 146-147).

Yaşlılık olgusunu analiz eden bir diğer teorik yaklaşım feminist teoridir. Bu kuram merkezinde “yaşlı kadın” yer alır ve yaşlı kadının uğradığı eşitsizlik halleri bu kuramda ön plana çıkmaktadır. Ataerkil bir yapıya bağlı olarak kadınların geçmişte uğradığı eşitsizliklerin yaşlılık döneminde de devam ettiği üzerinde durulan bu kurama göre ekonomik ve toplumsal yapı içerisinde kadınlar cinsiyet ayrımcılığına uğrayarak hayatını idame ettirir. Dolayısıyla yaşlılık dönemine erkekten daha kazançsız girerler. Ekonomik gelir, eğitim vb. olanaklar yönünden sınırlı olan kadınlar yaşlandığı zaman bu durumun dezavantajlarını daha derin bir şekilde hissetmektedirler (Şentürk, 2018: 162). Yaşlı kadınlarla genç kadınlar arasında farklılıkları ortaya koyan bir çalışma yapan Sylvia Walby, yaşlı kadınların muhtemelen çalışma yaşamından daha uzak, evde daha fazla bağımlı ve daha az özerk olduğunu, genç kadınların daha vasıflı ve eğitilmiş olduğunu, tam zamanlı işlerde çalıştığını ve daha az bağımlı olduğunu, toplum tarafından daha görünür olduğunu belirtir (Slattery, 2015: 149). Dolayısıyla çalışma hayatının içinde olan kadınların emekliye ayrıldıklarında şuan da hayatlarını devam ettiren ve emekli olmayan yaşlı kadınlara göre daha avantajlı olacakları iddia edilebilir.

1.2.6. Sosyal Antropoloji ve Geçiş Ritüelleri Açısından Yaşlılık

Antropoloji disiplini insanı hem biyolojik hem de sosyal/kültürel yönüyle mercek altına alan bir disiplindir. Dolayısıyla yaşlılık olgusuna yaklaşımı da bu çerçevede

olacaktır. Yaşlılık olgusunun biyolojik yönüne odaklanan araştırmalar yaşlılığın evrimini ve bu evrimin çağımıza yansımalarına odaklanırken sosyal yönüne odaklanan araştırmalar ise daha çok yaşlılığın toplumsal ilişki ve oluşumlarla inşa edildiğini merkeze alır (Duyar, 2008: 10). Bu bağlam içerisinde sosyal antropolojinin yaşlılığı incelerken “kültürü” referans alması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü söz konusu insan olduğundan kültürel nitelikleri görmezden gelmek neredeyse imkânsızlaşır. Belirli kültürlerde yer alan yaşlılık algılarına odaklanarak bizlere açıklama sunar.

Yaşlılık olgusunun sosyal boyutu çeşitli kültürlerde farklı yaşlılık algılarını beraberinde getirir. Bu durum üzerinde toplumun kendi iç dinamikleri, geçinme ve yaşam biçimleri ile tarihsel durumları etkilidir. Örneğin batı toplumları insan yaşamını belirli dönemler içerisinde -çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık- ele alır ve bu durum her dönemin kendine has özelliklerinin olduğunu; yaşlılık döneminin de yardıma muhtaç, düşkün, çaresiz vb. anlamlar içerdiği ön kabulünü beraberinde getirir. Yaşamın belirli dönemlere ayrılması, belirli bir yaşa gelindiğinde emekli olunması, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yaşlıların toplumun genelinden ayrı bir grup olarak görülmesi yaşlı ayrımcılığının (ageism) köklerini atar. Oysa batı kültür çerçevesi dışında kalan toplumlarda yaşam, doğum ile ölümden oluşan bir bütündür. Hayat bir bütünlük içerdiği için yaşlılık dönemi adı altında bir gruplandırma yapılmaz. Dolayısıyla bu kişiler bakılması ve korunması gereken kişiler olarak algılanmaz. Yine batılı kültür çerçevesinde yer alan yaş tanımı, -takvimsel yaş-, batı kültürü dışındaki toplumlarda kronolojik olmaktan ziyade “işlevsel yaş” tanımı şeklinde bir görünüm sergiler. Bu tanımlamada yaşlılığı belirleyen ölçüt kişinin günlük faaliyetlerini ve toplumsal işlevlerini sürdürüp sürdürememesidir (Duyar, 2008: 14). Dolayısıyla yaşlılık algısı kültürel faktörlere göre şekillenir. Ayrıca antropoloji disiplini açısından ‘yaş’ o kadar önemlidir ki cinsiyete göre sınıflandırmayla

birlikte kişinin sosyal hayattaki konumunu belirleyen evrensel etken olarak görülür (Haviland, 2002: 347). Bir örnek vermek gerekirse; sanayileşmemiş toplumlarda yaşlı bireylere genellikle saygı yönünden kusur edilmez, onlara önemli konularda söz hakkı tanınır, tecrübelerinden faydalanılır. Aile kurumu içerisinde de yaş ilerledikçe –cinsiyet farkı gözetmeksizin- yaşlı bireylerin yetkisi genişlerdi. Modern toplumda ise yaşlı bireyler hem aile içerisinde hem de daha geniş toplumsal gruplarda birçok otoriteden yoksun olma eğilimi sergiler (Giddens, 2008: 2018). Yine “yaşa dayalı işbölümü” -tıpkı cinsiyet gibi- insan topluluklarının özgün karakteridir. Örneğin, Kunglar kabilesinde emeklilik yaşı yaklaşık olarak altmıştır. Daha yaşlı insanların üretime katılması beklenmez. Bu kabilede yaşlı kadınlar ve erkeklerin manevi işlevleri de vardır. Diğer yaş gruplarına yiyecek tabuları yaşlı bireylere serbesttir. Yaşlılar tarihi bir bilgiye sahiptir ve genç kuşakların karşılaşması olası sorunlarda yol gösterici olabilirler. Öte yandan bu toplulukta yaşlı bireyler belirli ritüellerde de boy gösterir (Haviland, 2002: 237).

Antropologların en çok ilgilendiği konular arasında ritüeller yer alır. Çünkü ritüeller sosyo-kültürel yaşamın devam etmesinde önemli bir işlev görür. Geçiş ritüeli (rite of passage) denildiğinde ise akla ilk gelen isim Arnold Van Gennep'tir. Gennep bu kavramı; hayatın doğum, ergenlik, anne-baba olmak, üst sınıfa geçme, mesleki uzmanlaşma ve hayatın sonu ölüm gibi sosyal yaşamda insanlara yardımcı olan geçiş ayinlerini anlatmak için kullanılır (Gennepten akt Haviland, 2002: 421). Şu haliyle geçiş ritüellerinin içinde yaşanan toplumla sıkı bir ilişkisi vardır ve yeni bir statüye geçişte bireylere yardımcı olur. Modern hayatta ritüeller form ve şekil değişirse de halen dolaylı yoldan varlığını devam ettirdiği söylenebilir.

Van Gennep'in bakış açısını takip eden Victor Turner çalışmalarında geçiş ritüellerini mercek altına alır. Onun Zambiya'da yaptığı çalışmalarında öne çıkan nokta ise

geçiş ritüellerinin içinde yaşanılan topluma giriş izni sağlaması, törene katılanlara ruhsal bir anlayış ve mistik bir tecrübe sunduğu yönündedir (Eriksen, 2012: 221). Geçiş ritüelleri bir dizi aşama içerir. Bunlar ayrılma (separation), intikal (transition) ve katılım (incorporation) adı altında üç başlıkta ele alınmıştır. Birey bu geçiş dönemlerinin ilkinde mensubu olduğu toplumdaki uzaklaşır, bir sonraki aşamada yalnız yaşar ve en son dönemde de içinde yaşadığı toplumla tekrar bütünleşir. Artık birey yeni bir statü sahibidir (Haviland, 2002: 421). İkinci aşama olan liminal (eşik) ya da intikal aşamasında bireyin yeni bir sosyal kişi olarak var olabilmesi için geçmişten getirdiği konumlarından arınması gerekir (Eriksen, 2012: 222). Bu bağlamda geçiş ritüelleri sayesinde bireyler içinde yaşadıkları topluma yeni bir statü ile kazandırılır.

Konu yaşlılık bağlamında ele alındığında ise toplumda yaşa bağlı iş bölümünün olması, yönetime yaşlıların hâkim olduğu toplumlarda (gerontokrazi) erkeklerin belirli bir yaşı beklemesi (Eriksen, 2012: 226) bir geçiş ritüeli olarak okunabilir. Yine modern toplumlarda belirli bir çalışma süresini tamamlamak ve emeklilik aşamasına geçmek, yaşamın yeni bir evresi olan yaşlılığa geçişin başlangıcıdır. Bu Gennep'in yaklaşımıyla liminalite (eşik) olarak da okunabilir. Liminalite (eşik), bireyin ya da grubun önceki statüsünden sıyrıldığı ve henüz yenisiyle kaynaşmadığı aşamadır (Özbudun ve diğerleri, 2014: 312). Yaşlı birey büyükanne/büyükbaba, eşin vefatıyla gelen dulluk, rol kayıplarıyla ilintili olarak durgunluk vb. durumlar yeni konumu ve bu konuma ait rolleri beraberinde getirir. Yaşlı birey bir süre sonra bu rolleri içselleştirerek yaşadığı toplumla yeniden bütünleşir. Bu durum toplumsal olarak da onaylanır ve yaşlı bireye yaşına uygun sorumluluklar yüklenir. Bu durumun Gennep'in yaklaşımıyla üçüncü aşamaya tekabül ettiği, yani içinde yaşadığı toplum ile bütünleştiği dönem olduğu söylenebilir. Konuyu bir başka örnekle biraz daha açmak gerekirse, Şahin'in (2008) yaptığı çalışmasında 'hac'

olgusunun yaşlının konumu gereği yerine getirdiği bir geçiş ritüeli olduğu ve yaşlı bireylerin hacdan önceki statüsünde, hac sonrasında önemli değişikliklerin olduğu, artık yaşlıların “hacı emmi/ hacı anne” olduğu ve gündelik yaşamdaki pratiklerini bu statüye uygun olarak düzenledikleri ve yaşlı bireylerin yaşamlarının geri kalan kısmını ibadeti merkeze alarak sürdürdüğü belirtilir. Ayrıca bu çalışmada, genç insanların da “hac” ibadetini yerine getirdiği; fakat onların adlarının başına “hacı” sıfatının gelmeşi, gençlerin “hac” sonrası gündelik yaşamında çok büyük farklılıkların görülmeşi (Şahin, 2008: 190-193) kısacası ‘hac’ ibadetinin gençlerin yaşamında önemli bir statü değişikliğine yol açmaması bu ibadeti yaşlılıkla özdeşleştirir ve yaşlılığa geçişin bir ritüeli haline getirir.

1.2.7. Din Sosyolojisi ve Yaşlı

Din ve yaşlı arasındaki ilişkiyi açıklamaya geçmeden dinin tanımlamasını yapmak gerekir; fakat dinsel inanç ve örgütlerdeki çeşitlik bilim insanlarının genel kabul görmüş din tanımının yapılmasında zorluklar çekmesine sebep olmuştur (Giddens, 2000: 463). Dinin bütün toplumları ilgilendirmesi, pek çok düşünürün bir yönünü vurguladığı din tanımını ortaya çıkarmıştır. Örneğin; antropolog Haviland (2002) dini, insanların çözmekte güçlük çektiği sorunları aşabilmek için bağlandığı inanç ve davranışların bütünü olarak tanımlamaktadır (Haviland, 2002: 407). Bir başka örnekle klasik sosyologlardan Durkheim dini, kutsal olan (sacred) ve kutsal olmayan (profane) şeklinde ikiye ayırarak tanımlar. Kutsal kavramı, “sosyal yaşamda inananların saygı ve korku duyduğu yaşamın olağanüstü yönlerine” karşılık gelir. Cami, kilise, sinagog vb. kutsal yerler buna örnek olarak verilebilir. Kutsal dışı ise, “hayatın sıradan, faydacı, kutsal olandan ayrılması gereken yönleri” olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2009: 241). Görüleceği üzere bu tanımlamalar dinin bazı karakteristiklerinden hareketle yapılmıştır.

Fonksiyonel din tanımlarının öncü isimlerinden biri olarak Durkheim dini, başlangıçtan günümüze kadar bütün toplumlarda varlığını muhafaza eden toplumsal bir fenomen olarak görmektedir. Dolayısıyla da sosyoloji disiplininin dine kayıtsız kalması mümkün değildir. Durkheim'in önemli kavramlarından biri olan ve sosyolojisinin temelini oluşturan "kollektif şuur" anlayışında din, merkezi bir mahiyet içerir. Bu çerçevede toplumdaki ortak tasavvurların bütününden ibaret olan "kollektif şuur"un temeli dini inançlardan meydana gelir ve bütün kurumlar kaynağını sosyal dayanışmanın en önemli faktörü olan dinden edinirler (Taş, 2012: 40).

Bütün dinlerin düzenli olarak yapılan törenler ve ayinler içerdiğini, mensuplarının bu törenlerde bir araya geldiğini belirten Durkheim, bu toplu törenlerde insanların kaygı ve sıkıntılardan uzaklaştığını, bir dayanışma duygusunun geliştiğini, inananların yüce güçlerle bağlantı kurduğunu belirtir. Totemlerde vücut bulduğu düşünülen bu ulu güçler, yani ilahlar, kolektivitenin eyleyenler üstündeki tesirinin bir anlatısı olduğunun da altını çizer (Giddens, 2000: 471). Görüldüğü gibi işlevselci bakış açısına göre din, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan, insanların tutum ve davranışlarını belirleyen, çoğu zaman değer kategorisi olarak görev yapan bir anlam sistemidir (Taş, 2012: 41).

Psikolojik teoriler dinin subjektif mahiyeti üzerinde bir anlatı gerçekleştirirken Rudolf Otto, "din, kutsalın tecrübesidir" şeklindeki tanımlamasıyla din üzerindeki araştırmaların objektif mahiyetine dikkat çekmektedir (Taplamacıoğlu, 1962a: 54). Rudolf Otto'nun yaptığı bu tanımlama, insanın kutsal ile olan ilişkisini vurgulayan ve bütün dinleri kapsayacak şekilde yapılmış bir tanımlama olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Din toplumsal hayatın bütün yönleriyle ilişkilidir, aile, ekonomi, eğitim vb. bütün kurumları etkiler ve onlardan bir şekilde etkilenir. Örneğin Weber "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" isimli çalışmasında; dini inançlar ve toplumsal değişme arasındaki

ilişkiyi ele almış, Batıda kapitalizmin güçlenmesinde Protestanlığın, özellikle Protestan ahlak anlayışının çok güçlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır (Giddens, 2008: 52). Çin'deki Konfüçyanizm ve Hindistan'daki Hinduizm dinlerini de inceleyen Weber, Konfüçyanizm'in Çin'de, Hinduizm'in Hindistan'da kapitalizmin gelişmesine engel olduğunu belirtir. Konfüçyanizm, kültür ve okumanın gerekliliğine vurgu yapan ve statüyü ön plana çıkaran bir dindir. Konfüçyanistler servete değer verseler de onun için çalışmayı doğru bulmazlar. Ekonomik faaliyetlerle ilgilenmezler. Hindistan'daki Hinduizm dini de kapitalizmi ve rasyonelleşmeyi belli oranda engeller. Hindu inancında bir kast içinde doğmak ve bunu geçmiş yaşamlarındaki davranışlarının sonucu olarak hak ettiklerini düşünmek ve buna inanmak vardır. Ekonomik alandaki yenilik, gelecek hayatta daha yüksek bir kast içinde dünyaya gelmeyi içermez. Bu dünyadaki hayat geçici ve önemsizdir (Ritzer ve Stepanisky, 2015: 32). Görüldüğü üzere Weber, dinler üzerine karşılaştırmalı bir analiz yapar ve belirli dinlerin toplumsal değişmeyi nasıl ilerlettiğini, belirli dinlerin ise toplumsal değişmeyi nasıl yavaşlattığını analiz eder.

Yukarıda da anlatıldığı gibi din tarih boyunca önemli toplumsal kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmış ve mensuplarının hayatını her daim etkilemiştir. Tıpkı din gibi aile kurumuna da bütün toplumlarda rastlanır ve aile, dini bağlar ile cemaat bağlarının birbirine geçtiği tabii dini gruplardan birisi olarak karşımıza çıkar (Günay, 2003: 262). Şüphesiz ki yaşlının konumunu ve yerini, aile ve din kurumları ile kurduğu ilişki ve etkileşimden anlayabiliriz. M. Weber bu noktada bize şunu söyleyecektir; aile veya akraba grupları kendilerine özgü bir yaratıcıya gereksinim duyar ve bu gruplar doğal olarak ataların gerçek ya da hayali ruhlarına meyil ederler (Weber, 2012a: 100). Benzer şekilde G. Mensching ailenin, en eski ve kutsal bir cemaat olduğunu, aile babasının (aile reisi) bu cemaatin dini önderi olduğunu belirtir. Ecdatların, ecdat mezarlarının ailenin güç kaynağı

olduğunu, kutsal bir cemaat olan ailenin, görünen ve görünmeyen kısımlardan meydana geldiğine dikkat çeker. Ailenin görünen kısmını yaşayan bireyler oluştururken görünmeyen kısmı yaşamı sona ermiş atalardan oluşur (Mensching, 2004: 27-28).

Kimi ilkel kabilelerde ölü ruhlara veya büyüklerin ruhlarına tapınmaların ve dinsel eylemlerin olduğu görülmektedir. Bu dinsel törenler ataların iyiliklerini elde etmek ve kötülüklerinden korunmak üzere icra edilir. Eski Peru, Japon, Çin vb. uygarlıklar ve çoğunlukla milli dinlerde “atalara tapınma” mühim bir yer işgal etmektedir. Eski Yunanda ise yalnızca asiller arasında atalar kültü görülür. Atalar kültü ile ilgili önemli bir husus da fertte aile duygusu ne kadar güçlü ise atalara tapınma da o oranda bireyin hayatında önemli hale gelir (Günay, 2003: 265-266). Konumuz bakımından dikkate değer olan bu hususlar yaşlının, din ve aile ilişkilerinde önemli etkisinin bulunduğu bir göstergesidir. Çünkü ailenin dini önderi olan baba -bu önderler genelde yaşlı erkeklerdir- dini törenleri yönetirdi. Aynı şekilde eski Türk uygarlıklarında da cinsiyet ayrımı gözetmeksizin atanın korunduğu ve değerli olduğu görülmektedir. Eski Türklerde yaşlı bireyin hayatı sona erse dahi ruhu yaşamını sürdürür ve yaşlı bireylerin aile içerisindeki konumu varlığını devam ettirirdi. Hatta Türklerin şamanistik inançları benimsediği dönemlerde bile Şamanlar (Kam) çoğunlukla toplumun manevi yaşamında tesiri olan yaşlı ve deneyimli kişiler olduğu görülür. Şamanlar hastalıkların tedavisinde ve çeşitli ritüellerde –dini törenler, ölüm ve geçiş ritleri- yer alırlardı. (Emiroğlu, 1995: 69).

Yaşlıların hakimiyetinin sürdüğü küçük akraba birimlerinde, grubun inanç boyutunu güçlendiren şey yaşlı bireylerin ölen atalarla etkileşim halinde bulunması ve yaşayanlarla atalar arasındaki köprü vazifesi görmesidir. Ahlak, gelenek ve ritüellerin muhafızı olan yaşlılar aynı zamanda ata ruhlarının ödül ve cezalandırma işlevlerini icra ederler (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 80).

Din sosyolojisi ve yaşlılık bağlamında önemli bir noktada cinsiyet ve yaş üzerine inşa edilmiş, doğal ve dini bağların aynileştiği gruplardır. Aynı yaş grubuna mensup ya da aynı cinsiyetten olan kişilerin katılabildiği bu gruplar dini üniteler oluşturabilmektedir (Günay, 2003: 275). Yaş üzerine kurulmuş cemiyetler kapalı cemiyetlerdir. Çünkü üyeler belirli bir yaşa göre seçilir (Wach, 1995: 138-139). Aynı yaştakiler arasında vuku bulan arkadaşlık ve dostluk ilişkileri, aynı zamanda manevi ve dini bağlara bürünebilmektedir (Günay, 2003: 276). Konuyu yaşlılık bağlamında düşündüğümüz zaman ortak inançlar ve değerler yaşlı bireyleri aynı çatı altında toplayabilir. Wach'ın da işaret ettiği gibi genellikle üç yaşa göre bölünmüş grup çeşidine rastlanılmaktadır. Bunlar çocukluk, olgunluk yaşı ve ihtiyarlıktır (Wach, 1995: 142). Yaş grupları arasındaki geçişin dini törenlerle gerçekleştiğini ifade eden Wach, yaşlılara saygının ülkelere göre değişiklik arz ettiğini belirtir. Avusturalyalılarda, Afrikalarda, Çinlilerde, Japonlarda, İbranilerde, Yunanlılarda (gerontes), Romalılarda (senatus) ve Orta Çağın Venediklilerinde ihtiyarlar ister bireysel olarak isterse yaş grupları şeklinde örgütlenmiş olsun büyük bir saygıya sahiptirler (Wach, 1995: 145).

Din ve yaşlılık ilişkisini dolaylı yoldan Durkheim'in çalışmasında da görürüz. O dinin bozulmamış halinin ilkel toplumlarda olabileceği varsayımından hareketle Avustralya yerlilerinin –Aborijinlerin- dini inançlarını mercek altına alır ve “Dini Hayatın İlk Şekilleri’ni (1912) yayımlar (Kurt, 2014: 90). Bu çalışmada Durkheim, ilkel toplumlarda henüz olgunluk çağına erişmemiş genç erkeklerin dini törenlere kabul edilmediğini, yaşlı insanların kutsal varlıklar olduğunu, yaşlı olmayan insanlara yasak olan bazı şeylerin yaşlılara caiz olduğunu, hatta totem hayvanlarını bile yaşlı insanların çok rahat bir biçimde yiyebildiklerini belirtir (Durkheim, 2005: 174). Dolayısıyla Durkheim bazı ilkel toplumlarda yaşlıların kutsal bir yönünün olduğuna dolaylı yoldan dikkat çeker.

İnsanın ortaya çıkışından yerleşik toplum düzenine geçinceye kadar, din ve büyüün toplumdaki yeri oldukça sınırlıydı. İktisadi koşulların ön plana çıktığı ve toplumların doğa ile olan savaşında belirli bir ilerlemenin kaydedildiği dönemlerde din ve büyü ön plana çıkmıştır. Din ve büyüün toplumlarda daha görünür hale gelmesiyle beraber yaşlı ve yaşlıların rolü giderek artmış, yaşlılar konumunu güçlendirecek büyük güçleri ellerinde tutmuşlardır (Kalınkara, 2016a: 54). Toplumun dini kaidelere göre yönetildiği toplumlarda, yaşlılar; dini kuralların yerine getirilmesini denetleyen, eğitimin şekillenmesini buna göre sağlayan, yaşamdan sonraki dünya ile ilgili kavramları bu dünyaya duyuran, kısacası öbür dünya ile bağı sağlayan kişiler olmuşlardır. Bu özellikleri sayesinde, ekonomik gücü ellerinde bulundurmışlar, zengin ve doğaüstü güce sahip olmanın getirdiği statü sayesinde yaşam süreleri de uzamıştır. Ekonomik koşulları kötü olan toplumlarda ise yaşlılar, kötü yazgılarla karşı karşıya kalmışlardır (Akın, 2006: 79).

İlkel toplumlarda ve tarım toplumlarında hal böyle iken insanoğlunun modernleşmesiyle beraber yaşlılık ve yaşlının hayatındaki din ve bunların etkileşiminde değişiklikler meydana gelmiştir. Yaşlı bireyler geleneksel toplumlardaki kutsallığı ve önemi modern toplumlarda ortadan kalkmıştır. Modern çekirdek aile yapısı içerisinde yaşlıların ölümü “bayağı”, değersiz bir hale gelmiştir. Geleneksel toplumlardaki yaşlı birinin ölüm sonrasında icra edilen törenler modern toplumlarda sosyal önemini yitirmiştir (Kehrer, 1996: 84-85).

Yine de yaşlılar cemiyetin dini yaşantısı içerisinde tradisyonizm ve muhafazakârlığın temsilcileri olarak her zaman kendilerine yer bulmuşlardır (Wach, 1995: 272; Günay, 2003: 321). Günay’a göre, Türk toplumsal yapısı içerisinde yaşlı bu konumunu muhafaza etmekle birlikte hızla değişen sosyoekonomik ve kültürel şartlardan da kısmi bir şekilde payını almaktadır. Özellikle kentlerdeki kimi yaşlılar dini hayatın

marjında kalarak, namaz ibadetini yerine getirmemektedir (Günay, 2003: 607). Yine de modern toplumların küresel bir olgusu olarak görülen sekülerizasyonun, yaşlılar üzerindeki etkisinin diğer yaş gruplarına oranla sınırlı düzeyde olduğunu belirtmek gerekli gözükmemektedir (Berger, 1993: 162-163).

Ayrıca Alman din sosyoloğu J. Wach, hemen hemen bütün toplumlarda yaşlıların varolan dini düzenin koruyucusu ve devam ettiricisi olduğuna, gençlerde ise dini inançlara ve pratiklere yönelik değişim girişimlerinin daha yaygın olduğuna dikkat çeker (Wach, 1995: 272). Gerçekten de M. Hamidullah'ın tespitiyle İslamiyet'in öncelikli olarak genç yaştaki kişiler arasında kabul görmesi, G. Le Bras'ın ilk çağlardan bu yana insanların hoşuna gidecek olan şeylerin yaşlılardan ziyade gençlerin ilgisini çekmesi ve yaş ilerledikçe dindarlaşmanın arttığı yönündeki tespiti (Günay, 2003: 321) konumuz açısından oldukça anlamlıdır ve Wach'ı destekler niteliktedir. Benzer şekilde Günay'ın (1999) "Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat" isimli çalışmasında; yaş ilerledikçe insanların vakit namazlarına olan bağlılığının arttığı saptanmıştır. 60 ve üstü yaş aralığında namaz ibadetini yerine getirmeyen hiç rastlanılmamakla birlikte bu yaş aralığında olan kişilerin %96,25'nin düzenli olarak, %2,5'nin arada bir ve %1.25'i de Ramazan ayı içerisinde namaz kıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Günay, 1999: 98).

Arslan'da (2004) Çorum'da gerçekleştirmiş olduğu deneysel çalışmasında yaş ilerledikçe popüler dindarlık tutumlarının arttığı sonucuna ulaşır. Popüler dindarlık tutumlarının genç yaş grubunda (26-30) düşük, 41-50 ve 60 ve yukarısı yaş aralığında daha yüksek olduğunu saptar. Arslan'a göre, gençler diğer ileri yaş gruplarına göre daha az sosyalleşme sürecine dahil olmakta ve bu durum gençlerin geleneksel rollerle yakın ilişkiler kurmasına engel olmaktadır. Yine ona göre popüler dini inanış ve uygulamalar, köklü bir geçmişe sahiptir ve bünyesinde geçmişten günümüze kadar gelen geleneksel

inaniş ve uygulamaları barındırır. Bu yönüyle dogmatik özellikler taşıyan popüler dindarlığa gençlerin yaşlılara göre daha az yönelmesindeki etken, gençlerin inanç ve tutumlarının daha rasyonel bir zemine oturmasıdır (Arslan, 2004: 205-207)

Yaşlıların gençlere göre daha geleneksel tutumlar içerisinde olması, din sosyolojisi literatürüne “yaşlı dindarlığı” kavramı olarak da geçen, yaşlıların *nev-i şahsına münhasır (suigeneris)*, kendilerine özgü, diğer yaş gruplarından farklı bir dindarlık algısı ve yaşayış şekli anlamına gelir (Arslan, 2009: 115).

Yaşlıların kendilerine has dini ilgisi tutum ve davranışları araştırmacıları geliştirdiği dindarlık tipolojilerinde de görülür. Örneğin; Taplamacıoğlu'nun (1962b: 141-151) “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi” isimli çalışmasında geliştirdiği beşli dindarlık tipolojisinde de yaşlı dindarlığının izleri görülür. Bu çalışmada, 50 yaş ve üzeri kişilerin dini bütün veya âmil zümreye tekabül ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu dindarlık tipolojisindeki insanların dürüst bir yaşam tarzı sürdürdüklerini, namaz, oruç gibi farz ibadetlerini yerine getirdikleri gibi dini ve sosyal yardımlarını da ihmal etmediklerini belirten Taplamacıoğlu, Türkiye’de yaşları 50 ve üstü olan âmil zümreyi % 69,5 olarak saptamıştır. Yazar aynı çalışmasında 50 yaş ve üzeri kesimin sosyal etkileşime girmesinin, eğlenmesinin toplum tarafından hoş karşılanmadığını, yaşlının düğün vb. gibi eğlencelere katılımının engellenmesi, kişiyi “sofuluk” hatta “softalık”¹ dindarlık tipolojisine sevk ettiğini belirtir. Yine aynı çalışmada, 16-30 yaş aralığındaki kesimin gayr-i âmil dindarlık tipolojisine tekabül ettiği sonucuna ulaşır. Bu zümrenin en önemli özelliği ise dini pratikleri yerine getirmediği gibi cenaze törenleri dışında hiçbir ritüelle münasebetinin bulunmamasıdır.

---

¹ Sofu ve softa dindarlık tipolojisi için bkz. (Taplamacıoğlu, 1962: 145)

Benzer şekilde Günay'ın (1999) Erzurum ve çevresinde gerçekleştirdiği yaşlı dindarlığı çalışmasında, dini yaşayışın şiddeti ve biçimine göre geliştirdiği dindarlık tiyolojilerinden biri olan “ateşli dindarlığa” tekabül ettiği söylenebilir. Günay'a (1999: 260) göre ateşli dindarlık; dini inançlara bağlı ve dini pratikleri aksatmayan, sosyal hayattaki eylemlerinde dinden kaynaklanan inanç, düşünce ve kanaatlere dikkatle uyan kişilere karşılık gelir.

Din sosyolojisi ve yaşlılık konusu ele alınırken Arslan'ın da (2009) dikkat çektiği üzere üçlü bir analiz geliştirildiği görülür. Bunlar,

- I. Yaşın ilerlemesi ile birlikte dindarlığın da artacağını savunan “*geleneksel model*”
- II. Yaşın ilerlemesinin dindarlık üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ileri süren “*stabilite/sabitlik modeli*”
- III. Yaşın ilerlemesi ile dinsel faaliyetlerde devamlı bir düşüşün olduğunu destekleyen “*ilgisizlik modeli*”dir (Arslan, 2009: 114)

Bu çerçevede yukarıda adı geçen kimi temel çalışmalar ve ülkemizde yapılan çoğu akademik çalışmanın “geleneksel modeli” doğruladığı, bireylerin yaş ilerledikçe dini pratiklere yöneliminin arttığı görülür (Taplamacıoğlu, 1962b; Günay, 1999; Çelik, 2002; DİB, 2014).

Kısacası, yaşlı birey ister geleneksel toplumda ister modern toplumda olsun din kurumu ile her zaman ilişkili bir şekilde yaşamını sürdürmüştür. Kimi dönemlerde dinin önderleri olarak dini pratikleri gelecek kuşaklara aktarmışlar ve dini gruplar inşa etmişler, kimi dönemlerde ise yaşlılara atfedilen kutsallık önemini yitirmiş yaşlı kişiler sosyal mevki bakımından sadece dini pratikleri ve ritüelleri uygulayan bir konumda hayatını idame ettirmiştir.

1.2.8. Türk-İslam Kültüründe Yaşlılık Kavramı ve Yaşlının Yeri

Yaşlılık olgusu üzerine bir araştırma yapılacağı zaman kültür üzerine bir okuma yapmak gerekli görünmektedir. Çünkü yaşlılık algısı içinde yaşanan kültüre göre şekillenmektedir. Dolayısıyla kültürel bir temellendirme olgunun arka planını görmemizi sağlayacaktır. Çalışmamızın bu başlığı altında Türk-İslam kültürü içerisinde yaşlılığın nerede durduğu özetlenecektir.

Daha önceki kısımlarda belirtildiği üzere eski Türklerin dini inanışlarında “Atalar Kültü” önemli bir yere sahip olmuştur. Eski Türk inancına göre ataların ruhları - özellikle babalarının ruhları- hayatta kalan insanları kötülüklerden koruduğuna inanılmıştır. Geride kalan insanlara iyiliklerinin yanında kötülüklerinin de dokunabileceğine inanılan bu kültte atalara olan minnet son derece önemlidir. Fakat yaşamı sonlanan her atanın ruhu kült konusu olmamaktadır. Sadece saygıdeğer olanlar buna erişmektedir. Eski uygarlıklardan olan Hunlar, Göktürkler, Uygurlar her yıl Mayıs ayında kutsal dağlarda toplanarak Tanrı’ya ve atalara kurbanlar sunmaktadırlar. Hemen hemen bütün Türk kavimlerinde tarih boyunca büyüklere saygı gösterilmiş çoğu zaman hayatta olmayan ataların ruhları için kurban sunula gelmiştir. Kurban ritüelinin yanı sıra atalarla ilgili resimler yapıp koruduklarına dair kayıtlar da mevcuttur (Güngör ve Günay, 2007: 80-81).

Türk kültürel yapısı içerisinde yaşlıya saygı ve hürmet anlayışına bir örnek vermek gerekirse; eski Türklerde çadırların “Tör” olarak isimlendirilen bölümünde ailenin yaş ve konum olarak önde gelen kişilerinin ve aynı düzene göre çadıra gelen konukların oturduğu yer olarak isimlendirildiği görülmektedir. Ev sahibinin ekonomik durumuna göre çeşitli nakışlarla ve halılarla süslenen tör, çadırın itibar köşesi olup, törenin taşıyıcısı olan, töreyi koruyan ve uygulayan yaşlı ve bilge “aksakallıların” oturduğu yerdir (Çobanoğlu,

2004: 34). Görüleceği üzere yaşlıya saygının, hürmetin kökleri ilk Türklere kadar uzanır. Başköşeye oturan kişiye sembolik olarak bilgelik, tecrübe ve deneyim, törenin taşıyıcısı anlamlarının yüklendiği ve saygı gördüğü görülür.

Yine Türk kültüründe ve mitolojisinde “Gök Sakal” motifinin köklü bir yere sahip olduğu bilinmektedir. “Gök Sakal” deyişi genellikle yaratıcının sembolü ya da gölgesi şeklinde silüetini gösteren ve kaybolan kişiler için kullanılır. “Gök Sakal” gibi “Ak Sakallı” motifinin de Türk kültüründe önemli bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Uygur yazısı ile kaleme alınmış Oğuz Kağan Destanında da “Ak Sakal”; “büyüklük ve tecrübenin bir sembolü” olarak geçmektedir (Ögel, 1991: 309). Oğuz halkının akıl hocası olan “Dede Korkut” da Türk kültüründe önemli yerde durur. Akıl danışılan ve bilge konumunda olan Dede Korkut, halkın yaşadığı sorunlara -kopuz eşliğinde- bilgece sözler söyleyerek çözüm önerilerinde bulunur. Gelecekte haber verme özelliğine de sahip olan Dede Korkut, Oğuz halkının koruyucusu niteliğindedir (Öztürk, 2016: 364). Ayıca Oğuzlar yaşlıları üstün görmekte, onlara dinsel ve siyasal olarak bağlı kalmakta ve hürmet etmekteydiler. Yaşça küçük olanlar büyüklerinin ellerini öper, büyük olanlar ise kendilerinden küçük olanların boyunlarından öperdi. Oğuz atasözlerinden biri olan, “Söz ulunun, su kiçiğin” (küçüğün) atasözü Oğuz halkı içerisindeki yaşlılara verilen değer konusundan bize ipuçları veren önemli bir göstergedir (Emiroğlu, 1995: 69). Dolayısıyla Türk kültürel kodları içerisinde yaşlının ‘bilgece’ bir konumunun olduğuna vurgu yapıldığı ve onlara saygı duyulduğu görülmektedir.

İslamiyetin kabulü sonrasında da yaşlılara duyulan saygı ve toplumsal açıdan verilen değerde azalma olmamış, aksine İslamiyetin yaşlıların ve aile büyüklerinin gönlünün hoş tutulması ile ilgili kuralları, yaşlıların kıymetini artırmıştır. Türk-İslam devletlerinde yaşlılara ve muhtaçlara yönelik koruma ve bakım hizmetleri aşevleri,

imaretler ve tekkeler yoluyla verilmiştir. Şüphesiz bunun en güzel örneklerinden biri Osmanlı Döneminden günümüze kadar yaşayagelen Darülacezelerdir (Bulut, 2016: 411). Ayrıca Osmanlı devlet kayıtlarında yaşlılardan vergi alınmıyor olması, yaşlıların “pir” (yaşlı) ve “pir-i fani”(çok yaşlı) ve bilge olarak adlandırılması, Türk-İslam toplumlarında yaşlıların batılı toplumlara göre daha iyi bir konumda olduğunu gösterir (Canatan, 2016b: 365).

Yaşlıya duyulan saygı ve hürmet İslam dininin gerekleridir. Hem geleneklerimizde hem ahlak anlayışımızda bunun çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür. Kırsal bölgelerde bu anlayışa yönelik davranışlar daha yoğun bir şekilde gözlenmektedir. Hadislerden yaşlılara duyulan saygıya yönelik birkaç örnek vermek gerekirse; “Büyüğüne saygı göstermeyen, küçüklerini sevmeyen bizden değildir. Yaşlılara saygı Allah’a saygıdır. Yaşlılara saygı gösteren gençler, yaşlanınca gençlerden saygı görürler.” Bu genel kurallar ülkemizde büyük ölçüde kabul görmüştür (Tezcan, 1982a: 171-172). Bu aynı zamanda Türk kültürel yapısı içerisinde dinin gündelik hayatımızda ne kadar merkezi bir güce sahip olduğunu gösteren bir durumdur.

Kur’an ve hadisler incelendiğinde yaşlılığa dair birçok işaret ve atıflar bulunduğu görülmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de insanların yaratılış aşamalarına sıklıkla yer verilir ve yaşlılık dönemini belirtmek için “şeyh” (çoğulu; Şuyûh) kelimesi ile anlatılır. Şeyh kelimesi yaşlılık anlamının dışında bilge, saygın ve örnek insan anlamlarını da ihtiva eder. İnsanoğlu dünyaya geldiğinde birçok şeye gereksinim duyar ve güçsüzdür, zamanla güçlü bir yaşa gelir ve sonrasında güçsüz döneme tekrardan geri döner. Yaşlılık bir “şeyhûhet/bilgelik” dönemi olmakla birlikte, yaşlı insan gerekli ilgiyi ve bakımı görmezse ömründe bilgi bakımından doruğa ulaştığı bu dönemde hiçbir şey bilmez hale gelebilir. Bu durum yaşlılara bakım verenler için bir öğüttür. Çocukların yaşlı anne-babalarına iyi

bakmaları onları üzmemeleri ve Allah'a şirk koşmamaları yükümlülükleri arasındadır. Bunun gösterişsiz bir şekilde ve hayır dualarıyla birlikte sürdürülmesi gerekir. Ebeveyn Müslüman olmasa bile özenli bakım onların hakkıdır (Beşer, 2005). Kur'an-ı Kerim'de İsrâ Suresi 23 ve 24. ayetlerde yaşlı ebeveynlere karşı iyi davranılmasına ilişkin kuralların yer aldığı görülür.

Aldemir'e göre (2014) İslam dininin yaşlılığa ve yaşlılara bakışı birden fazla bağlam içinde değerlendirilebilir. Yaşlı kişinin kendisine bakan yönüyle yaşlılık, ömrün son çağı, beden aktivitelerini yavaşladığı, kişinin birçok fiziksel ve mental becerilerini kaybettiği çağlar olarak görülmüştür ve insanın acizlik yaşadığı bebeklik çağına dönüş olarak nitelendirilmiştir. Kişinin bedensel ve zihinsel yetilerinde yavaşlamanın, azalmaların olmasının acı verici bir durum olduğunu tarifleyen Kur'an-ı Kerim, yaşlılığı insan hayatının "rezillik çağı (Erzel-i Ömr)" olarak niteler, yaşlı kişinin çevresine -özellikle ailesine bakan yönüyle- yaşlılık, saygıyı ve özeni hak eden bir konumdur (Aldemir, 2014; 190-195). Yukarıda da bahsedildiği üzere çeşitli hadislerde, yaşlı anne babasının rızasını kazanan kişilerin ahirette affedileceği, yaşlı anne babanın evde bulunmasının o haneye bereket getireceği, yaşlı kişilere saygı göstermenin iman ile ilgili olduğu görülür (Müslim, Birr, 8; Tirmizî, Cihad, 24; Ebu Davud, Edeb, 23).

İslamiyetin Türk toplum hayatında tezahür etmesiyle birlikte yaşlıların konumu ve saygınlığı devam etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Kur'an ve hadislerde yaşlılık döneminin kolaylaştırılması için gençlere kurallar sunmuştur. Yaşlıların saygı görmeleri gerektiği kesin bir dille emredilmiştir. Bu emir ve yasaklar yaşlıların konumunu ve saygınlığını olumlu yönde etkilemiştir.

Modernleşme sürecine girilmesiyle, iktisadi ve sosyal hayatta önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Üretim aracı olarak toprağın değil makinelerin kullanılması, köylerdeki

arsaların miras yoluyla küçülerek geçim sağlamaya yetmemesi ve dolayısı ile kentlere göçün yaşanması üzerine toplumdaki geniş aileler parçalanarak çekirdek aile modeline geçişler gerçekleşmiştir. Artık yaşlılar aile içinde saygı gören konumundan, evlerinde yalnız kalan konumuna geçmişlerdir. Tarım toplumunda bilgi sağlayan ve üreten gençleri yönlendiren yaşlılar, modern toplumda bilginin kaynağı olmaktan çıkarak gördükleri saygıyı büyük ölçüde kaybetmişlerdir (Bulut, 2016: 412-413). Ancak Bacanlı'nın 2002 yılında doksan beş üniversite öğrencisi ile gerçekleştirmiş olduğu ve gençlerin yaşlılara bakış açısını irdelediği araştırmaya göre; Türk gençlerinin toplumdaki yaşlı bireylere Batı'daki akranlarına oranla daha çok saygı gösterdiği ve onları otorite olarak gördüğü sonucuna ulaşılmıştır (Bacanlı, 2002: 119-130). Bu da gösteriyor ki, modernleşmenin Türk toplumundaki etkisi, gelişmiş ülkelere oranla daha yumuşak bir seyir izlemektedir.

Sonuç olarak, yaşlılar Türk toplumunda göçebe kültürünün ve dini inançların etkisiyle her zaman saygı görmüş, karar mekanizması olma işlevini üstlenmiştir. Yaşam şeklinin değişmesi bu geleneği değiştirmemiş ancak modern topluma geçişte üretim araçlarının el değiştirmesi ve aile yapısının farklılık göstermeye başlaması yaşlıların toplum nezdindeki rolünü farklılaştırmıştır. Tüm dünyada modernleşme ve sanayinin gelişmesi yaşlıların öneminin azalmasına sebep olmuş, Türk kültürü de bu dönüşümden nasibini almıştır. Fakat her şeye rağmen geçmişten gelen güçlü geleneklerin de etkisi ile yaşlıların gençlerin gözündeki değerinin azalması Batı toplumlarındaki kadar sert ve dramatik olmamıştır.

1.3. Yaşlılık Çalışmalarıyla İlgili Literatür

İnsanlığın yaşlanma ve yaşlılığa dair ilgisi çok eskilere uzanmaktadır. Dinler, felsefeler, mitolojiler ve edebi eserlerde yaşlılık üzerine görüşlerin yer aldığı görülmektedir (Tufan, 2016b: 39). Günümüzde ise yaşlılık olgusunun çok boyutlu bir çalışma alanı olarak

karşımıza çıkmaktadır. Birçok disiplinin -gerontoloji, sosyoloji, psikoloji vb.- etkileşim içerisinde olarak teorik ve pratik araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak yaşlılık ve din bağlamında yapılan araştırmaların da oldukça sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda yaşlılık ile ilgili yapılmış çalmaların değerlendirilmesinin yapılması konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

1.3.1. Kitaplar

Klasik sosyologlardan olan ve halen sosyoloji literatüründe önemli bir yer tutan Max Weber (1864-1920) “Ekonomi ve Toplum” isimli çalışmasında; dolaylı yoldan yaşlılık olgusuna değinmiştir. Söz konusu çalışmasında yaşlıların yönetimi (Gerontokrasi) kavramına değinmiş ve gerontokrasiyi geleneksel otorite biçimi kategorisinde ele alıp incelemiştir. (Weber, 2012). Yine ilk sosyologlardan Durkheim’ın da yaşlılık olgusuna dolaylı yoldan değindiği görülmektedir. “Dini Hayatın İlkel Biçimleri” (2005) isimli eserinde totem ve insan konusunda yaşlı insanlara da değinmiştir.

Simone de Beauvoir “Yaşlılık İlk Çağı, Yaşlılık Son Çağı” isimli iki ciltlik kapsamlı çalışmasında yaşlılık olgusunu; biyolojik, tarihsel, toplumsal, ekonomik, gündelik hayat vb. birçok açıdan ele almış, birçok toplumdaki ve filozoftan örnekler vererek karşılaştırmalı bir biçimde incelemiştir (Beauvoir, 1970).

İsmail Tufan’ın “Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak - Yaşlanmanın Sosyolojisi-” (2003) isimli çalışmasında yaşlılık olgusu modernleşme perspektifinden ele alınmış ağırlıklı olarak yaşlılığın sosyoekonomik boyutu üzerinde durulmuştur. Yine aynı yazarın “Antik Çağ’dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma” (2016b) isimli çalışmasında da yaşlılık ve yaşlanma olgusu “gerontolojik” bir yaklaşımla ele alınmış, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinin de katkılarıyla yaşlılık fenomeninin birçok boyutu açıklığa kavuşturulmuştur. Ayrıca Tufan’ın “Nazilli Yaşlılık Araştırması” (2016a)

yaşlanmanın Nazilli’de, farklı yörelere göre olumlu sonuçlarla ilişkisinin olup olmadığını inceleyen ampirik bir çalışmadır.

Harun Ceylan’ın “Yaşlılık Sosyolojisi” (2016) isimli çalışması yaşlılık literatüründe önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışmada; nüfusun yaşlanması, yaşlıların toplumsal statüsü ve rolleri, yaşlılık ve sağlık, yaşlılığın ‘kadın’ boyutu, yaşlılıkta kuşaklar arası ilişki ve iletişim sosyolojik boyutlarıyla ele alınmıştır.

Velittin Kalıncara’nın “Temel Gerontoloji ve Yaşlılık Bilimi” (2016a) isimli çalışması hem gerontoloji bilimi hem de sosyoloji bilimi açısından önemlidir. Bu çalışmada; “Gerontoloji” biliminin tarihine, yaşlılık ve yaşlanma teorilerine, yaşlı nüfusun karşılaştığı sorunlara, yoksulluk ve yaşlı istismarı ile yaşlı politikalarını ele almıştır. Kalıncara bu çalışmasında yaşlıyı daha çok sosyal yönleriyle ele almıştır. Yine Velittin Kalıncara’nın editörlüğünü yaptığı “Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2” (2016b) isimli çalışması pek çok disiplindeki bilim insanının ortak çalışması sonucunda oluşmuştur. Bu kapsamlı çalışmada; “gerontokrazi (Yaşlıların Yönetimi), Yurttaşlık ve Yaşlılık İlişkileri, Yaşlılıkta Uyum Sorunları, Yaşlılık ve Yalnızlık, Yaşlılıkta Sosyal Dışlanmanın Toplumsal Boyutu, Yaşlılıkta Din, Yoksulluk, İstismar vb. birçok konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Ünal Şentürk’ün “Yaşlılık Sosyolojisi ve Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri” (2017) isimli hacimli çalışmasında yaşlılık olgusu sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmış ve yaşlanmanın toplumsal yönü ön plana çıkarılmıştır. Yaşlılığın eğitim, gelir, cinsiyet, yaşanan bölge vb. değişkenlere bağlı olarak çeşitlilik gösterdiği ve “yaşlılığın çok boyutlu bir olgu olduğu” düşüncesi bu çalışmanın mihenk taşını oluşturur. Bu çalışmada Malatya’da yaşayan farklı cinsiyet, eğitim, ekonomik ve medeni duruma sahip 39 yaşlı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanan çalışmada

görüülen bireyler 65-89 yaş aralığındadır. Toplanan veriler, kuramlar ve kavramlardan hareketle yorumlanmış olup, kapsamlı bir çalışma niteliğindedir.

Vedia Emiroğlu'nun "Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumunu" (1995) isimli çalışma, literatüre yaptığı katkı bakımından önemli bir çalışma olarak belirtmeye değerdir. Bu çalışmada, resmi kurumda kalan ve kalmayan yaşlıların sosyal uyumları incelenmektedir. 146 kişinin araştırmaya dahil edildiği bu çalışmada; yaşlıların cinsiyet, medeni durum, sağlık, ekonomik durum, çocukları, kurumda kalma süreleri, dinsel uygulamalarının "sosyal uyumlarına" etkisini incelemektedir.

Murat Şentürk ve Harun Ceylan'ın "İstanbul'da Yaşlanmak –İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması" (2015) önemli çalışmalardan biridir. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bu çalışmada; 1044 yaşlı bireyle -65 yaş üzerindeki- yüz yüze görüşülerek anket uygulanmış ve 24 yaşlıyla da derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da yaşlıların mevcut durumunu analiz eden bu çalışmada, İstanbul'daki yaşlı bireylerin sağlık, sosyal ilişkileri, yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin algıları, yaşam memnuniyetleri ve yaşamdan beklentileri, kentten ve kentsel hizmetlerden memnuniyetleri ve beklentileri vb. konuların analizi yapılmıştır.

Editörlüğünü Hasan Bacanlı ve Şerife Işık Terzi'nin yaptığı "Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi" (2016) isimli çalışmada, yaşlılık ve gelişim ile ilgili konular çok çeşitli alanlarda uzmanlar tarafından ele alınmıştır. Psiko-sosyal bakış açısı ile ele alınan bu çalışma yaşlılık dönemini anlamada önemli bir yerde durmaktadır. Yine Bacanlı'nın yaptığı "Psikolojik Kavram Analizleri" (2002) isimli çalışma, 50 kız 45 erkek üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin 'genç' ve 'yaşlı' algıları ile genel olarak yaşlılık dönemini nasıl gördüklerini belirlemek amaçlanmıştır.

Bekir Onur'un "Gelişim Psikolojisi -Yetişkinlik, Yaşlılık ve Ölüm-" (1995) isimli çalışması, insanın gelişim evrelerini ele alan ve ağırlıklı olarak yetişkinlik ve sonraki yaşam evrelerine odaklanan kapsamlı bir çalışmadır. Bu çalışmada, yaşlılık, yaşlılıkla ilgili kavramlara ve kuramlar, yaşlılıkta bireysel gelişim (fiziksel değişim, bilişsel işlevler vb.), ölüm olgusu ve yaşlılık gibi konular ele alınmıştır.

Mülga Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün (2005) yılında Ankara'da yaptığı ve proje yürütücülüğünü Aylin Görgün Baran'ın üstlendiği, "Yaşlı ve Aile İlişkileri: Ankara Örneği" isimli saha çalışması, aile yanında hayatını idame ettiren ve ona bakım veren bireylere yönelik hazırlanmıştır. 60 yaş üstü 1268 yaşlının doldurduğu formların değerlendirildiği ve yaşlı bireylere bakım veren 1044 kişinin araştırmaya dâhil edildiği bu çalışmada; aile bireylerinin yaşlıyı nasıl algıladığı, yaşlının ve aile bireylerinin karşılıklı olarak bir birlerine katkılarının neler olduğu, birlikte yaşamanın yaşlının hayatına ne gibi etkilerinin olduğu, sosyal-ekonomik düzeye göre aile-yaşlı ilişkilerinin nasıl bir farklılık sergilediğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Türkiye Bilimler Akademisinin "Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri" (2003) isimli çalışması nitel araştırma yöntemleri ile hazırlanmış bir alan araştırmasıdır. Araştırmada belirli kriterler kullanılarak farklı sosyo-ekonomik grupların ikamet ettiği semtlerde, köylerde ve huzur evlerinde, yaşlı ve yaşlı yakınları ile - pilot görüşmelerde dâhil- 260 derinlemesine görüşmeyi içermektedir. Çalışmada yaşlıların yaşam biçimleri (aranjmanları), yaşlılık algıları, toplumsal yaşama katılımları, yaşlılıkla baş etme stratejileri vb. gibi konuları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Galip Akın'ın "Her Yönüyle Yaşlılık" (2006) isimli çalışması yaşlılığı sosyal ve biyolojik boyutlarıyla ele alan önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışmada; yaşlının

geçmişten günümüze aile ve toplumdaki konumu, çeşitli toplumlarda ömür uzunlukları, yaşlılığın genel biyolojisi tartışılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Fatma Arpacı'nın "Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık" (2005) isimli çalışmasında; yaşlılığın kavramsal tanımlarına yer verilmiş ve yaşlanma ile birlikte organizmada görülen biyolojik değişikliklere, yaşlılık döneminde meydana gelen sorunlara, yaşlının fiziksel ihtiyaçları ve kişisel bakımı gibi konulara yer verilmiştir.

Nathan Bilig'in "Üçüncü Bahar Yaşlılık ve Bilgelik" isimli çalışması, yaşlılık ve bilgelik üzerine yapılmış önemli çalışmalardan birisidir. Yine bu çalışmada yaşlı kişilerin karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlar karşısında gelişmiş ülkelerin ürettiği politikalar anlatılmaktadır.

Editörlüğünü Harun Ceylan'ın yaptığı "Modern Hayat ve Yaşlılık" (2015) isimli çalışmada; modernite bağlamında yaşlılık olgusu analiz edilmiş ve modernleşme ile birlikte yaşlı bireyin yaşadığı sorunlar ve bu sorunlara yönelik bakım hizmetleri ve sosyal hizmetler ele alınmıştır. Dolayısıyla çalışma sosyoloji ve sosyal hizmet yaklaşımına bir eserdir.

Yaşlılık ve din olgusunu içeren çalışmalara bakıldığında ise; M. Akif Kılavuz'un "Yaşlanma Dönemi ve Din Eğitimi" (2013) isimli çalışması karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, din eğitiminin sadece çocukluk, gençlik dönemiyle sınırlı kalmaması gerektiği, yaşlılık döneminde de din eğitiminin olması gerektiği, bu eğitim ile yaşlı bireylerin etkinliklere katılması sağlanılarak daha aktif bireyler haline gelebileceği dile getirilir.

1.3.2. Makaleler

Yapılan literatür taramasında yaşlılık üzerine bir çok makalelerin yazıldığı görülmüştür. Tüm bunların değerlendirmesini yapmak oldukça güçtür. Dolayısıyla bu

başlık altında konumuz açısından önem arz eden ve yaşlılığın sosyal boyutunu ele alan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Türkiye’de yaşlılıkla ilgili doğrudan çalışmalarının 1980’li yıllarda ilgi kazanmaya başladığı görülmektedir. Mahmut Tezcan’ın “Toplumsal Değişme ve Yaşlılık”, “Yaşlılıkta Boş Zaman Değerlendirmesi” isimli makaleleri bu yıllarda kaleme alınmış önemli çalışmalardandır. Mahmut Tezcan “Toplumsal Değişme ve Yaşlılık” (1982a) isimli çalışması, sosyal değişme sürecinde yaşlılık olgusunu ele alan önemli çalışmalardan biridir. Toplumsal değişme sürecinde kazanılan ve kaybedilen roller ile yaşlının konumuna odaklanan bu çalışma sosyoloji disiplini için önemli bir yerde durmaktadır. Yine aynı yazarın “Yaşlılıkta Boş Zamanların Değerlendirilmesi”(1982b) isimli çalışması yaşlıların boş zaman etkinliklerini konu edinir. Ayrıca yazar köylerde kalan yaşlıların boş zaman etkinlikleriyle, kentte kalan yaşlıların etkinlikleri arasındaki farklılıklar olduğunu belirtir.

Mehmet Taplamacıoğlu’nun “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi” (1962b) isimli çalışma yaş ve din olgularını birlikte ele alan bir çalışmadır. Araştırma yaşlılık konusunu da ele alan ilk çalışmalardan birisi olması bakımından önemlidir. Taplamacıoğlu’nun bu çalışmasında; gayr-i amel zümre, idare-i maslahatçı zümre, dini bütün veya amel zümre, sofu zümre ve softa zümresi şeklinde beşli bir dindarlık tipolojisi geliştirilmiştir. Yine bu çalışmada, 50 yaş ve üzeri grubun “dini bütün ya da amel” zümreyi temsil ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Mustafa Arslan’ın “Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme” (2009) isimli çalışması “yaşlı dindarlığını” konu edinen önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışmada, yaşlı bireylerin diğer yaş gruplarından farklı bir dindarlığının olduğu, yaşlılık döneminde bireylerin dine ilgisinin arttığı sonucuna ulaşılr.

Yadigar Kılıçcı'nın "Yaşlılığın Uyum Sorunları" (1988) isimli makalesi yaşlılık ve kişilik örüntülerini konu edinir ve yaşlıların değersizlik yetersizlik duygularının oluşmasının sebeplerini ele alınır. Ayrıca çalışmada; yaşlılıkta ruhsal sağlığın korunmasına ilişkin bazı önerilerde de bulunulur.

Gönül İçli'nin "Yaşlılar ve Yaşlılığın Değerlendirilmesi: Denizli İli üzerine niteliksel bir araştırma" (2010) isimli çalışma nitel analiz yöntemi kullanılarak 9 yaşlı kadının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, yaşlıların yaşam biçimleri ve yaşlılık dönemini nasıl değerlendirdikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine bu çalışmada sağlık, ekonomik güvence, yaşlının sosyalliği ve psikolojisi, çevresi ile kurduğu ilişkilerin başarılı yaşlanmada etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fatma Öz'ün "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirmek" (2002) isimli makalesi, yaşlılık döneminin psikososyal boyutunu ele alan, ailenin yaşlı bireyler için önemi, yaşlılığın anlamı, yaşlılığa ilişkin değerler ve tutumlar vb. konuları tartışan bir çalışmadır.

Ayşe Canatan'ın "Toplumsal Değerler ve Yaşlılar" (2008:d) isimli çalışması, değerlerin ne olduğunu ve nasıl aktarıldığını, kültürel birikimlerin ve değerlerin genç kuşaklara aktarılmasında yaşlının nerede durduğunu, kuşaklar arası dayanışma ilişkileri ve yaşlıların bu ilişkide işlevinin neler olduğunu konu edinen bir çalışmadır.

Aylin Görgün Baran'ın "Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi" (2008) adlı çalışması yaşlılık döneminde bireyin sosyalizasyonunu ele almakta ve yaşam kalitesi ile sosyalizasyon arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Baran bu çalışmasında, Bourdieu'nun "kültürel sermaye" kavramından hareket ederek yaşam kalitesinin sınıfsal bir boyutu olduğu, aynı zamanda yaşam kalitesinin bireyin öznel yorumunu içerdiği sonucuna ulaşır. Bu çalışmada, sosyolojide temel ikilem olan yapı-özne arasındaki ilişki yaşlılıkta yaşam

kalitesi üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Baran, bütüncül bir sonuca ulaşır ve hem yapının hem de öznenin önemini ön plana çıkarır.

1.3.3. Tezler

Hamza KURTKAPAN'ın “Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği” (2017) isimli doktora tezi nitel araştırma yöntemleri ile hazırlanmış bir çalışma olup, kentleşme süreci ile beraber toplumsal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin yaşlılar üzerindeki etkisini, yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmetlerini ele almaktadır.

Yakup Dağlı'nın “Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin Yaşlılık Dönemine İlişkin Algılarının ve Yaşam Boyu Öğrenme İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi” (2018) isimli doktora tezi nitel araştırma yöntemleriyle hazırlanmış ve Ankara ilinde yaşamını sürdüren 39 yaşlı ve 33 orta yaşlı bireyle derinlemesine mülakatın yapıldığı bu çalışmada, orta yaş ve yaşlı bireylerin yaşlılığı nasıl algıladıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlar ve baş etme yöntemleri, emeklilik dönemi ve yaşlılık dönemine hazırlık için gerekli olan eğitim konularına değinilmiştir.

Işıl Kalaycı'nın “Yaşlılık Statüsü, Rollerini Açısından Yaşlıların Toplumsal Beklentileri ve Sorunları (Isparta Örneği)” (2015) isimli doktora çalışması, sosyoloji literatüründe önemli bir yer işgal eden yapısal işlevselci yaklaşımın genel ilkeleri doğrultusunda yürütülmüştür. Bu çalışma bir survey araştırması olup katılımcıların özellikleri nicel olarak belirlenmeye çalışılmış, mülakat ve gözlem tekniği ile de nitel özellikleri yorumlanmaya çalışılmıştır (Kalaycı, 2015: 72). Araştırmada 18 yaşlı birey ile görüşülerek; yaşlılık statüsü, yaşlının rolleri ve sosyal çevreye uyum konuları işlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada yaşlı bireylerin formal ve enformel kurumsal hizmetlere ulaşımı, bu hizmetlerden faydalanma şekillerine de yer verilmiştir.

Abdurrahman AKBOLAT'ın “Yaşlılık Döneminde Yaşam Kalitesi ve Dindarlık İlişkisi: Şanlıurfa İli Örneği” (2014) isimli çalışmasında, yaşlı dindarlığı ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki analiz edilmektedir.

Zeynep ALÇELİK'in “Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı” (2013) isimli çalışması, yaşlılık döneminde benlik saygısı ile Tanrı tasavvurları arasında ilişki olup olmadığının incelenmesini içerir. Araştırmada, Düzce İlinde hayatını sürdürmekte olan 57 yaş ve üzeri 140 kişi ile görüşülmüş ve yaşlı bireylerin Tanrı tasavvurlarını oluştururken psikolojik taleplerinin etken olduğu, yüksek benlik saygısı ile pozitif Tanrı tasavvuru arasında anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ayşe ŞENTEPE'nin “Yaşlılık Döneminde Temel Problemler ve Dini Başaçıkma” isimli çalışması, 115 kişi ile survey yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş alan araştırmasıdır (Şentepe, 2009: 27-28). Araştırmada, 60 yaş ve üstü bireylerin “dindarlık düzeyleri, başaçıkma ve dini başaçıkma” konuları incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre; yaşlı bireyler bir sorunla karşılaştıklarında genellikle “başarılı başa çıkma ve olumlu dini başaçıkma” tutumları içerisinde olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Yukarıdaki yer verilen bazı tez çalışmalarının yanı sıra yaşlılık olgusunun görsel medyada yer alan yaşlılar üzerinden analiz yapılan çalışmalar da mevcuttur. Merve AYTAR POLAT'ın (2018) “Doksanlardan Günümüze Türk Sinemasında Yaşlılık” ve Ayşe YILDIZ'ın (2013) “Yaşlılık ve Yaşlı Bakışı: Ömür Dediğin Programı Örneği” çalışması buna örnek olarak verilebilecek bazı çalışmalardır.

İKİNCİ BÖLÜM

Tarihsel Süreç İçerisinde Yaşlılık

Yaşlılığın; anlamını, konumunu ve rollerini anlamak için farklı zaman dilimlerinde ve farklı toplumlarda yaşlılara nasıl bir yer ayrıldığını bilmek gerekir, çünkü toplumdan topluma, kültürden kültüre yaşlılara hep bir anlam yüklenegelmiştir. Kimi dönemlerde yaşlılar zayıf, güçsüz, hasta, üretime katkısı olmayan tamamen tüketici konumunda olan bireyler olarak görülmüş; kimi dönemlerde ise bilginin, dini ve törensel pratiklerin taşıyıcısı ve değerlendiricisi olarak görülmüş, tecrübe ve deneyimlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bu kısmında kronolojik süreç içerisinde yaşlılığın değişen anlamı ve konumu din ile ilişkili bir şekilde anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1. İlkel ve Yerleşik Tarım Topluluklarında Yaşlılık

Yaşlılık olgusu günümüze has bir fenomen olmayıp yaşlılar, ilkel toplumlardan modern toplumlara evirilen süreçte toplumun bir parçası olarak her zaman görünür olmuştur. Yaşamın zor koşullar altında sürdüğü avcı-toplayıcı toplumların bilinen en önemli özellikleri; sürekli hareket halinde olmaları, göçebe bir yaşam tarzı sürdürmeleri ve avcılık, toplayıcılık yaparak geçimlerini sağlamalarıdır. Dolayısıyla avcı-toplayıcı toplumların yaşlılığa yüklediği anlam ve değer bu bağlam içerisinde şekillendiği söylenebilir.

Avcılık-toplayıcılık ya da göçebe olarak yaşam sürdüren ilkel toplumlarda yaşam, bir av mevsiminden diğerine hızlı, etkili ve yoğun bir hareket etme düzenine bağlı

olarak sürüyordu. Bu toplum düzeni içerisinde yaşlılar da grubun hareketine ve hızına ayak uydurmak zorundaydılar. Bu uyumu sağlayamayanlar içinde yaşadıkları gruba yük oluyorlardı Yaşadığı gruba yük olarak algılanan, gruba ayak uyduramayan yaşlılar terk ediliyordu. Örneğin; Eskimoların ilkel gruplarında, bir yerden diğer bir yere gitmek için köpek ve kızaklardan yararlanılarak ulaşım sağlanmaktaydı. Gruba katkısı sınırlı olan yaşlı kadınlar, grubun hızına ve hareket düzenine ayak uyduramadıkları zaman yanlarına bir miktar yiyecek bırakılarak, yola yalnız devam etmeye mahkum bırakılıyordu. Onlar yaşadıkları gruptan dışlanmakta ve gıdasız bırakılmaktaydılar (Tezcan, 1982a: 170-171).

Avcı-toplayıcı toplumların hemen hemen tümünde yaş ve cinsiyet temeline dayanan sosyal farklılaşmalar vardır. Avcılık-toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren toplumlar yaşamlarını zor koşullar altında sürdürdüklerinden, genelde toplumun önderliğini sağlıklı, becerikli ve güçlü erkekler yerine getirirdi. En yaşlı erkek bireyin toplumda liderliği mevzubahis değildir. Becerikli ve güçlü olmak lider olmanın en önemli ölçütlerindendi (Akın, 2006: 33). Bu bağlam içerisinde avcı-toplayıcı toplumlarda sağlıklı, dinç ve üretken olmak istenen bir şeyken yardıma muhtaç ve yatalak olmak istenmeyen bir durumdur. Toplumun liderliğini, bilgi ve deneyime sahip olan kişiler yerine en güçlü, en sağlık ve en becerikli olan erkekler yerine getirirdi.

Akın'da (2006) avcı-toplayıcı toplumlarda, güçten düşen, koşullara ve şartlara ayak uyduramayan yaşlıların, doğaya terk edildiğine, kötü muameleye maruz kaldığına, kimi zaman ölümlerle karşılaştığına dikkat çeker. Yaşam koşullarının daha kolay hale geldiği toplumlarda ise yaşlılara yaklaşım daha müspet hale gelmiştir. Bu toplumlarda yaşlılar toplumun mitoslarını, efsanelerini, gelenek-göreneklerini, avlanma yöntemlerini ve tören kurallarını bildikleri için daha iyi şartlarda yaşamış ve itibar görmüşlerdir. Bu durum daha çok Neolitik dönemden sonra yaşamış avcı-toplayıcı toplumlarda görülmüştür (Akın, 2006:

34). Avcı-toplayıcı dönem insanlık tarihinde ilkel bir dönem olarak yorumlanır. İlkel toplumlarda üretimden ziyade doğada var olan, doğada hazır halde bulunan kaynakları tüketmek, bunları tüketerek yaşamı idame ettirmek ve hayatta kalmak egemendir. İnsanların besin maddelerinin toplanması için sürekli hareket halinde olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla yaşlılardan da güçlü, atik ve dayanıklı olmaları beklenir. Bu beklentileri yerine getiremeyen, yaşadığı topluma yarar sağlayamayan, avlanmayı başaramayan yaşlılar kötü muameleyle ve terk edilmeye maruz kalmışlardır. Bazı ilkel toplumlarda ise -özellikle besin maddeleri yönünden zengin olan toplumlarda- yaşlılar mistik yönü sebebiyle değer görmüşlerdir.

Kimi ilkel topluluklarda -özellikle yaşam koşulları iyi olan toplumlar- teknik, büyücülük ve din gibi olgular kültürün temel bileşenleridir. Bu üç alanın birbiri ile yakınlığı ve ilişkisi vardır. Avustralya yerli halkı olan Aranda kabilesinde bu üç alanda olgun insanların egemenliği söz konusudur. Yaşlılar bilgiyi elinde tutmaları, dinsel görevlerde bilgi sahibi olmaları sebebiyle değerlidir. Yaşlılar büyülü kudretiyle topluma ve bireylere hem korku hem de saygı telkin ederler. Benzer bir durum Sudan'daki Zanda'larda da vardır. Yaşlılar hâkimiyetini korku üzerine inşa eder ve büyücülük bu toplumda daha ağır basar. Avcılık ve toprağı işleyerek hayatını sürdüren Zanda'ların bölgeleri bolluk içindedir. Zanda'larda her kişinin kudrete sahip olduğu, karaciğerle ilişkisi olan mangü adını verdikleri ve yaşlandıkça büyüyen bir maddeye sahip olduğu düşüncesi hakimdir. Yaşlı kişiler Arandalar'da olduğu gibi, faydalı ve bilge sahibi kimselerdir. Aynı zamanda ihtiyarlar en güçlü büyücülerdir. Ayrıca onlardan av seferlerinde dua etmesi istenir. Yaşlı bireylerin kötü bir şans diledikleri zaman avın olumsuz geçebileceği düşünülür. (Beauvoir, 1970: 94-95). Dolayısıyla bazı ilkel topluluklarda ritüellerin yerine

getirilmesinde yaşlının önemli bir işlev gördüğü, ritüellerin yaşlıların gücünü ve konumunu meşrulaştırdığı söylenebilir.

Neolitik Döneme (M.Ö 8000-5500) kadar insanların zor ve çetin doğa koşulları altında yaşadıkları bilinmektedir. Doğa koşullarının zorluğu insan ömrünün kısa olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Neolitik Döneme kadarki süreçte 20-25 yaş ihtiyarlık yaşı olarak nitelendirilebilir ve yaşlının grup içindeki statüsünü ve konumunu belirleyen en büyük etmenin doğa koşulları olduğunu söyleyebiliriz. Neolitik Dönemden itibaren ilk yerleşik toplumlar Mezopotamya’da görülmeye başlanmıştır. Toplayıcılık ve avcılık ikinci planda kalmaya başlarken toprağı işleyerek besin elde etmek ön plana çıkmış ve yerleşik yaşama geçilmiştir. Yerleşik yaşama geçilmesi bebek ve çocukların her zaman barınak bulabilmesini sağlamış ve hayatta kalma oranları artırmıştır. Yine aynı şekilde tarım toplumunda besin elde etme kolaylaşmış, yaşlının uzun yaşam sonucu elde ettiği deneyimler kendisini avantajlı duruma sokmuştur. Göçebe toplumlarda yaşlının bir yerden bir yere taşınması problemi mevcutken tarım toplumunda yaşlının taşınması sorunu ortadan kalkmıştır. Yaşlı bireyler çocukların bakımını üstlenerek bilgi ve deneyimlerini çocuklara ve yetişkinlere aktararak topluma fayda sağlamışlardır (Akın, 2006: 77-78). Tarımsal devrim, yaşlının konumu ve statüsü açısından önemli kırılma noktaları içerse de yaşlılığın belki de en olumsuz yönü olan biyolojik kayıplar (bedensel zayıflıklar, işlevselliğin azalması) yaşlının üretime katılmasını engellemiştir. Buna rağmen yaşlı bireyler tecrübeleri ve bilgileri sayesinde konumlarını ayakta tutmuştur.

Yerleşik tarım toplumlarında dinin daha ön plana çıktığından çalışmanın daha önceki kısımlarında bahsedilmiştir. And Dağları’nda yaşayan Jivaro’larda da buna benzer özellikler görüldüğüne dikkat çekilmektedir. Güney Afrika’nın batı kıyılarına uzanan And Dağları’nın eteklerinde yaşayan Jivarolar bolluk içinde yaşayan tarım ve hayvancılıkla

geçinen bir topluluktur. Bu bölgede av hayvanları bol olup, topraklar da oldukça verimlidir. Erkekler avcılık yaparak üretime katkı sağlarken kadınlar toprağı işleyerek üretime destek olmuşlardır. Hiç yiyeceksiz kalmayan Jivarolar da yaşlı kişilere saygı göstermişlerdir. Jivaro'lar, ak saçlıların katkıları sayesinde hayvanlarla, ilaçlarla ve bitkilerle ilgili bilimlerini geliştirmişlerdir. Kabilenin yaşlıları mitleri ve şarkıları gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Bilgilerinden başka tabiatüstü güce de sahip olan yaşlılar tirit (çok zayıf, düşkün) hale gelseler bile kudretleri giderek artmıştır. Yine bu toplulukta yeni doğan çocukların isimlerini aile içerisindeki en yaşlı kişiler belirlemişlerdir. Bu toplumda yaşlılar, dinsel bayram ve törenleri yönetirler, gençlerin rüyalarını yorumlayarak onların dine giriş törenlerini icra ederler, gençlere uyuşturucu ilaçları ve tütünleri öğretirlerdi (Beauvoir, 1970: 100). Görüldüğü gibi yaşlı kişiler törensel bilgileri gelecek kuşaklara taşımış, geçiş ritüellerinde gençlerin dine geçişini sağlamışlardır. Yaşlıların kutsal gelenekleri, mitleri, törenleri bilmeleri onların otoritelerini ve konumunu her zaman ayakta tutmuştur.

Kabile ve köy topluluklarında kültürel sınırlamaların ve sözlü kültürün egemen olması birtakım bilgileri, ayinleri ve hayatta kalma stratejilerini yaşlıların elinde tutmasına olanak sağlamıştır. Geleneksel toplumlarda yaşlı bireyler tecrübeleriyle ve öğrenimde ezberleme tekniği kullanarak gençleri manipüle edebilecekleri stratejik bir statü elde etmişlerdir. Gençlerin bilgi için ihtiyarlara müracaat etmesi sonucunda tarihte ilk hiyerarşi şekli olan gerontokrasi doğmuştur (Bookchin, 2013: 95).

Weber de geleneksel toplumlardaki otorite tiplerini incelemiş ve “gerontokrasi”ye (yaşlıların yönetimi) değinmiştir. O, bu kavramı grup yönetimi üzerinde en yaşlı olanın, kültürel ve geleneksel değerlerle en içli dışlı olanın egemenliği şeklinde tanımlamıştır. “Partriarkalizm” ile “gerontokrasi”nin çoğu zaman yan yana bulunduğunu

belirten Weber, yaşlıların yönetiminin ekonomi ya da akraba nitelikli örgütlenme olmadığını belirterek ikisi arasındaki farkı ortaya koymuştur. Ayrıca Weber, yaşlıların konumlarını ve saygınlığını gelenekten devşirdiğini vurgulamıştır (Weber, 2012b: 350-351). Karar alma süreçlerinde en tepede yaşlıların bulunduğu gerontokrasi yönetiminde kurallar yazılı yasalardan ibaret değildir. Bu durum Weber'in gözünde irrasyonel bir yönetim şekline karşılık gelmektedir.

2.2. Modern Toplum Anlayışında Yaşlılık

Toplumsal değişimler insanlık tarihinde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Toplumsal değişimlerle beraber yaşam koşulları iyileşmiş, insan ömrü uzamış ve toplumlarda yaşlı popülasyonu artmıştır. 19. Yüzyılda başlayan Endüstri Devrimi toplumu ekonomik ve sosyal yönden derinden etkilemiş, modernleşme, şehirleşme ve kırdan kente göçe bağlı olarak aile ve toplum yapısında radikal değişimler meydana gelmiştir. Tüm bu süreçlerde yaşlılık olgusuna yeni anlam ve değerler yüklenmiştir. Çalışmanın bu kısmında modernleşmenin perspektifinden yaşlılık olgusuna bakılarak, yaşlılığın birey ve toplum açısından ne gibi problemler yarattığı, yaşlılığa ne gibi anlamlar yüklendiği anlatılmaya gayret gösterilecektir.

2.2.1. Ekonomi ve Yaşlılık

Pre-Endüstriyel dönemde insan ve hayvan gücüne dayalı üretim yöntemleri kullanılıyorken, insanoğlunun buhar ve makine gücünü kullanmayı keşfetmesiyle birlikte seri üretimin ve üretimde verimliliğin artması, toplumda hem ekonomik hem de sosyal değişimler yaratmıştır. Kol gücünden ziyade makinelerin üretimi gerçekleştirmesi nedeniyle şehirlerde tesisler ve fabrikalar kurulmuş, iş bulmak isteyen kitlelerin şehirlere göç etmesi köylerin boşalmasına, köylerde yaşayan yaşlıların yalnızlaşmasına ve şehirlerin

kalabalıklaşmasına sebep olmuştur. Tüm bunlar sonucunda da toplum dengelerinde değişimler meydana gelmiştir. Hiç şüphe yoktur ki yaşlı birey de bu değişimlerden payını almıştır.

İngiltere’de başlayıp Avrupa’ya hızlı bir şekilde yayılan endüstrileşme, sosyal yaşamı değiştirmiştir. Toplumsal bilinçlenme bu dönemde hız kazanmış, insanlar sosyal haklar kazanmak için protestolar düzenlemiş ve sokaklara dökülmüşlerdir. Bu girişimler neticesinde çalışma şartlarının insan sağlığına ve onuruna yaraşır şekilde olması amacıyla iyileştirmeler yapılmıştır. Çocuk işçiliği başlangıçta kısmen, daha sonra tamamen ortadan kaldırılmış ve çalışma çağında olan kişilerin çalışma süresi kısaltılmıştır. Yine bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri yaşlılıkta sosyal güvenlik hakkının elde edilmiş olmasıdır (Tufan, 2016b: 118). Fordist üretim sisteminin getirdiği seri üretim şekli ve tam istihdam sayesinde toplumların gelir düzeyi yükselmiş, sigorta sistemlerinin geliştirilmesi sayesinde insanlar çeşitli sosyal haklara sahip olarak emekli olmuştur. Bu durum yaşlıların lehine olan bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

Emeklilik olgusunun kökleri ve gelişimi 20. yüzyıla kadar uzanır. Endüstri devrimi ve gelişen sağlık teknolojileri ile birlikte insan ömrü uzamış ve çalışma yaşamında kalan bireylerin yaş ortalaması yükselmiştir. 1990’lı yıllara değin 65 yaşın üstünde olan ve halen çalışan erkek oranı %70’lerdeydi. Bu çalışanların birçoğu yüksek statülü ve prestijli işlerde istihdam ediliyordu. Çünkü yaşlıların tecrübe ve bilgi sahibi olması işverenler açısından büyük bir önem arz etmekteydi. Bu sebeple çalışma hayatının içinde bulunmaları desteklenirdi. Dünya ekonomik krizi ile beraber 1930’larda ABD’de ilk zorunlu emeklilik uygulaması gerçekleştirildi. Emekli olan yaşlıların maaşlarını alamamaları ve yoksulluk içinde yaşamaları 1935’deki sosyal güvenlik hareketine kadar sürdü. İş yaşamındaki bu değişimler batı dünyasında 1960’lı yıllara kadar olumsuz etkisini devam ettirdi.

Emekliliğe ait ön yargılar da genellikle olumsuz bir şekilde etkisini sürdürdü. 1970’lerde gelirlerin artması ve sosyal güvenlik haklarıyla birlikte emeklilik daha kabul edilebilir bir hale bürünmeye başladı (Canatan, 2008c: 110).

Sanayileşmenin toplumsal yaşamda yarattığı değişim ve dönüşüm, iş ve aile ilişkisi üzerinden de okunabilir. Bilindiği üzere geleneksel toplumlarda “aile yaşamı” ve “iş” iç içeydi. Oysa modern toplumlarda bunun ayrıldığı görülür. Geleneksel aile birçok işlevini diğer toplumsal kurumlara devretmiştir. Emeklilik artık kurumsallaştırılmış ve emeklilere yönelik politikalar oluşturulmuştur. Emeklilik döneminin yaşlılık için önemi ise bu döneme geçişi belirleyen önemli bir ölçüt olmasından kaynaklıdır. Sosyologların gözünde bu durum “iş ve işle ilgili etkinlikleri” devretme şeklinde betimlenir (Emiroğlu, 1995: 51)

Endüstri öncesi toplumlarda insanlar yaşamlarının sonuna kadar çalışmak zorundaydılar, bu sebeple çalışma hayatından çekilmeleri söz konusu olmamaktaydı. Yaşamak çalışmak anlamına gelmekteydi ancak endüstriyel toplumlarda kişisel hayat ve iş kavramları ayrılmış ve “yaşayabilmek için çalışmak” anlamı ön plana çıkmıştır. Belli bir zaman çalışıp birikim elde ettikten sonra insanlar iş hayatından çekilip ömürlerinin geri kalanını dinlenerek veya farklı uğraşlara zaman ayırarak geçirmek istemektedirler. Bugün 65 yaşında olup, çalışma hayatının içinde olan yaşlıların sayısında gözle görülür derecede azalma mevcuttur. Ancak sigorta sistemlerinin kişilere sağladıkları sınırlı olduğu için emeklilikten sonra maddi yetersizlik içinde kalanlar değişik iş alanlarında sigortasız işlerde çalışmaya başlamışlardır (Tufan, 2003: 48-49). Yaşlı bireylerin emekli olması sadece gelirin düşmesi anlamına gelmez. Bu durum beraberinde statü kaybını da getirir. Birçok yaşlı bireyin bu yeni sosyal statüye uyum sağlamada zorluk çektiği görülür (Giddens, 2008: 226). Fiziksel aktivitelerin ve gelirin azalmasına eşlik eden güvensizlik duygusu,

yaşlı bireylerin toplumsal hayata sınırlı düzeyde katılmasındaki etkenlerdendir (Emiroğlu, 1995: 41). Yani emeklilik yılları aslında birçok kişi için altın yıllar değildir. Toplumsal hayata sınırlı katılım yaşlı bireyleri intihara da sürükleyebilmektedir.

Modernleşme süreciyle gelen emeklilik dönemi yaşlı bireylerin yararına gözükse de ekonomik sistem içerisinde yaşlılar ve çocuklar bağımlı nüfus olarak nitelendirilir. Bunun sebebi çalışan nüfusun çocuklar ve yaşlılara bakmaları gerekmesi, dolayısıyla çalışmayan kesimin gençler üzerinde ekonomik bir yük oluşturmasıdır. Yaşlı bireylerin bağımlı nüfus olarak görülmesi anlayışına son dönemde eleştiriler yöneltilmiştir. Çünkü bir grubu bağımlı olarak nitelendirmek onların toplum için problem olduğu anlamına da gelmektedir (Giddens, 2008: 233). Sosyal kaynakların yetersizliği ya da mevcut kaynakların yaş grupları arasındaki dağıtımının iyi planlanmaması sorunlara yol açmıştır. Bu durum özellikle yaşlı ayrımcılığı (ageism) doğurmuş ve yaşlı bireylere karşı önyargı oluşmasının da temellerini atmıştır (Canatan, 2008c: 111).

Yaşlı nüfusun arttığı ve artmaya devam etme eğiliminde olduğu göz önüne alındığında, sağlık ve bakım harcamalarının artacağı, emeklilik sistemlerinin ekonomiyi zorlayacağı birçok ekonomist tarafından öngörülmektedir. Fakat yaşlıların sadece tüketen bir grup olduğu düşüncesi doğru mudur? Günümüzde yaşlılar kendileri gibi yaşlanan eşlerinin bakımını üstlenerek devleti bu masraftan kurtarmakta, torunlarını büyüterek kızlarının ve gelinlerinin iş hayatına katılmalarını sağlamakta, çocuklarına mülkiyet edinmede ekonomik yardımda bulunmakta, çocuklarının zor zamanlarında onlara destek olmaktadır (Giddens, 2008: 235-236). Bu açıdan bakıldığında yaşlıların gençlere yük olan bağımlı nüfus değil onların yüklerini hafifleten ve ekonomiye katkıda bulunmalarına destek olan bir grup olduğu savunulabilir.

Giddens'a göre yaşlı kişiler maddi açıdan dezavantajlı olmaya eğilimlidirler.

Bunun sebebi, herkesin emeklilik sisteminden yararlanabilir olmayışı, emekli olsa bile aldığı maaşın çalışırken aldığı maaşla orantılı oluşu yani geçmişteki meslekler arası eşitsizliğin devam edişidir. Artık çalışma hayatından çekilmiş bireylerin ruhsal durumları içinde buldukları maddi olanakları yorumlama şekillerinden etkilenir. Kişi diğer emeklilerin gelirleri ya da hayat standartlarıyla kendisi arasında kıyaslama yapabileceği gibi, geçmişindeki hayatı ile bugününü de kıyaslayabilir. Yaptığı yorumlar sonucunda kişinin duygu durumu etkilenir (Giddens, 2008: 228-229). Yine sosyoekonomik durum sosyal temas ve katılımı etkileyebilmekte, bu durumda kişinin yaşam kalitesini önemli ölçüde şekillendirebilmektedir.

2.2.2. Aile Yapısı ve Yaşlılık

Modernleşme süreci aile yapısında köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. En önemli değişme geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına dönüşümlerle gerçekleşmiştir. Geniş ailelerin görüldüğü toplumlarda tecrübe ve bilgi birikimi sahibi olduğu için yaşlı bireyler ailelerin lideri konumunda olmuşlardır. Modern öncesi dönemlerde yaşam koşullarının da günümüze nispetle zor olduğundan, hayata dair deneyimlerin önemi büyüktür. Bu sebepten yaşlı bireyler saygı görür, aile içindeki ilişkileri düzenler, karar alma mekanizmasının başında bulunur ve otoriter bir konuma sahip olurdu. Ancak modern toplumlarda teknik ve mesleki bilginin öne çıkmasıyla birlikte hayata ve doğaya dair deneyimlerin önemi azalmış, yaşlı bireylerin sunduğu bilgelik kurumu değerini kaybetmeye başlamıştır. Özellikle teknolojinin hızla gelişmeye başladığı yıllarda bu değişimleri takip edemeyen yaşlılar, bir anlamda ‘geride kalmışlardır’. Böylece yaşlıların aile içindeki konumu sarsılmış, köylerden kentlere göç sırasında yaşlıların köyde kalmasıyla birlikte geniş aile yapısının yerini çekirdek aileler almış ve yaşlılarla gençler arasındaki düşünsel uzaklığa fiziksel uzaklık da eklenmiştir.

Geniş aile tipi yaşamda yaşlı bireylerin bakımı, evdeki evlatlar, gelinler ve torunlar tarafından sağlanırken kentleşmenin artması, çekirdek aile yaşantısı, evlerin yeterli büyüklükte olmaması gibi nedenlerle yaşlıların bakımı sorun olmaya başlamıştır (Arpacı, 2016: 10). Bu durum yaşlıların hissettiği yalnızlığı artırmakta ve çevreden aldığı sosyal desteğin yetersiz olduğu duygusuna kapılmasına yol açmaktadır. Algılanan sosyal desteğin yaşlının hayatında stresle baş etme, hastalıklara direnç konularında olumlu etkisi olduğu ise bilinen bir gerçektir (Kalınkara, 2016a: 165). Fakat toplumsal değişme süreciyle beraber çözülme sürecine giren geniş ailenin fonksiyonunu icra edememesi ve yerini çekirdek aileye bırakması, yaşlı bireylerin aile içinde bakımını güçleştirmiş ve çok sayıda yalnız yaşayan yaşlıların artmasına neden olmuştur. Bu duruma ekonomik yoksunluk ve sağlık güvencesinin olmaması durumu eklendiği zaman yaşlı bireyin durumu daha çetrefilli hale gelmiştir (Canatan, 2008c: 111).

Kadınların çalışma hayatına girmesi, bakıma muhtaç hale gelen yaşlılara kimin bakacağı problemini doğurmuştur. Çünkü bakıma muhtaç yaşlılara halen daha ailenin kadın üyeleri bakmaktadır. Bakıma muhtaç hale gelen yaşlı sayısında artış kuşaklar arası ilişkileri bozmaktadır. Genellikle yaşlının kızı, gelini ya da kız torunu yaşlının bakımını üstlenir. Çok nadir durumlarda -eğer başka bir seçenek yoksa- yaşlı bireyin bakımını erkekler yerine getirir (Tufan, 2003: 110). Kadın bir taraftan çalışma yaşamının içine dâhil olmak isterken, bir taraftan da -yaşlının bakımı konusunda- sosyal ve psikolojik yönden baskılara maruz kalabilmektedir. Bu durum eşler arasında gerilimlere sebep olabilmektedir.

Kadınların ortalama yaşam süresi tüm dünyada erkeklerden uzundur. Bu durum ileri yaşlardaki kadın nüfusunun erkeklerden fazla olmasına yani Giddens'in tabiriyle "yaşamın geç döneminin kadınlaşmasına" yol açar (Giddens, 2008: 230-231). Türkiye

özelinde de, kadın nüfusunun erkeklerden fazla olduğu görülür. TÜİK 2017 verilerine göre “Yaşlı erkek nüfusu %1,2’sinin hiç evlenmemiş, %83,4’ünün resmi nikahla evli, %3’ünün boşanmış, %12,5’inin eşi ölmüş olduğu görülürken yaşlı kadın nüfusun %2,5’inin hiç evlenmemiş, %44,3’ünün resmi nikahla evli, %3,4’ünün boşanmış, %49,8’inin ise eşi ölmüş” tür (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595> Erişim tarihi: 08.11.2018). Yine TÜİK 2016 hanehalkı işgücü araştırmasına göre “Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %46,3 olup bu oran erkeklerde %65,1, kadınlarda ise %28” (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594> Erişim tarihi: 08.11.2018). olduğu saptanmıştır. Bu sebeple kadınların ileri yaşlarda maddi sıkıntı yaşama eğilimi erkeklere göre daha fazla olacağı söylenebilir. Buna ek olarak kadınların emeklilik sonrası araba sahibi olma oranı erkeklere oranla çok daha düşüktür (bu oran İngiltere için %42’ye %66’dır). Otomobil kişinin otonomisini, bağımsız hareket edebilmesini, sosyal faaliyetlerini, alışveriş ve sağlık işlerini yapabilmesini etkileyen büyük bir unsurdur. Kısacası maaş ve otomobil sahipliği konusundaki bu dengesizlikler kadınları yaşlılık dönemlerinde kısıtlayan önemli etkenlerdir (Giddens, 2008: 231).

Modern toplumlarda yaşlıların sadece alıcı değil, aynı zamanda verici bir konumda olduğu da bilinmektedir. Çalışan kadın oranlarının yükselmesi ile birlikte çocuklara bakacak kişilere ihtiyaç duyulur. Modern toplumlarda bunu çocuklar için bakım veren kuruluşlar üstlenmiştir. Ancak her ailenin maddi durumu, kreşin masraflarını karşılayacak düzeyde değildir. Bu sebeple torunların bakımını üstlenen yaşlı bireyler çocuklarına büyük bir destek vermektedir. Bu durum kuşaklar arası dayanışmanın ve yardımlaşmanın bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Tufan, 2003: 116).

Sonuç olarak bu bölüm başlığı altında anlatılanları özetlemek gerekirse; ilk insan topluklarından günümüze kadar olan tarihsel süreçte yaşlı fertlerin aile ve sosyal hayatta konumunu belirleyen dört ana etmen bulunmaktadır. Bunlar:

I. Yaşadığımız dünyada ilk insanın görülmesinden, üretime ve yerleşik hayata geçilen dönemin başlangıcına kadar yaşlının sosyal hayattaki konumu, doğa koşulları tarafından tayin edilmiştir.

II. İnsanlık tarihinde kırılmalardan birisi olan Neolitik Döneme ve yerleşik yaşama geçişle birlikte yaşlının sosyal dünyadaki statüsünü belirleyen etmenler; doğa koşulları ve sosyo-ekonomik düzeyin yanı sıra metafizik (by ve mitler) gler ile dindir.

III. Dinin genel kabul gördüğü ve mensupları tarafından benimsendiği dönemlerde, doğa koşulları ve sosyoekonomik durum kısmen etkinliğini sürdürmüş olup, din yaşlının toplumdaki konumunu belirleyen ana faktör olmuştur.

IV. Modern dönemlerde ise yaşlının yerini belirleyen ana faktörler, pozitif bilimler, teknoloji, yazılı hukuk olmuştur (Akın, 2002: 75).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI

3.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Yaşlıların dini ve sosyal yaşantıları bu araştırmanın temel konusudur. Çalışmada, teorik düzeyde yaşlılık olgusu sosyolojik bir perspektifte ele alınmış, pratik düzeyde ise Karaman'da 65 yaş ve üstü kişilerin dini ve sosyal yaşantıları incelenmiştir. Bu olguyu incelerken 65 yaş ve ilerisini baz almamızdaki temel etken Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 65 yaş ve üstünü 'yaşlı' olarak tanımlamasıdır (Canatan, 2016a: 139). Bazı çalışmalar "yaşlılık" kavramının değer düşürücü bir söylem olduğunu bu hâkim söyleme alternatif olarak "ileri yaşlı" kavramını (Cengiz, Küçükural ve Tol, 2003: 195) önerse de bu çalışmada genel kabuller gereği 'yaşlı' kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Yaşlılık bireysel olduğu kadar sosyal bir olgudur. Yaşlılar içinde bulunduğumuz sosyal yapıların ve kurumların bir parçasıdır. Dolayısıyla bu kurumlarla ve yapılarla etkileşim halinde olması kaçınılmazdır. Yine içinde yaşanılan kültürün değer yargılarının ve inançlarının da yaşlı bireyleri etkilediği söylenebilir. Bu çerçevede yaşlılık olgusu, hem bireysel hem de toplumsal düzlemde kültürden kültüre farklılık arz eder. Belirtilen bu durumların yaşlının sosyal yaşantısını etkileyebildiği gibi dini yaşantısı üzerinde de etkisinin olduğu belirtilebilir.

Tarih boyunca insanların hayatında varolan din ile yaşlılık arasında da karşılıklı ilişki ve etkileşim vardır. Tüm bu ilişki ve etkileşimlerin toplumsal değişmelerden etkilendiğini söylemek gerekir. Yaşlılar kimi dönemlerde dinin önderleri olup içinde yaşadıkları toplumda önemli bir fonksiyon icra ederken kimi dönemlerde ise

edilgen bir şekilde -dini pratikler aracılığıyla- din ile ilişkisini sürdürmüştür. Günümüzde yaşlı bireylerin din ile ilişkisi ve sosyal yaşantısının ne olduğu ise bu araştırmanın problematiğini oluşturmaktadır. Temel problemin oluşumunu etkilen alt problemler ise şu şekildedir:

- ❖ Yaş alma süreciyle beraber hayata yüklenen anlama etki eden faktörler nelerdir?
- ❖ Yaşlının dini yaşantısının sosyo-kültürel hayatına yansıyan sonuçları nelerdir?
- ❖ Yaşlının sosyal yaşantısı din ile olan ilişkisine etki etmiş midir?
- ❖ Dini pratikler yaşlı için ne anlama gelmektedir?
- ❖ Yaşlılar dini bilgileri hangi kaynaklardan edinmekte, dini bilgiler konusunda kendilerini nasıl değerlendirmektedirler?
- ❖ Yaşlının dini ve sosyal mekânlar ile kurduğu ilişki gündelik hayatına nasıl etki etmiştir?

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüz toplumlarında insanların yaşam süresi giderek uzamış, bu duruma bağlı olarak da yaşlı popülasyonu artmıştır. Yaşlı nüfusunun artmış olması yaşlılığın günümüze has bir olgu olduğunu göstermez. Yaşlılık olgusu insanlığın başlangıcından bu yana var olagelen bir fenomendir; fakat yaşlı popülasyonunun toplam nüfus içerisindeki artışı onu toplumda daha görünür hale getirmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında belirtileceği üzere Karaman özelinde de yaşlı nüfusunun artış eğiliminde olduğu görülmüştür.

Tıpkı yaşlılık gibi din de günümüze has bir olgu olmayıp, insanların hayatında binlerce yıldır önemli bir yer işgal etmiş ve bilinen bütün insan toplumlarında görülmüştür (Giddens, 2008: 579). Yaşlı birey ister geleneksel toplumda ister modern toplumda olsun

din kurumu ile her zaman ilişkili bir şekilde yaşamını sürdürmüştür. Kimi dönemlerde dinin önderleri olarak dini pratikleri gelecek kuşaklara aktarmışlar, kimi dönemlerde ise dinin işlevleri sayesinde aşılması zor problemleri çözüme kavuşturmuşlardır. Bu durum yaşlılık ve din arasındaki karşılıklı ilişkinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlerden etkilenen kurumlardan bir tanesi de ailedir. Aile kurumunun içerisinde her zaman kendine yer bulan yaşlılar bu değişim ve dönüşümlerden payını almıştır. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki geleneksel toplumda ve aile yapısı içerisinde “değer” olarak görülen ve önem atfedilen yaşlılar modern toplumda problem ve “yük” olarak algılanmaya başlamıştır. Yaşanan bu sosyal değişimler, yaşlıların gündelik yaşamını büyük oranda etkilemiştir. Dolayısıyla yaşlıların gündelik hayatlarına etki eden dinamiklerin açığa çıkarılması da gereklilik arz etmektedir.

Tüm bu anlatılanlar doğrultusunda araştırma, Karaman’daki yaşlıların (65+) dini ve sosyal yaşantılarını mercek altına almayı hedefleyen keşif amaçlı bir çalışmadır. Literatürde araştırmak istenilen konu hakkında daha önce çalışma yapılmamışsa yahut yapılan çalışmalar yeterli veri sağlamıyorsa keşif amaçlı araştırma yöntemi kullanılır. Bilindiği üzere Max Weber’e (1864-1920) ve Alman asıllı filozof Wilhem Dilthey’e kadar uzanan yorumlayıcı sosyal bilim, insanların sosyal dünyada nasıl ilişki ve etkileşime girdiğini, bireyler için neyin anlamlı veya önemli olduğunu keşfetmek ister (Neuman, 2009: 130-131). Nedensellikten ziyade anlama ve açığa çıkarmaya odaklanan keşif amaçlı araştırma türü, bu çalışmanın amacı olan yaşlı bireylerin bakış açısından sosyal dünyayı görerek onların dini pratiklerini ve gündelik yaşamlarını deneyimleme şekillerini anlamak ve aktarmak için uygun görülmüştür. Bunu yaparken temelde yaşlıların gündelik hayatı üzerinden hareket edilmiş, fenomenolojik ve etnometodolojik bir yaklaşım tarzı

benimsenmiştir. Bu yaklaşımlar yorumlayıcı sosyoloji paradigması altında değerlendirilmekte ve gündelik hayatı merkeze almaktadır (Ritzer, 2013: 77-80)

Fenomenolojik yaklaşımın önemli isimlerinden olan Alfred Schutz, bilinçten uzaklaşarak “öznelerası” alanla ilgilenmiştir. Schutz, toplumsal dünyanın “öznelerarası” olduğunu savunur. Sosyal dünya bizden bağımsız bir şekilde varolamaz. Gündelik hayatımızda ötekilerle girdiğimiz etkileşimler, diğerleriyle paylaştığımız kolektif kabuller aracılığıyla toplum tekrar tekrar inşa edilir (Slattery, 2015: 232). Dolayısıyla sosyal aktörlerin kendi gerçeklerini nasıl inşa ettikleri konusunda araştırma yapacaksa metodolojik olarak yorumcu bir yöntemi tercih etmek gerekli görülmektedir. Bu çalışmada da anlayıcı ve yorumcu bir yaklaşım tarzı benimsenmiş, aktör merkezli bir bakış açısıyla, yaşlıların yaşlı bireylerle ve toplumun diğerleriyle gündelik hayatlarında nasıl bir ilişki kurdukları, bu ilişki ve etkileşimde dinin yerinin ne olduğu analiz edilmiştir.

Literatüre bakıldığı zaman yaşlıların sosyal yaşantısı ve yaşlı bireyin din kurumu ile kurduğu ilişkiyi anlayıcı ve yorumlayıcı bir perspektiften ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu durum belirtilen olguların yaşlılık bağlamında irdelenmesini gerekli kılmaktadır ve bu araştırmanın literatüre yapacağı katkı, çalışmayı önemli kılmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. Nitel araştırmaların temel özelliği araştırılan konu hakkında katılımcıların bakış açılarını ve anlam dünyalarını ortaya koyma ve sosyal dünyayı onların gözünden görmektir. Bu çerçevede nitel araştırma türünde kullanılan görüşme tekniği ile katılımcıların bakış açıları ortaya çıkarılmaktadır (Kuş, 2012: 87). Dolayısıyla elde edilen veriler sayısal değil,

görüülenlerin anlam dünyalarına ilişkin yorumlamaları içermektedir. Bu çalışmada da gözlem ve görüşme tekniği kullanılarak “anlayıcı-yorumlayıcı” bir yol izlenmiş, din olgusunun yaşlıların dünyasında hangi anlamlara tekabül ettiği, yaşlılık döneminin nasıl bir sosyal yaşantıdan ibaret olduğu öznelerin bakış açısından yorumlanmaya çalışılmıştır.

Glesne'nin de (2013) belirttiği üzere görüşme tekniğinin en önemli özelliği, göremediklerimizi görünür hale getirmesi, gördüklerimize ise farklı bir bakış açısı kazandırmasıdır. Aynı zamanda görüşme esnasında hiç beklenmedik tesadüfi öğrenmeler de gerçekleşebilir (Glesne, 2013: 143). Görüşme tekniği aynı zamanda bir olgunun köklerine inmek için en önemli araçtır.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile görüşmelerin gerçekleştirildiği bu çalışmada; gözlem, derinlemesine görüşmeler ve yaşam öyküleri (life stories) üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Gözlemler, yaşlıların yoğunlukla olarak görüldüğü dini mekânlar (cami), ve sosyal mekânlarda (parklar, emekli dinlenme evi, kahvehaneler) gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamızda nitel yöntemi tercih etmemizin ana nedeni yukarıda da bahsettiğimiz gibi yaşlılık olgusunu yaşlıların gözünden görmek istememizden kaynaklıdır. Yine yaşlılık olgusunu araştırırken verilerin yaşlı bireylerle etkileşim halinde bulunarak daha sağlıklı bir şekilde toplanacağı görüşü de bu tekniğin seçilmesinde etkili olmuştur.

3.4. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu çalışmanın evrenini Karaman İlindeki yaşlılar -65 yaş ve üstü kişiler oluşturmaktadır. Çalışmada 65 yaş ve üstünün kriter olarak belirlenmesindeki temel sebep Dünya Sağlık Örgütü'nün resmi olarak yaşlılık döneminin en alt sınırını 65 yaş olarak kabul etmesidir (WHO, 2011). Bu çerçevede belirlenen yaş kriteri baz alınarak yaşlılar ile

görülmüş onların konu ile ilgili ifadelerine, sosyal gerçekliğe yükledikleri anlamlara yer verilmiş ve yaşlılar hakkında bütüncül bir resim ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sosyal bilim yazınında örneklem seçimi ve bu örneklemin büyüklüğü önemli tartışma konularından birisidir. Nicel yöntemle yapılan araştırmalarda (özellikle surveylerde) pozitivist paradigmanın da etkisiyle örneklemin araştırma evrenini temsil edecek nitelikte olması gerekmektedir. Bu sebeple nicel araştırma tekniklerinde tesadüfi yöntemle seçilmiş rastlantısal örneklemin (probability sampling) kullanılması gereklilik arz etmektedir. Niteliksel yöntemle yapılan araştırmalarda ise derinlemesine bilgi edinme amaçlandığı için rastlantısal olmayan örneklem (non-probability sampling) seçimi tercih edilmektedir (Kümbetoğlu, 2008: 96).

Bu çalışmanın nitel araştırma ve keşif niteliğinde olması sebebiyle rastlantısal olmayan örneklem kategorisi içerisinde değerlendirilen amaca yönelik örneklem yöntemi tercih edilmiştir (Neuman, 2009: 321, Kümbetoğlu, 2008: 102). Amaca yönelik örnekleme araştırmacı zihninde çalışmak istediği özel bir grubu tanımlar ancak grubun listesini çıkarıp rastgele seçimde bulunmak ya da grubu temsil eden ortalama bireylere ulaşma imkanı yoktur. Bu nedenle araştırmacı bazı kaynaklar kullanarak (o grubun vakit geçirdiği mekânlar, o grupla iletişim halinde olan insanlar gibi) o gruba ait ulaşabildiği kişilerle görüşme gerçekleştirir (Neuman, 3009: 322-323). Yine bu örneklem tipinde seçilecek olan kişilerin ölçütlerinin belirtilmesi gerekmez. Araştırmacı konu ile ilgili uygun kişileri araştırma sürecine dahil edebilir (Kümbetoğlu, 2008: 102). Bu çalışmada da yaşlıların tümüne ulaşip rastlantısal bir örneklem oluşturma şansı bulunmadığı için amaca yönelik örneklem oluşturma metodu tercih edilmiştir. Karaman'da yaşayan 65 yaş üstü kişilere onları tanıyan insanlar, çalıştıkları iş yerleri, vakit geçirdikleri mekânlar yoluyla ulaşılmıştır.

Çalışmaya başlanmadan önce 30 yaşlı bireyle görüşülmesi hedeflenmiş; fakat araştırmanın doygunluğa ulaşması sebebiyle bu sayı 19 kişi ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca kırsal ve kentsel alanlarda yaşlılık algısının ve yaşlının yaşam biçiminin değişiklik arz edebileceği düşünülmüş, bu sebeple 4 erkek görüşmeci Karaman'ın Ermenek ilçesinden seçilmiştir.

Kümbetoğlu (2008) nitel araştırmalarda örneklemin büyüklüğüne araştırmanın temel kavramları ve sorunlarına ilişkin derinlemesine bilgilere ulaşıldığında araştırmacı tarafından karar verilebileceğine (Kümbetoğlu, 2008: 98) dikkat çeker. Yukarıda da belirtildiği üzere nitel olarak yapılan çalışmalar genellenebilirlik kaygısı taşımadığından geniş sayıda katılımcıya ulaşmak amaçlanmaz. Bu çalışmalarda en önemli amaç, katılımcıların anlam dünyalarını ve konu hakkındaki yorumlarını gün yüzüne çıkarmaktır (Kuş, 2012: 125). Dolayısıyla çalışmada bu perspektiften hareket edilerek katılımcıların sayısı sınırlı tutulmuştur.

3.5. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmanın keşif niteliğinde olması sebebiyle Max Weber'in anlayıcı (verstehen) sosyoloji paradigmasından (Kuş, 2012: 74) hareket edilmiş olup, yaşlıların bulunduğu toplumsal mekânlara (örn. cami, parklar, kahvehaneler, ev vb.) gidilerek farklı eğitim, yaş, cinsiyet, kültürel ve ekonomik arka planlardan gelen yaşlılarla görüşülmüştür.

Alan araştırmaları sürecinde pilot çalışma yapmak, araştırılan konunun birden fazla yönünün değerlendirilmesi ve çalışmada öne çıkan kavramların görüşmecilerle ilişkisinin olup olmadığının anlaşılmasında önem arz etmektedir (Glesne, 2013: 74). Bu çalışma sürecinde de pilot görüşmeler yapılmış ve iki kadın, iki erkek olmak üzere dört kişi ile görüşülmüştür. Pilot çalışmanın sonuçlarına göre görüşme formu üzerinde değişiklikler yapılarak -bazı sorular çıkarılarak ve bazı soruları ilave edilerek- Ek 1'de sunulan yarı

yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formundaki sorular araştırmanın ana temasına bağlı kalınarak oluşturulmuş olup oluşturulan görüşme formu 2018 Kasım ayında, yaşlıların bulunduğu mekânlarda ve sosyal yaşam alanlarında görüşülerek uygulamaya konulmuştur. Görüşmelerde yaşlılara önceden belirlenen soruların yanı sıra, mülakat esnasında ortaya çıkan konulara ilişkin yeni sorular da yönetilmiştir.

Katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmenin aynı anda yürütüldüğü bu çalışmada, görüşmelerin sohbet havası içerisinde geçmesine özen gösterilmiş, yaşlıların dini ve sosyal yaşantılarına ilişkin hazırlanan yarı yapılandırılmış sorulara göre görüşme süreci yürütülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken yaşlılık alanında yapılmış çalışmalardan da yararlanılmıştır. Mülakatlar yaşlı bireylerin evlerinde, iş yerlerinde, parklar vb. kamusal ve özel alanlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yaklaşık 1 saat sürmüş, yaşlıların sağlık ve duyu durumları göz önünde bulundurularak yer yer görüşmelere ara verilmiştir. Bu çalışmada ayrıca Karaman Müftülüğü, Karaman Belediyesi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Sivil Toplum Kuruluşları gibi çeşitli kurumlarla görüşmeler yapılarak çalışma desteklenmiştir.

Görüşme sürecinde katılımcılara bunun bir yüksek lisans tez çalışması olduğu hakkında bilgi verilmiş ve ses kaydı yapılacağı açıklanmış, katılımcıların onayı alınmış ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı açıkça anlatılmıştır. Bu bağlamda çalışmada etik konulara da dikkat edilmiştir. Görüşmelerin tamamlanıp alanın terk edilmesinin ardından deşifreler gerçekleştirilmiş, bulguların rapora yansıtılmasında ifadeler olduğu gibi kullanılmış ve orijinalliğini bozacak müdahalelerden kaçınılmıştır. Ancak deşifreler yapılırken cümlelerin akıcılığını sağlamak için anlatım bozuklukları kısmen düzeltilmiştir.

3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları

Bu çalışma, Karaman özelinde yaşlıların dini ve sosyal yaşantısı ile sınırlıdır. Bu sebeple 65 yaş ve üstü kişilerle görüşülmüş olup Karaman İlinde yaşayan diğer nüfus grupları -genç, yetişkin vb.- kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışma 19 yaşlı katılımcı sınırlandırılmış olup yaşlıların yaşadığı fizyolojik, ekonomik, bireysel vb. problemler araştırmanın dışında tutulmuştur. Bu nedenle çalışmada katılımcıların sağlık, ekonomik vb. sorunları -sosyal ve dini hayatları ile ilgili olmadıkça- araştırılmamıştır.

Bu çalışmada karşılaşılan zorluklar ise şu şekildedir:

İlk olarak, görüşmeye katılan kişilerin yaşlılık döneminin getirdiği bazı sağlık problemleri (örneğin; işitme güçlüğü) sebebiyle sorulan soruları anlamada güçlük çekmesi, görüş ve fikirlerini ifade etmede zorlanmasıdır. Yine yaşlının bazı bedensel ve ortopedik rahatsızlıklarının bulunması da yaşlının görüşme sürecine aktif katılımını yer yer etkilediği gözlemlenmiştir.

İkinci olarak, görüşme sürecinde bazı katılımcılar -özellikle yaşlı kadınlar- yalnız görüşmeyi reddetmişlerdir. Yaşlıların araştırmacının kendilerine zarar verilebileceğini düşünmeleri kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bazı katılımcılar da “ben yaşlı mıyım” “ben 30 yaşındayım” diyerek görüşmeyi kabul etmemiştir. Bu durum yaşlılığın istenmeyen bir şey olduğunu da zihinlere çağrıştırmaktadır.

Bu çalışmada yer alan önemli bir zorluk da literatür kaynaklıdır. Yaşlılık olgusu ile ilgili literatürde bir takım kaynaklar yer alsa da bunların sosyoloji ve din ile ilgili boyutu oldukça sınırlı düzeydedir.

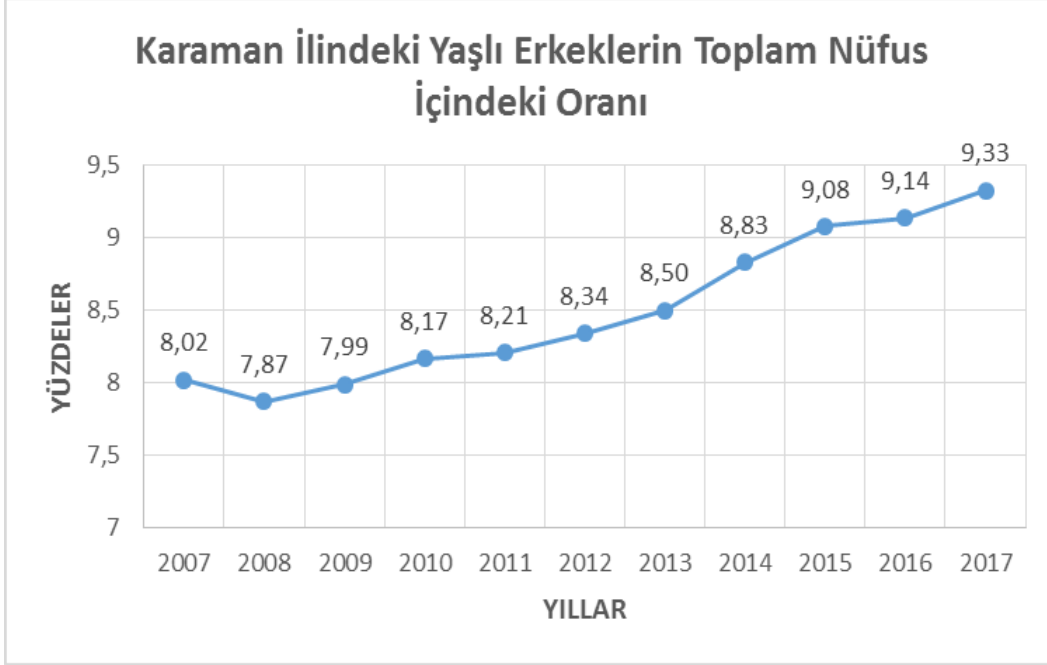
3.7. Türkiye ve Karaman'ın Yaşlı Nüfusu Hakkında

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı nüfusun sayısı ve oranı artmakta, ülkenin yaş ortalaması yükselmektedir. OECD'nin (2000) verilerine göre yaşlı sayısı 1960'lı yıllarda 1 milyondur. Yine bu yıllarda yaşam süresi beklentisi kadınlar için 54 yıl, erkekler için 51 yıldır (ASPB, 2011: 5). TÜİK verilerine göre ise: yaşlı nüfus (65 ve daha yukarı yaş) 2013 yılına gelindiğinde 5 milyon 891 bin 694 kişi olarak saptanmıştır. Türkiye'de 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi olarak tespit edilen yaşlı nüfusu 2013 yılından 2017 yılına kadar %17'lik bir artış sergilemiştir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2013 yılında %7,7 iken, 2017 yılında %8,5'e yükselmiştir. 2017 Yılı içerisinde yaşlı nüfusun %44'ünü erkek nüfus, %56'sını kadın nüfus oluşturmuştur (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595> Erişim Tarihi: 12.09.2018). Yine TÜİK verilerine göre yaşlı nüfusun gelecek yıllarda da bu artışını sürdürme eğiliminde olacağı öngörülmektedir. "Nüfus projeksiyonlarına göre, yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı" (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595> Erişim Tarihi: 12.09.2018) tahmin edilmektedir.

Anthony Giddens (2008) nüfus yapısındaki bu değişime Peterson (1999)'dan alıntı yaparak "nüfusun grileşmesi" adını vermiştir. Nüfus artış hızının azalması ve ortalama yaşam süresinin uzaması nüfusun grileşmesini sağlayan etkenlerdir. Giddens (2005) sadece toplumun değil "yaşlıların da yaşlandığı"ni yani gelişen sağlık imkanları sayesinde 85 yaş üzeri insan sayısının "genç yaşlı" kişi sayısından daha hızlı yükseldiğini belirtir ve yaşlıların içindeki yaş ortalamasının arttığına dikkat çeker (Giddens, 2005: 162).

Karaman özelinde bakıldığı zaman yaşlı nüfusun artış eğiliminde olduğu Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'de görülmektedir.

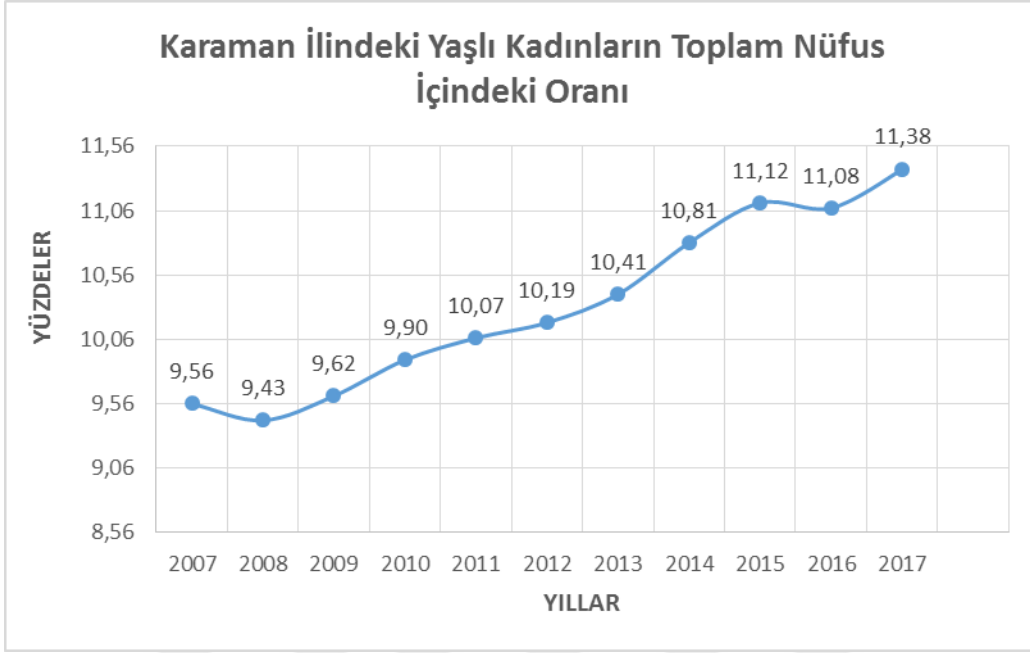
Şekil 1. Karaman İlindeki 65 yaş ve Üstü Erkek Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Şekil 1’de verilen bilgilere göre, 2007 yılında toplam erkek nüfusu içerisinde %8,02 olan yaşlı erkek nüfusunun 2017 yılı içerisinde %9,33’e yükseldiği görülür. On yıl içerisinde yaşlı erkek nüfusu %1,31 oranında bir artış sergilemiştir.

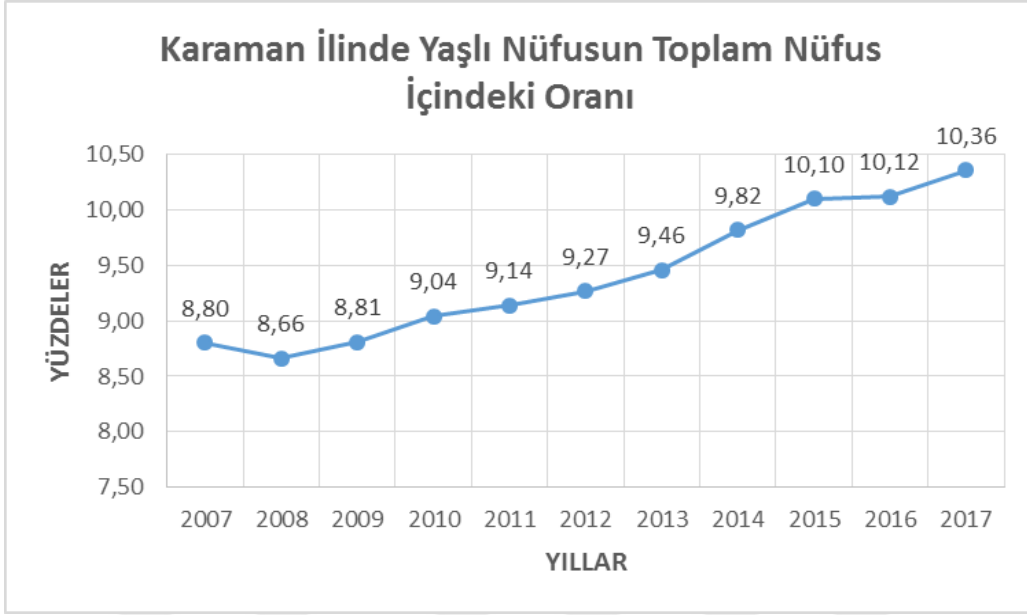
Şekil 2. Karaman İlindeki 65 Yaş ve Üstü Kadın Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Şekil 2’de verilen bilgilere göre ise 2007 yılında toplam kadın nüfusu içerisinde %9,56 olan yaşlı kadının nüfusunun 2017 yılında %11,38’e yükseldiği görülür. On yıl içerisinde yaşlı kadın nüfusu %2.05’lik bir artış sergilemiştir. Ayrıca 2017 yılı içerisinde yaşlı nüfusun (65+) %54,93’ünü kadın nüfus, %45,06’sını erkek nüfus oluşturduğu görülür. Kadın yaşlı nüfusun daha fazla artış sergilemesi ve kadın nüfusunun toplam yaşlı nüfus içerisinde erkeklere oranla daha fazla olması aslında Giddens’in (2008) “yaşamın sonraki döneminin kadınlaşması” olarak tanımladığı olguya tekabül eder. Ayrıca bu tablo bize Karaman ilinde kadın yaşlıların erkek yaşlılara oranla yalnızlık, bakıma muhtaçlık, sağlık, ekonomi vb. psiko-sosyal sorunlarla daha fazla yüzleşmek durumunda kalacağını da anlatmaktadır.

Şekil 3. Karaman İlindeki 65 Yaş ve Üstü Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Cinsiyet değişkenini kullanmadan bir değerlendirme yapacak olursak, yaşlı nüfusun Karaman ilindeki toplam nüfus içerisindeki oranı 2007 yılında %8,80 iken 2017 yılında %10,36'ya yükselmiştir. Dolayısıyla on yıl içerisinde %1,56 oranında bir artış sergilemiştir. Nüfusun yaşlanmasında; sağlık teknolojileri alanındaki gelişmelerin etkisi bilinen bir gerçektir; fakat Karaman özelinde yaşlı nüfusun artmasında 1964 yılında Karaman'da yaşanan yangın sonrası (<http://basin.kmu.edu.tr/duyuru.aspx?ayrinti=1134> Erişim tarihi: 19.11.2018) ve devamında gelen süreçlerde Avrupa'ya büyük bir göç verilmesi, buna bağlı olarak yurtdışında çalışan ve oradan emekli olan yaşlı nüfusun Karaman'a geri dönüş yapması bölgenin yaşlı nüfusunun artmasına dolaylı yoldan etki ettiği söylenebilir.

Bir toplumun sosyolojik açıdan yaşlı toplum olarak nitelendirilebilmesi için 65 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının “%10” ve üzerine tekabül etmesi gerekmektedir (Tuna ve Tenlik, 2017: 13). Şu haliyle Karaman'ın yaşlı bir toplum yapısına sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer önemli bir husus ise yaşlanma

sürecine yakın olan yaş gruplarının (55-59 yaş ile 60-64 yaş) her iki cinsiyette de artış eğiliminde olması (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>) gelecekte yaşlı nüfusun Karaman'da daha da artacağı yönünde kanaat oluşturmuştur. Dolayısıyla bu tablolar bize yaşlılık alanında yeni politikaların ve düzenlemelerin yapılması gerekliliğini de anlatmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN YORUMLANMASI

Bu bölümde, Karaman ilinde yaşlılar ile yapılan görüşme ve gözlemler kavramsal ve kuramsal çerçeve ışığında analiz edilmiştir. ‘Yaşlıların dini ve sosyal yaşantıları nedir?’ sorusuyla çıkılan araştırma sürecinde Karaman’daki yaşlı profiline din ile kurduğu ilişki, yaşlının yaşamında dinin yeri ve yaşlıların nasıl bir sosyal yaşantısının olduğu sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.

4.1. Katılımcıların Genel Profili

Kronolojik yaş tanımı gereği katılımcılar 65 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır. Çalışmamız 19 katılımcı ile gerçekleştirilmiş olup, görüşme yapılan kişilerin 10’u kadın 9’u erkektir. Katılımcıların 9’u 65-69 yaş aralığında, 3’ü 70-74 yaş aralığında, 6’sı da 75 ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcılardan bir kişi yaşını özellikle belirtmek istememiş, bunun sebebi kendisine sorulduğunda ise “ ...33 yaşındayım. Bunu 5 sene sonra sorsan da, Allah izin verir de yaşarsak 33 yaşındayım. Allah nasip eder de, yaşantımızın doğrultusunda cennete girmek nasip olursa cennette herkes 33 yaşında olacak. Ben 33 yaşındayım demekle tebliğ yapmış oluyorum. Sordun sen, sana bunu tebliğ etmiş oluyorum...” (K.15) yanıtını vermiştir. Konu açısından oldukça anlamlı olan bu ifadeler, yaşlı bireyin yaşını tanımlarken bile dini referans alması gündelik yaşantısında dinin ne kadar merkezi bir yerde durduğunu gösterir. Dolayısıyla yaşlının kutsal ile kurduğu ilişki onun zihinsel ve davranışsal süreçlerini şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgileri ve Metin İçi Kodları	
KAYNAK KİŞİLER	DEMOGRAFİK BİLGİLER
Kaynak kişi 1	100 yaşında, kadın, 65 yaş aylığı alıyor, okuma-yazma yok, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor.
Kaynak kişi 2	65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, oğluyla yaşıyor.
Kaynak kişi 3	65 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş , tek yaşıyor, ilkokul mezunu
Kaynak kişi 4	80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok
Kaynak kişi 5	72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, idare edecek kadar okuma-yazma
Kaynak kişi 6	72 yaşında, kadın, emeklilik yok, eşiyle beraber yaşıyor, okuma-yazma az
Kaynak kişi 7	65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor
Kaynak kişi 8	69 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, evli, eşiyle beraber yaşıyor.
Kaynak kişi 9	85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, oğluyla yaşıyor, okuma-yazma yok
Kaynak kişi 10	68 yaşında, erkek, emekli, ortaokul terk, eşiyle yaşıyor
Kaynak kişi 11	68 yaşında, erkek, emekli, eşiyle yaşıyor, yüksekokul mezunu
Kaynak kişi 12	68 yaşında, erkek, evli, eşiyle yaşıyor, ilkokul mezunu
Kaynak kişi 13	65 yaşında, erkek, emekli , evli, eşiyle yaşıyor, lise mezunu
Kaynak kişi 14	77 yaşında, erkek, emekli, yurt dışında çalışmış, halen esnaflık yapıyor, evli, eşiyle beraber yaşıyor, lise terk
Kaynak kişi 15	Dini referans göndererek kendisini 33 yaşında olarak tanımlıyor (Katılımcıya göre cennette herkes 33 yaşında olacak) Tahminen 75 ya da üzeri, erkek, lisans mezunu, emekli eczacı, Vakıf başkanlığını yürütüyor, ailesi ile birlikte yaşıyor.
Kaynak kişi 16	70 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, önlisans mezunu,
Kaynak kişi 17	76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor, lise mezunu
Kaynak kişi 18	69 yaşında, erkek, eşiyle birlikte yaşıyor, ilkokul mezunu, Avrupa emeklisi.
Kaynak kişi 19	85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, yalnız yaşıyor, gündelik hayatın ihtiyaçlarını bakıcı aracılığı ile sağlıyor.

Görüşülen bireylerin aile yapısına bakıldığında 8 katılımcının eşinin vefat etmiş olup bunlardan 7'sinin yalnız yaşadığı birinin ise oğlu ile beraber yaşamını sürdürdüğü öğrenilmiştir. 11 katılımcının eşiyle birlikte yaşadığı ve çekirdek aile yapısı özellikleri sergilediği görülmüştür. Katılımcıların, çocuklarıyla ve yakın akrabalarıyla ilişkilerini bir şekilde sürdürse de gündelik hayat içerisinde sosyal ilişki ağlarının diğer yaş gruplarına oranla zayıf olduğu söylenebilir. Görüşme gerçekleştirilen kişiler arasında

yalnız yaşayan kadınların sayısı yalnız yaşayan erkeklere göre oldukça yüksektir. Bu durum yaşlı kadınların daha uzun süre yaşaması ve daha önce de belirtildiği gibi Giddens'in (2008) "yaşamın sonraki döneminin kadınlaşması" olarak belirttiği olguya tekabül eder. Kadınların daha uzun süre yaşaması yaşlılık döneminin getirdiği dezavantajlardan daha fazla etkilenmesi anlamına da gelebilir.

4.2. Yaşlı Bireylerin Sosyal İlişkileri

Bu bölümde yaşlı fertlerin aile ve çevresi ile kurduğu ilişki ağlarına odaklanılmış, gündelik hayatlarında ne gibi sıkıntılar yaşadığı, dinin sosyal yaşantısına etkilerinin neler olduğu ve yaşlı bireylerin yaşlılık algıları anlatılmaya çalışılmıştır.

4.2.1. Sendeki Siyah Saçlar Bende Olsa Bana Yakışmaz: Bir Yaşlılık Tanımı

Yaşlılığın birçok tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlamalardan bazı yaklaşımlar yaşlılığın biyolojik yönünü ön plana çıkarırken bazı yaklaşımlar psikolojik ve toplumsal yönünü ön plana çıkarmaktadır. Yaşlılığın tanımı bireylerin zihninde fiziksel değişimleri içerse de bu tanımlamalarda yer yer toplumsal öğeler de yer alır. Yani toplumun yaşlı bir bedende olmasını isteği bazı fiziksel özellikler toplumsal hafızalarda yer alır. Bunun somut örneklerine alan araştırması sürecinde de rastlanılmıştır.

"...Ben sana şöyle anlatayım anlatabilirim tabii her yaşın bir güzelliği vardır. Ben sana misal olarak vereyim: Sendeki siyah saçlar bende olsa bana yakışmaz. Çok tıpsız bir insan olurum. Ama o yaşın vermiş olduğu güzellik saçlarının kırarması /ağarması) olgunlaşman, her yaşın bir güzelliği vardır, önemli olan yaşının ve yaşadığının değerini bilmektir..."(K.18: 69 yaşında, erkek, eşile birlikte yaşıyor, ilkokul mezunu, Avrupa emeklisi.)

Güzellik, yakışıklılık, çirkinlik, tıpsızlık v.s kavramları içinde bulunan kültürden ve toplumun fikirlerinden etkilenerek şekillenir. Bir yaşlıya siyah saçın yakışmayacağı algısı, toplum tarafından bedene giydirilmek istenen ve çağlar içerisinde

değişime uğrayabilen kalıplardan birisidir. Yaşanılan toplumda ve çağda bedenin değişen özelliklerini -kırıksıklıkların artması, saçların dökülmesi, saçların beyazlaması vb.- gizlemek/değiştirmek hoş görülmüyorsa, birey böyle bir durumu hayal ettiğinde de yakışmayacağını düşünür. Bu durum toplumdaki yaşlılık algısının da bir resmidir.

Aynı zamanda yaşlılığın “olgunluk” olduğuna vurgu yapan katılımcı toplumun kendisinden -daha doğrusu bir yaşlıdan- neler beklediğini dile getirmektedir. Olgunluk toplumumuzda akl-ı selim olmakla eşdeğerdir. Doğru zamanda doğru karar verebilmek, kurallara uymak, davranış kontrolü sağlayabilmek, hamlıktan kurtulmak ve yol gösterici role girebilmek anlamlarına da gelmektedir. Güzellik, çirkinlik gibi fiziksel konulardaki algının toplum tarafından belirlenmesine benzer şekilde, yaşlı kişi bilişsel ve davranışsal konularda da toplumun belirlediğini doğallaştırmakta ve bu süreci olgunlaşma olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla yaşlılığın sınırlarının toplumsallaşma kalıpları tarafından çizildiği söylenebilir.

“...Genç ikenki düşüncen yaşlıyken değişiyor. Mesala; genç iken aniden parlıyorsun (çabuk sinirlik ve öfke kontrolünün çabuk kaybedildiğine vurgu yapıyor) ama yaşlandıkça kendine biraz daha dur diyorsun sen cahil birimsin diyorsun. Olgunluk birzda bu anlama geliyor. ...Bir laf var “büyük büyüklüğünü bilmezse büyüklük değeri kalmaz” büyük büyüklüğünü olgunluğuyla bilecek, mesala benim yeğenim var 54-55 yaşına gelmiş hala 17 yaşındaki çocuk kafası var, cahil. Onun şimdi daha olgun ve oturaklı olması lazım...”**(K.18: 69 yaşında, erkek, eşiyle birlikte yaşıyor, ilkokul mezunu, Avrupa emeklisi.)**

“...Ya aynı; hayvanları düşün, bir ağaçları düşün doğuyorsun, büyüyorsun sonra ölüyorsun işte bizimki de olgunluk çağı yaşlılık. Artık emeklisin, ibadetini yaparak yaşlılıkta yaşıyorsun. iyi bir yaş dönemi. Yaşlanınca olgunlaşıyorsun. Yani o deli dolu zamanın geçiyor artık (Güldü). Diyorsun artık benim zamanım geldi. Sigara içiyorduk bıraktık, zaman zaman kahveye gidiyorduk, oyun oynuyorduk bıraktık, yani her türlü elimizi bir şeylerden çektik namazımızı kılıyoruz. İbadetimizi yapıyoruz, çoluk çocuk işte torunların yanına gidiyoruz, böylece vakit geçiriyoruz...” **(K.13: 65 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, lise mezunu)**

Yaşlılık döneminin hissedilmesinde bedensel gücün kaybı son derece etkilidir. Yaşlı bireylerin sağlık durumu sosyal aktivitelerinde ve sosyalleşmelerinde en büyük belirleyici olmaktadır. Bedenin zayıflaması ile beraber bir takım aktiviteler yaşlılara zor gelmektedir. Toplumda yaygın bir görüş olan; yaşlılığın hastalığı ve düşkünlüğü ifade etmesi araştırma süreci boyunca sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuş ve bu durumu özellikle kadın katılımcıların dile getirdiği görülmüştür.

“...Yaşlılıkta her şey çok değişti. Mesela işte deminki dediğim, yaşlılıkta çalışmıyorsun. Ondan sonra dizin ağrıyor, elin, her tarafın ağrıyor haliyle. Gençken böyle olmuyorsun. Şimdi senle ben bir miyim?...”(K.3: 65 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş , tek yaşıyor, ilkokul mezunu)

“...Yaşlılık hiç bastırarak bir şey değil ama güzel. Her yaşın bir güzelliği var. Hamd-u senalar olsun. Ama ufak tefek tabi rahatsızlıklar oluyor. Ben belimden ameliyat oldum mesela. Baya bir sıkıntım var. Ama çok şükür onun haricinde bir bel fitiği var. Ondan biraz rahatsızım yol yürüyemem. O kadar yani...” (K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)

“...Gençken iyiydik yaşlanınca her işten kaldık, bir iş yapamıyoruz, kadın gelip gidiyor (bakıcı) işlerimi yapmaya, yaşlanınca her şey zorlandı, kalkıp oturmam...” (K.19:85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, yalnız yaşıyor, gündelik hayatın ihtiyaçlarını bakıcı aracılığı ile sağlıyor)

4.2.2. Yaşlının Aile Bireyleri ve Çevresiyle İlişkisi

Sosyal ilişkiler her yaş grubunda kişinin hayatında önemli bir yer işgal eder. Bu ilişkiler ve ağlar, gençlik ve yetişkinlik döneminde yoğun şekilde görülürken yaşın ilerlemesi ile birlikte giderek zayıflamaya başlar. Bir takım sağlık sorunları, eş ve akranların kaybı sosyal ilişkilerde gerilemeyi beraberinde getirir. Bireyler yeni ağlara dahil olamaz ve giderek yalnızlaşır. Yaşlıların sosyal ilişki ağı içerisinde ise aile kurumu önemli bir şekilde varlığını hissettirmektedir. Modernleşme, şehirleşme süreçleriyle beraber çekirdek aile yapısına bir dönüşüm yaşanmış, bu da yaşlıların “yalnızlık” duygusunu daha

yoğun bir şekilde hissetmesine sebep olmuştur. Öyleki geniş aile içerisinde birkaç kuşak bir arada yaşamakta ve karşılıklı ilişki ve etkileşim halinde bulunmakta, yaşlılar normları, değerleri ve bilgiyi genç kuşaklara aktarmaktaydı.

Karaman'da geleneksel akrabalık ve bireylerin genellikle birbirlerini tanıyıp etkileşim halinde bulunduğu kasaba tipi komşuluk ilişkileri varlığını halen devam ettirmektedir (Güllü, 2014: 14). Dolayısıyla büyük kentlerde yoğun bir şekilde kendisini hissettiren yaşlı yalnızlığının Karaman özelinde daha hafif düzeyde olduğu söylenebilir. Çünkü eşi vefat eden katılımcıların büyük çoğunluğunun yalnız yaşadığı, çocuklarıyla haftada en az bir ya da iki kez biraraya geldiği, yaşlıların komşularıyla bir şekilde etkileşim halinde bulunmaya devam ettiği bulgular arasında yer almaktadır. Yaşlı bireylerin zor ve sıkıntılı dönemlerinde ya çocukları ya komşuları bir şekilde yanında yer almaktadır. Aile ve komşu desteği sayesinde yaşlılar hem yalnızlık duygularını hafifletmekte hem de yaşamdan duyduğu memnuniyeti artırmaktadırlar. Bu durum görüşme süreçlerinde de gözlemlenmiş, yaşlıların kimi zaman çocukları ve torunlarıyla telefon aracılığı ile kimi zaman da ziyaretlerde yüz yüze etkileşim halinde bulunduğu, onlardan tamamen kopuk bir yaşantılarının olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu iletişim yaşlıların yaşadığı sosyal ve bireysel problemleri hafifleten faktörlerden birisidir.

Katılımcılarımızdan bazılarının bu konu hakkındaki duygu ve düşünceleri şöyledir:

“...Çocuklarımla her zaman görüşürüm, onlar beni ararlar ben onları ararım. Olmazsa zaten insan iyice zor yani. Çocuklarımın iyi davranmasını bekleriz güler yüzle, tatlı dille bizi sevindirsinler. Ama yaşlanınca yürekler mi inceliyor, nasıl oluyor artık bilmiyorum hemen kırılıyorsun yani. Ama ben torunlarımdan da, çocuklarımdan da yaşamadım, “aman sende” dediklerini görmedim gelinlerimde öyle iki tane gelinim var hiç görmedim yani gelinlerimde, çocuklarımda, torunlarımda çok saygılı yani Allah'ta

göstermesin...” (K.2: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, oğluyla yaşıyor.)

“...Konu komşu geliyor Allah razı olsun. Çocuklarım da geliyor. Yalnız pek kalmıyorum. Her zaman yoklarlar ama telefon açarlar...” (K.19: 85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, yalnız yaşıyor, gündelik hayatın ihtiyaçlarını bakıcı aracılığı ile sağlıyor)

Yaşlılar çocuklarını ve komşularını en önemli motivasyon kaynağı olarak görmektedirler. Kimi katılımcıların çocuklarıyla aynı apartmanda ya da aynı mahallede oturduğu göze çarpmaktadır. Bu durum aile bağlarıyla ilgili önemli işaretler vermektedir.

Yaşlı bireylerin yalnızlık duygularını azaltan en önemli faktörlerden birisi de din ile kurduğu ilişkidir. Katılımcılardan birisinin “Yalnız hissetmiyorum. Hiç kimse yoksa Allahımız var (K.6)” diyerek bu duruma dikkat çekmiştir. Benzer bir şekilde yaşlı katılımcılardan birisi yalnızlık duygusu hissettiğinde bir takım dini pratikler aracılığıyla bunu hafiflettiğini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“...Yav yaşlandıktan sonra var ya, doğru dürüst gelen misafire bile hizmet edemiyorsun ki sana geri dönen olsun. Kimse gelmez, gitmez. Aynı pencereden, kapıdan bakar durursun. Biri gelecek mi gelmeyecek mi, diye. Ondan sonra yani yalnızlıktan korkarım. Ama baktın sıkıldın, hemen bir abdest al otur, Yasin oku. Başka türlü de yapacağım bir şey yok yavrum. Yalnızlık bir Allah’a gelmiş. Korkarız hepimiz yalnızlıktan...” (K.6: 72 yaşında, kadın, emeklilik yok, eşiyle beraber yaşıyor, okuma-yazma az)

Yaşlı bireylerin ihtiyarlığa yüklediği anlamın dua pratiğine de yansıdığı görülmektedir. Yaşlı kişiler başkalarına muhtaç olmadan bu dünyadan göçüp gitmeyi istemektedir ve yalnız kalmaktan korunmak amaçlı dua etmektedirler. Bunlardan en çarpıcı olanı bazı katılımcıların ifade ettiği “ Allah’ım dibe yatırıp kapılara baktırma” şeklindeki duada “dipte yatmak” tabiri aciz kalmak anlamına gelirken, “kapılara bakmak” gelecek birilerinin yolunu gözlemeyi ifade etmektedir.

“...Tabi. Dibe yatırıp kapılara baktırma. Ya Rabbi acizlikten sana sığınırım. Tembellikten sana sığınırım. Korkaklıktan sana sığınırım . Dibe yatırıp kapılara baktırma. Gocalığın (ihtiyarlık), bunaklığından sana sığınırım Yarabbi. Gocalığın (ihtiyarlık) bunaklığından. Felç oluyorsun. Hastalanıyorsun, kalkamıyorsun. El ayak muhtacı oluyorsun...” **(K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)**

“...Gençken olan dualar farklı oluyor. Niye? Bizi kendinden ayırmadan ayrı bir hissi ihsan ediyorsun. Ama yaşlanınca öte dünyaya yakınlığını hissedince daha değişik şeyler hissediyorsun. Mesela en son öğrendiğim duada “rızkımı bol eyle, ömrümü uzun eyle, dipte yatırıp ta kapılara baktırma” bu şekilde dualar ezberledikçe hem duayı uzatıyorsunuz, hem de Cenab-ı Allah’ın huzurunda biraz daha fazla kalmış oluyorsunuz. Duayı kısa yoldan keserseniz kısa yoldan da sana gelecek olan kısalmış oluyor...” **(K. 15: Dine referans göndererek kendisini 33 yaşında olarak tanımlıyor [Katılımcıya göre cennette herkes 33 yaşında olacak] Tahminen 75 ya da üzeri, erkek, lisans mezunu, emekli eczacı, Vakıf başkanlığını yürütüyor, ailesi ile birlikte yaşıyor.)**

Bazı katılımcılar çocuklarının evlenmesi ve evden ayrılması ile birlikte yalnızlık duygusunun hissedilebileceğini belirtmişlerdir. Bir katılımcı ise bu süreçte de yapılması gereken en önemli şeylerden birisinin sosyal etkileşimde bulunmak olduğuna dikkat çekmiştir.

“...Tabi hisseder insan yalnız kalınca yalnızlığı hisseder. Şimdi çocukların evden çıkması haliyle olacak olan bir şeydir ebeveynlerin buna kendini hazırlaması gerekir. Bir kuş bile yavrularını yuvadan uçurur fakat diğer bir taraftan beklentisi olması gerekir. Haliyle yalnız kalmıştır. Mesela eşiyile kalmıştır hele hele yalnız kalması haliyle yıpratır insanı. Ama işte şahsen ben bunu yaşamamak için toplum içerisindeyim. Şimdi kaymakam beyin ziyaretine gidelim dedim arkadaşına az evvel, ondan sonra resmi dairelere de geçeceğiz o şekilde. Sosyaliz dedik ama saygı sevgi içinde, işte sevgi, saygı büyüğünde küçüğünde herkeste olmalı gencinde yaşlısında...” **(K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu)**

Görüşme süreçlerinde kimi katılımcılar aile içerisinde fikirlerine ve görüşlerine başvurulduğunu, önemsendiğini ifade etmiştir. Kimi katılımcılar ise tam tersi bir şekilde kendilerine danışılmadığını ve çocuklarının karar verme süreçlerinde aktif rol üstlendiğini

ifade etmişlerdir. Bu durum geleneksel aile yapısının tamamen çözümediğini ve halen varlığını devam ettirdiğinin göstergesi de sayılabilir.

“...Alırlar alırlar tabii. Danışmadan bir şey yapmazlar. Saygıdan, tecrübesinden dolayı da tabii danışırlar. Yani danışmayabilir de. Bazı evlatlar var goduş. Ben kendi işimi kendim yapamam mı diyen. Danışmaz. Karaman'da danışırlar. Ama danışmayan da vardır bilmiyorum yani...” **(K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)**

“...Yok yok, şimdi ne arasın. Kendi alıyor, satıyor. Kendi yapıyor. Evel büyüklere danışılır, alamayız dedi mi o kadar...” **(K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)**

“...Haliyle danışılır tabii. Danışılırdı zamana bağlı her şey bizde danışılır harici bilmiyorum. Biz eski ananeleri, gelenekleri, görenekleri koparmamaya çalışıyoruz ailecek...” **(K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu)**

Yaşlıların fikirlerine danışılması onlar hâlâ değerli ve önemli olduğunu hissettirmektedir. Görüşme sürecinde katılımcılardan birisi “*Danışılır tabii. Danışmasalar beni yok sayıyorlar diye kendi kendime gücenirim(zoruna gitmek).*” **(K.3)** diyerek aslında toplum nezdinde önemsenmek, değerli olduğunu hissetmek ve saygı görmek istediğini dile getirmektedir. Öyle ki Türk kültüründe “Allah’ın emri peygamberin kavliyle” diyerek söze başlanan kız isteme törenlerinde bir büyüğün olmasına özen gösterilir ve onlara danışılır. Bu ritüellerde yaşlılar baş aktördür. Bu törenler, Türk toplumsal yapısı içerisinde yaşlının önemi ve yeri hakkında önemli ipuçları verdiği gibi aynı zamanda yaşlının yerine getirdiği bir tören olması hasebiyle yaşlılığa geçişin bir ritüeli olarak değerlendirilebilir. Çünkü bir ferdin “kız isteme” ve devamında “gelen söz kesme” törenini icra edebilmesi için belirli bir yaşa gelmesi ve olgunlaşması gerekmektedir. Katılımcılarımızdan bazıları “kız isteme” törenleri ile ilgili şu düşünceleri ifade etmiştir:

“...Davet edildikçe katılırım. Bazısı hocam bir dua ediver, derler. Bazısı hocam gel de nasihat ediver. Olur yani...” **(K.14: 77 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle beraber yaşıyor, lise terk)**

“...En son gittim bir nişan törenine. Orada yüzüğü benim takmamı istediler. Yüzüğü takanın konuşmasını istediler. Konuşma yaptım, ondan sonra konuşma yaptığım aileden teşekkür aldım. Niye? Aileyi göklere çıkaracak sözler söylemişim. Farkında değilim. Hepsine de gitmem ama. Nişanınıza gittiğimiz aile ya yüzük takmamızı, ya da nikah şahitliği teklif ederler. Ve ya bir konuşma yaparız. Ben en son gittiğimde konuşma yapmamı istediler...” (K.15: 33 yaşında ,erkek, eczacı, evli, üniv. mezunu)

“...Şimdi acizane benim evlendirdiğim, nikah, nişan, yüzüğünü takıp kurdelesini kestiğim kişiler hayatım boyunca 30 kişiyi falan bulmuştur. Ve konuşmasını yapmışımdır, kurdelesini kesmişimdir. Şimdi büyüğe saygıdan dolayı büyüğünü saymayan Allah’ını saymaz kral bu paralel gider. Tabi tabi geçmiş bir tecrübeleri vardır bir gencin konuşmasıyla mesela söyleyecekleri bazı cümlelerle yaşlının söyleyecekleri cümleler arasında mutlaka değişiklik vardır ister istemez...” (K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu)

Yukarıdaki ifadede yaşlının Allah’a giden yolun büyüklerden geçtiğini işaret etmesi yaşlılık ve din olgusunun iç içeliğini tekrar eder niteliktedir.

“...Tabi katıldım. Tabi baştaki şeyler lafının dinlenmesinden. Geçen biz Adana’ya gittik, baldızın oğluna kız istemeye gittik herkes oturuyor 30 kişi var hiç kimse seslenmiyor o ona bakıyor o ona kalktı biz istedik... ..Tecrübeden dolayı, lafının dinlenmesinden, olgunluğundan konuşma tarzından görgü büyükten beklenir...” (K.13: 65 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, lise mezunu)

Yaşlı kişinin örf-adetleri bilmesi gibi onun din ile kurduğu ilişki, gençlere “nasihatlerde” bulunması onu bu ritüelin bir parçası haline getirir. Konumuz açısından önemli olan diğer bir nokta da aile büyükleri dışındaki yaşlı bireylerin genellikle kız isteme törenlerinden sonraki “düğün” aşamasına katılmamasıdır. Yaşlılara biçilen roller kız isteme ve nişan aşamasından sonra son bulmaktadır. Yaşlıların gözünde “çalgılı düğünlere” katılım toplum tarafından hoş karşılanmayacağı gibi dinen de caiz değildir. Katılımcılarda da çalgılı bir ortamda bulunmanın veya eğlenceye katılmanın/oynamanın gençlere yakışan bir davranış olduğu, yaşlıların o ortamda bulunmasının bile gençlerin eğlenmesini engelleyeceği algısı hakimdir. Yaşlılar genelde mevlütlü düğünlere gitmeyi tercih etmektedir. Bazı katılımcıların aşağıdaki ifadeleri bu durumu göstermektedir:

“...20 senedir çalgılı düğüne gitmem. Kızlarınkine bile gitmedim. Sevmiyorum. Sebebi tabii var. Oraya çalgı, oyna. Girmesen daha iyi. Gitmesen daha iyi...” (K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)

“...Biz gitmiyoruz. Tabii canım gençken gidiyorduk. Yaşlanınca değil de, bu sohbetlerde çalgılı düğünler günah denildi. Bir de erkekler kadınlar karışık şey ediyor ya. Hani Allah'ın men ettiği bir şey. Onun için ben gitmek istemiyorum. Yani şimdi dünürlükte bulunduk. Oğlanlarda, kızlarda, torunlarda dünürlüğe gittik. Veya lokum yeniliyor, söz kesiliyor. Onlarda bulunuyoruz. Ama öyle çalgılı düğünlerde şey etmiyoruz. Sohbetli düğünlere gidiyoruz. Çalgılı düğünlere elimizden geldiği kadar gitmemeye gayret ediyoruz...” (K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)

“...Çok yakının olursa canın isterse katılırsın. Gönül istemiyor hani gençken öyle değildi hani biraz çekiyorsun kendini. Yaşlanıyorsun hay yavrum biraz günaha girmek istemiyorum, günah değil de hani evvelki(önce) düğünler gibi çok malum hani o yüzden kendini birazcık çekiyorsun.” (K.2: 64 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, oğluyla yaşıyor)

“...Katılıyorum, hayırlı olsun derim. Çalgılı düğünlere gitmem. Din kaynaklı, mevlüttür, Kuran-ı kerim olan yerlere giderim. Çalgılı olan yerlere hayırlı olsun derim, böyle pek şaşalı bir şey olmaz. Kader rekat olan düğünlere katılıyorum. Şaşalı düğünlere karşıyım. Erkek erkeğe olan düğünlere katılıyorum. Yav, şimdi kadınlar mahrem yönden aynı sahada oynuyorlar. Caiz değil bize göre, dine göre. Orada bir fitne doğuyor. Sonucunda kavga oluyor. Oluyor ister istemez kavga oluyor. Öyle yerlerde durmuyoruz...” (K.10: 68 yaşında, erkek, emekli, ortaokul terk, eşi yaşıyor)

“...Bize yakışan şu oluyor; nişan-düğün törenlerinde, varıyoruz bir çay-kahve verirlerse içiyoruz. Hayırlı mübarek olsun diyoruz, ihtiyar takımı olarak. Bizim oynama şey etme davalarımız geçmiş (düğün oyunlarını kastediyor) mesela geçenlerde benim iki tane yeğenim biri sünnet yaptı, biri oğlan everdi. İkisinin yemeklerine de gittim yemekten sonra düğün salonlarına gideceklerdi. Yemeği yedik dedim yeğenim kusura bakma düğün sizin işiniz. Benim işim burada biter. Beni oraya gelmiş gibi kabul edin. Kuzum bu yaştan sonra gitmiyor orası. Yaş geçtikçe bilmiyorum kendine yakıştıramıyorsun, yaşına yakıştıramıyorsun ilk başta. Gençler oynayacak ben onu normal karşılıyorum. Bazı gençler var, yaşlı var diye oynayamıyor en iyisi bırak gençleri ne hali varsa görsünler (eğlensinler anlamında)...”(K18, 69 yaşında, erkek, eşiyle birlikte yaşıyor, ilkokul mezunu, Avrupa emeklisi.)

Kısacası, insan yaş alma ile birlikte eski rol ve statülerinden sıyrılarak yeni toplumsal roller ve sorumluluklar üstlenir, bir süre sonra bu rol ve sorumlulukları

içselleştirerek toplum ile yeniden bütünleşir. Fertler bu bütünleşme ile beraber yaşlılığa geçişini tamamlamış olur. Bu durum toplumsal olarak da onaylanır ve yaşlıya çevresi ile ilişki ve etkileşiminde yaşına uygun görev sorumluluklar yüklenir.

Yine konumuz açısından önemli bir husus da kadın yaşlılar ile erkek yaşlıların arkadaşlık ilişkilerinin farklılık arz etmesidir. Yaşlı erkekler ekonomik kaynağı elinde bulundururken yaşlı kadınlar sosyal kaynağa sahiptir. Yaşlı dul kadınlar komşuları ve arkadaşlarıyla daha samimi ilişkiler geliştirirler (Canatan, 2008c: 76). Görüşme süreci boyunca da bu ifadelere benzer bulgular gözlemlenmiştir. Özellikle dini sohbetler ve günlerin kadınlar arasında yaygın olduğu, bu tür ilişki ağlarına yaşlı kadınların dahil olduğu görülmüştür. Yaşlı erkeklerin de sosyal ilişkilerinin cami ekseninde şekillendiği, yaşlıların namazdan önce ve sonra cami avlusunda bir araya gelerek etkileşimde bulunduğu gözlemlenmiştir. Yine yaşlı erkeklerin Karaman'da halk arasında "hurdalık" olarak isimlendirilen parkta bir araya geldiği araştırma sürecinde gözlemlendiğimiz en önemli bulgulardan bir tanesi olmuştur. Bu konu yaşlının mekan ile kurduğu ilişki başlığı altında daha derinlemesine bir şekilde anlatılacaktır.

4.2.3. Yaşlılık ve Mekan İlişki

Kent ve mekan ile kurulan ilişki insan hayatında önemli bir yer işgal eder. Bireyler bu ilişki içerisinde kimlik ve kişiliklerini tanımlarlar, ortak yahut kendilerine has eylemleri gerçekleştirirler, mekanın bir parçası olurlar. Aynı zamanda mekan aracılığı ile sosyal hayata katılım sağlarlar. Mekan kişinin içinde doğduğu, var olduğu, yaşamını sürdürdüğü ve ölümünden sonra bedenini bıraktığı yerdir. Söz gelimi insan bir hastanede doğar, evde büyür, parkta/sokakta/site bahçesinde oynar, okulda sosyalleşir, iş yerinde çalışır ve nihayetinde yaşımı sonlanarak bir mezarlığa defnedilir. Dolayısıyla insanın mekan ile kurduğu bağ doğumundan ölümüne kadar kişiyi etkiler. Alver'e göre mekân

kişinin toplumsallaşmasının, toplumun kişiyi şekillendirmesinin en çok vuku bulduğu alandır (Alver, 2010: 11). Örneğin; insan yavrusu, sosyal norm ve kuralları ilk olarak ailesinin evinde ve gönderildiği okullarda öğrenir. Toplumda yaşlılara özgü, yaşlılarla birlikte anılan huzurevleri, camiler, parklar vb. mekanlar vardır. Yaşlı birey -diğer herkes gibi- mekan ile kurduğu ilişki ile sosyal bir varlık haline gelir.

Çalışmanın bu bölümünde, yaşlının Karaman’da mekan ile kurduğu ilişki ve mekâna yüklenen söylemlere odaklanılarak toplumun zihnindeki yaşlı imgesi analiz edilmeye çalışılacaktır.

4.2.3.1. Karaman’da Bir Yaşlılık Söylemi: Hurdalık

Söylem en genel anlamıyla, konuşma ve yazma biçimi olarak tanımlanabilir. Belirli bir nizamla göre işleyen söylem toplumsal ve tarihsel koşullardan da etkilenir (Cuff vd., 2015: 287). Söylem analizinin ilgi odağını ise “inşa” ve “tasvir” oluşturur (Arkonaç ve Paker, 2012: 106). Denilebilir ki, toplumdaki hakim yaşlılık söylemi öznelere yeniden yeniden inşa etmektedir. Dolayısıyla yaşlılık toplumsal olarak inşa edilmiş bir kimlik şeklinde karşımıza çıkar. Yaşlılar toplumdaki bu hakim söylemleri zamanla içselleştirerek doğallaştırır ve yeniden üretimine dolaylı yoldan dahil oldukları söylenebilir.

Çalışmanın bu kısmında Karaman’da dile yansıyan yaşlılık söylemine odaklanılarak, yaşlıların sosyal dünyasının nasıl bir söylemsel pratikle düzenlendiği anlatılacaktır.

Araştırma sürecinde sahada gözlemlenen en görünür bulgulardan bir tanesi; “yaşlı bulmak istiyorsan hurdalığa git” söylemi olmuştur. Hurdalığın neresi olduğu ve neye tekabül ettiği araştırıldığında ise şöyle bir gerçek ile karşılaşıldı: Karaman’da yaşlıların en çok vakit geçirdiği kamusal alanlardan biri olan Cumhuriyet Parkı halk arasında bu isimle anılmaktadır. Bunun sebebi ise bu parkta yoğunluklu olarak yaşlıların bulunmasıdır.

Hurda kelimesi isim olarak “eski maden parçası” sıfat olarak ise “parçalanmış döküntü durumuna gelmiş”, “işe yaramayacak derecede bozulmuş, zarar görmüş” anlamlarına karşılık gelmektedir. (<http://www.tdk.gov.tr> Erişim Tarihi: 29. 11. 2018). Bu tanımlamada öne çıkan nokta “eski” ve “işe yaramama” durumudur. Dolayısıyla bu durum toplumsal olarak yaşlılara yönelik kalıp yargılar ve ön kabuller noktasında bize önemli ipuçları vermektedir. Yaşlının üretim sürecinden çekilmiş ve tüketim sürecine aktif olarak katılamıyor olması, onun ‘işe yaramaz’ olarak değerlendirilmesinin; fiziksel yeterliliklerinde bozulmaların olması yaşlı bireyin ‘eskimiş ve bozulmuş’ olarak görülmesinin, yani “hurda” olarak betimlenmesinin nedenleri arasında sayılabilir. Nitekim Cengiz’de (2003) belirttiği gibi eskiyen, bozulan ve işe yaramayan yaşlı bireyler toplum için bir “atık” haline gelmektedirler (Cengiz vd., 2003: 200).

Yaşlıların atılacak bir çöp gibi biriktirildiği yer anlamına gelen “hurdalık” deyimini, yaşlılara kendilerini değersiz hissettiren olumsuz bir etiketleme olup yaşlıya yönelik ayrımcılık olarak tanımlanabilir. Marshall’a (2009: 812) göre, yaş ayrımcılığı (ageism) yaşları nedeniyle toplumdaki bazı kişilere yönelik kalıp yargılar, ön yargılar, olumsuz tutumlar ve aşağılayıcı tavırlar içeren hareket ve söylemlere verilen isimdir. “Hurdalık” ifadesi ayrımcılık içeren söylemlerin tüm özelliklerine sahiptir: aşağılayıcı bir dil, ötekileştirme, işe yaramaz yaşlı stereotipinden yola çıkan bir hakaret içerme vs.

“...Yaşlılar iş göremez bir halde, işte hani bir şeyin kamyonun kaza yapıp çöpe attıkları gibi, insanlar bazıları öyle kendi başlarına işte biz hurdalıktan başka bir işe yaramayız, diyorlar. Yani gücü yetmiyor, bir iş yapsın. Maddi gücü de zayıf. Onun için öyle hurdalık demişler yani.” (K.14: 77 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle beraber yaşıyor, lise terk)

“...Şimdi emekliler oraya gittiği için, oradakiler orayı hurdalık koymuşlar. Yani ölecek olanların geldiği yer diye. Mesela diyelim ki Ben 2 gün gitmedim. İşim vardı gitmedim. Oradan beni tanıyanlardan biri diyormuş : Ya K.18[katılımcı burda kendi ismini söylüyor] iki gündür gelmiyor acaba öldü mü ? Hurdalıktan bir kişi daha gitti yani...” **(K.18: 69 yaşında, erkek, eşiyle birlikte yaşıyor, ilkokul mezunu, Avrupa emeklisi.)**

Katılımcının yukarıdaki ifadeleri, mekânın aynı zamanda bir iletişim aracı olduğunu, kişilerin bir birleri ile haberleştiğini ve hatta mekanda bulunup-bulunmamanın bile diğer yaşlılar için bir anlam ifade ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda yaşlının tek bir sosyal mekan ile bağdaştırılmış olması varoluşunu yalnızca orada gerçekleştirdiğinin düşünülmesi yaşlının sosyal hayatının ne kadar kısıtlandığını da gözler önüne sermektedir.

“...Ama gidecek başka yer olmadığı için ihtiyarlar orda oturuyorsa kabahat o ihtiyarların değil. O ihtiyarlara başka imkan vermeyenlerindir...” **(K. 15: Dine referans göndererek kendisini 33 yaşında olarak tanımlıyor [Katılımcıya göre cennette herkes 33 yaşında olacak] Tahminen 75 ya da üzeri, erkek, lisans mezunu, emekli eczacı, Vakıf başkanlığını yürütüyor, ailesi ile birlikte yaşıyor.)**

“Yani bizde de çarkıtın anlamı eskimiş kenara atılmış anlamında. Nedir? Şu telefon bozulunca ne yaparsın? Çarkıt buna denir yani bozulan tamiri mümkün olmayan o anlamda. Bizim Taşkale’de (Karaman’ın beldesi) kullanılan bir kelime. Şey olarak yani emekliye ayrılmış yahut eskimiş kullanılmayacak anlamında insana da, alete de, hayvana da teşmil edebilirsin.” **(K.16: 70 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, ön lisans mezunu)**

Görüşmeler devam ettikçe hurda/hurdalık tabirinin sadece Karaman’ın Merkez ilçesine has bir söylem olmadığı görülmüştür. Yukarıdaki katılımcının **(K.16)** ifadeleri bunu destekler niteliktedir. Bu da yaşlılara yönelik toplumsal hafızada var olan eskimişlik, işe yaramazlık algısının farklı yörelerde de benzer şekillerde dile yansımış olabileceğini düşündürmüştür. Elbette ki bu çıkarımın doğru olup olmadığının anlaşılması için daha geniş araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kısacası hurdalık söylemi toplum tarafından üretilen ve yaşlı bireylere değersiz hissettiren olumsuz bir etiketleme olup, Goffman'ın damgalama kuramını destekler niteliktedir. Goffman'ın vurguladığı önemli noktalardan bir tanesi de; damga kategorisinde olan bireylerin sosyal hayatlarının yara aldığı ve toplumsal kimliklerinin zedelendiğidir (Goffman, 2014: 36). Yaşlı bireylere yönelik yapılan “hurda” etiketlemesi onlara değersiz, yetersiz hissettirebilir. Ayrıca bu etiketleme onların sosyal ilişkilerini de zayıflatabilir. Bu çerçevede bu etiketlemenin yaşlıların sosyal mekanda görünürlüklerini de etkileyeceği söylenebilir.

4.2.3.2. Yaşlılara Sağlanan Kurumsal Destek Hizmetleri

Karaman'da resmi kurumlar ile yapılan görüşmelerde yaşlıların sosyo-ekonomik yönden destek hizmeti aldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Ekonomik yönden geliri düşük olan yaşlıların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından aynî yardım aldığı bunun yanısıra herhangi bir emekliliği bulunmayan yaşlıların 2022 Sayılı Yasadan yararlanarak ekonomik yönden desteklendiği öğrenilmiştir. Bu yardım halk arasında 65 yaş aylığı şeklinde de bilinmektedir.

Karaman Belediyesi ile yapılan görüşmelerde, Karaman'da muhtaçlık kriterine uyan yaşlılara aynî ve nakdî yardımlar yapıldığı, bunun yanısıra 65 yaş ve üzeri yaşlıların şehir içi ücretsiz ulaşım hizmetinden yararlandığı bilgilerine ulaşılmıştır. Yine belediye aracılığı ile yaşlıların bir araya gelmesi için “Engelli ve Emekli Dinlenme Evi”nin açıldığı öğrenilmiştir. Belirtilen Kurumda bir yaşlı ile yapılan görüşmede yaşlı ve arkadaşlarının ‘Dinlenme Evine’ sürekli olarak geldikleri, burada sohbet edip çay içtikleri ve dini kitaplar başta olmak üzere çeşitli kitaplar okudukları bilgilerine ulaşılmıştır. Goffman damga kuramında, belirli bir etiketleme kategorisinde olan insanların etkileşim kurma eğilimlerinin arttığından bahseder (Goffman, 2014: 54). Dolayısıyla ister “hurdalık” olarak

tabir edilen park olsun, ister “emekli dinlenme evleri” olsun yaşlılar arasındaki etkileşimi arttıran bir yapıya sahiptir.

Yaşlıların bu kurumdan beklentilerini ise bir yaşlı şu şekilde dile getirmiştir.

“...Burası saat kaçta açılıyor? Dokuzda açılıyor ama bizim hiçbirimiz dokuzda gelmez hepimiz öğleden sonra namazı kılar buraya geliriz, ikinci namazı oldu muydu da kalkar gideriz. Gönlümüz istiyor ki yaz gelince beş, altı, yedi o zamana kadar oturmak isteriz ama saat beşe geldi miydi aşağıdakiler (görevliler) hadi çıkın temizlik yapacağız derler. Buranın idaresini bize verseler biz kendimiz açıp, kendimiz kapatıp, kendimiz hizmet etmeyi düşünüyoruz..” **(K.16 : 70 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, önlisans mezunu)**

Ayrıca belirtilen kurumda yapılan görüşmelerde yaşlılar, mekanın kendilerine uygun şekilde düzenlenmesini istedikleri öğrenilmiştir. En çok istenilen, dile getirilen taleplerinden birisi de ibadet yapabilecekleri bir odanın yapılmasıdır. Bu talep de aslında bize yaşlı dindarlığı hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Yaşlılara yönelik yapılan en önemli kurumsal hizmetlerden birisi de huzurevleri olarak görünmektedir. Karaman’da Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bağlı “Ahmet Mete Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi” ve “Dursun Fakih Huzurevi” adında iki huzurevi bulunmaktadır. Görüşme yapılan yaşlıların hemen hepsi huzurevinde kalmayı istemediklerini, kendi evlerinde kalmayı istediklerini belirtmişlerdir. Huzurevi yaşlıların gözünde “düşülen, mecbur kalınan, başka bir çare kalmadığında” gidilecek olan mekandır. Bazı yaşlılar huzurevi hakkında “Allah esirgesin”, “Allah’ım inşallah düşürmesin” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Buradaki “düşmek” çocuklarının kendilerine yaşlanınca bakacağı olgusudur. Bu durumu bir görüşmeci şu şekilde dile getirmiştir:

“... Huzurevinde yaşlılar yatıyorlar, huzur buluyor orda. Ne olsun bakan yok Evlatları bakmıyor? Allah esirgesin. Allah’ım inşallah düşürmesin inşallah! Niye gitmek istemem? Bu kadar çocuk büyüttüm. Bu kadar çocuğa

baktım. Bu vakte kadar fakir fukaralık onların kahrını çektim. Niye ben huzur evine gitmek isteyeceğim? Onlara (çocuklarına) güç ver Allah'ım. Beni de huzur evine yatırma. Huzur evi kolay mı ? Her zaman kapalı orda..." (K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)

Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın 1975' yılında gerçekleştirdiği "Çocuğun Değeri" isimli çalışmasında; aile içerisinde çocuğun değerini belirleyen etmenlerden birinin "yaşlılık dönemi bakımı" olduğu vurgulanır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise özellikle kent ortamında yaşayan ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerde çocuktan maddi destek beklentisinin azaldığı, bununla birlikte özellikle kız çocuklarından psikolojik destek ve kişisel bakım beklentisinin devam ettiği saptanır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, akt Duben, 2018: 74). Dolayısıyla katılımcımızın yukarıdaki ifadesi de çocuğun 'yaşlılık sigortası' olarak görülmesinin bir yansımasıdır. Kırsal alanda yapılan bir çalışmada da "çocuğun değeri" yaşlılık dönemindeki bakımla ilişkilendirilmiştir (Özgür ve Sabbağ, 2014: 114).

Huzurevinin yaşlılar tarafından tercih edilmek istenmemesinin sebepleri birçok değişkene bağlı olabilmektedir. Başkalarına muhtaç olunmak istenmemesi, özgürlüğün kaybedilmek istenmemesi, yukarıda bahsedildiği üzere çocuğun yaşlılık dönemi sigortası olması ve yaşlanınca bakımının sağlanacağı yönündeki inanç huzur evlerinde sosyal hayatın sınırlı olacağına düşüncesi düşüncesi vb. bu değişkenler artırılabilir. Fakat katılımcılarımızdan birisinin birisinin maneviyat çerçevesindeki şu düşünceleri de oldukça çarpıcıdır:

"...Ben huzurevini hiç istemem. Diyorum ki ben çocuklara; kuzum Allah muhtaç etmesin de, ben mecbur kalmadıkça huzur evine yatırman, diyorum. Bide morga yatırman diyorum. Oraları istemiyorum. Ya şimdi huzurevi çok kalabalık bir yer ya. Hep de yaşlı. Yaşlanınca insanın çenesi düşüyor. Hiç durmadan konuşuyor, şey yapıyor. Senin kendi şahsına ait bir oda verilmiyor ki. İbadetini yapamıyorsun, gece kalkamıyorsun, şey edemiyorsun..." (K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)

4.3. İbadet Merkezli Bir Yaşantıya Doğru: Yaşlılık ve Dindarlık

Bu çalışmanın önemli meselelerinden biri de yaşlının din ile kurduğu ilişkinin analiz edilmesidir. Yaşlıların gözünde dinin değerinin ve anlamının keşfedilmeye çalışıldığı bu araştırmada, yaşın ilerlemesi ile birlikte bireylerin gündelik hayatında daha ibadet merkezli bir yaşantı yaşadığı, yaşlıların diğer yaş gruplarından farklı olarak *nev-i şahsına münhasır (suigeneris)*, kendilerine has ve birbirine yakın dini yaşantısının olduğu sonucuna ulaştığımızı söyleyebiliriz. Bu minvalde çalışmamızın bu kısmında yaşlıların dini tutum ve davranışları sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır.

Din sosyologları, dini hayatın çok boyutlu olduğuna ve farklı ifade şekilleri olduğuna dikkat çeker. Bu çalışmada, yaşlıların dini tutum ve davranışları analiz edilirken Glock ve Stark'ın ABD'deki dini yaşayış araştırmasında geliştirdiği -İnanç (Belief), Dini Pratikler (Practice), Tecrübe (Experience), Bilgi (Knowledge) ve Etkiler (Consequences) boyutu- beşli tasniften hareket edilmiştir (Günay, 2003: 237-238).

Dinin inanç boyutu, bireyin mensubu olduğu dinin belli başlı inanç ilkelerini bilmesini içermektedir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012: 49). Dinin pratikler boyutu ise bir dine mensup olan bireylerin icra ettikleri ibadetleri içerir (Glock'tan akt., Çelik, 2002: 221). Dinin tecrübe boyutu, duygu ile ilgilidir. Dini inanç ve pratiklerle bağlantılı huşu, korku ve vecd gibi duyguları Glock, dinin tecrübe boyutu başlığı altında ele alıp değerlendirmiştir (Çelik, 2002: 218). Dinin bilgi boyutu, bir dine mensup olanların asgari düzeyde bilmeleri gereken inanç ilkelerini ve kutsal metinleri kapsar (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012: 50). Dinin etkiler boyutu ise onun toplumsal yönünü içerir. Çünkü din bireysel olduğu kadar kişiler arası bir görünüme sahiptir. Din bu yönüyle cemaat ya da grup teşkil edici bir yapıya sahiptir (Günay, 2003: 231-232). Dolayısıyla dinin bu boyutunun kolektif ilişkiler içerdiğini söyleyebiliriz.

4.3.1. Yaşlılık ve Dini İnanç

Dini inanç ve tutumlar toplumdan topluma değişiklik arz ettiği gibi yaşa göre de farklılık göstermektedir. Toplumsal bir varlık olarak insan, hayatı boyunca belirli yaş dönemlerinden geçer ve toplumun içinde bulunulan yaş dönemlerine göre değişen bireyden beklentilerine uyum gösterir. Örneğin; çalışma hayatına atılma, evlenme çocuk sahibi olma, mal-mülk edinme, çocukları evlendirip torun sahibi olma, emeklilik, yaşlılık, düşkünlük süreci ve ölüm. Hayatının her döneminde kendine biçilen rollere uyum sağlayan birey yaşlılık sürecine geldiğinde kendisi için sıradaki aşamanın ölmek olduğuna inanmaya başlayabilir. Ölüm gerçeğine yakın olmak birçok insan için korkutucu bir deneyimdir. Bu varoluş stresiyle baş etmede din sağaltım işlevi görmektedir. Ahiret inancı olan dinlerde ölüm bir son olarak değil yeni bir sürecin başlangıcı olarak tanımlanır. Bu durum da kişinin din ile kurduğu ilişkiyi etkiler. Nitekim Günay'ın (1999: 75) Erzurum ve çevre köylerinde yaptığı araştırmada da 12-39 yaş aralığında olan kesimin %14'ünde akılcı (rasyonel) inanç şeklinin baskın olduğu, 40-59 yaş aralığında bu oranın %2 ye gerilediği, 60 ve daha yukarı olan yaşlarda ise agnostik (bilinmezci) ve kararsız inanca sahip olan fertlere rastlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada 50-59 yaş aralığındaki kesimde inanç konusunda kararsız olan kişiler bulunmamaktadır.

Araştırmamız sırasında yaptığımız görüşmelerde yaşlıların inanç ile ilgili tutumları hakkında soru sorulduğunda “Allah’a ve peygamberlere tabii ki inanıyoruz.” “Hiç inanmaz olur muyuz?” şeklindeki cevaplar alınmıştır. Yaşlı bireylerde bu durumun sorgulanmasının dahi rahatsızlık uyandırdığı, inanıyor olmanın varsayılan bir durum olarak algılandığı görülmüştür. Bu bulgunun Günay'ın (1999) araştırma sonuçları ile paralellik arz ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak denebilir ki yaşlılar inanç bakımından diğer yaş gruplarına göre daha belirgin tutum ve davranışlar içerisindedir. Yaşlıların Allah'a ve peygamberlere kesin inançla bağlı olduğu, geçmişte kararsız ya da şüphe duymuş olsalar bile yaş ilerledikçe inanç noktasında düşüncelerinin netleştiği ve bir takım ispatlara yönelmedikleri anlaşılmıştır.

4.3.2. Yaşlılık ve Dini Pratikler: “Suya Yazılan Sevap”

“...Yaşlılık benim gözümde bir yandan iyi, bir yandan da kötü. Kendini işten çekiyorsun, horantayı(aile halkı) dağıtıyorsun, abdestini alıyorsun namazına daha düşkün oluyorsun. Daha bir Allah'ın rızasını almaya çalışıyorsun...” (K.6: 72 yaşında, kadın, emeklilik yok, eşiyle beraber yaşıyor, okuma-yazma az)

(K.6) katılımcısının ifadeleri, yaşlandıkça bireyin çevredeki insanları memnun etmekten çok yaratıcıyı memnun etme, onun rızası doğrultusunda hareket etme içerisinde olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Yaşlandıkça ibadete düşkünlüğün artması, araştırma boyunca gözlemlenen ve en çok dikkat çeken bulgulardan bir tanesi olmuştur. Yaşlılar bu durumu gerek yapacak başka bir şey kalmadığı gerekse ölümü daha çok hatırlamalarıyla ilişkilendirmiştir:

“...Kuzum gideceğimiz yeri düşünüyoruz. Ya ne yaptık? Dönüyoruz arkamıza bir baktık 60 yaşına 64 -65 yaşına gelmişiz. Hani var mı ortada bir şey? Hiçbir şey yok. Elimiz ile verdiysek azığımız o olacak. Kıldysak Allah'ım kabul etsin...” (K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)

“...Dayım rahmetli derdi ki; yaşlanınca gideceğin yer yok, derdi. Mecburen camiye gideceksin. Ne yapacaksın, derdi. (...) Ölüm korkusu belli bir yaşa gelince geliyor. Ha ben 65'e kadar düşünmezdim öyle bir şey, ama herhangi bir durumda düşünüyorum şimdi...” (K.8: 69 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, evli, eşiyle beraber yaşıyor.)

Gün içerisinde yapılan ibadetlerin sayısı ve yoğunluğunun artmasına rağmen yaşlıların bu dini pratiklerin değerine yükledikleri anlamın ortak bir temada bulunduğu da

gözlenmiştir: Gençlikte yapılan ibadetlerin daha kıymetli olduğu, bedenlerinin güçsüzleşmesi ve hareketlerinin kısıtlanması sebebiyle kendi yaptıkları ibadetlerin gençlerinkinin yanında eksik/kusurlu kaldığı düşüncesi yaşlılarda hâkimdir. Katılımcılar yaşlılıktaki ibadetlerin suya yazılan yazılar gibi geçici ve dayanıksız, gençliktekilerin ise sağlam zemine kazınan sevaplar olduğunu ifade etmişlerdir:

“...Her gün sabah besmeleyi bir dolanırım tesbihle, arkasından estağfurullah, arkasından tevhid. İşte kuzum ne yapacağım ben bundan sonra. Yattın yattın da ne oldun diyorum, büyüdün mü diyorum. Aşağı (mezar) gidiyorsun diyorum. Namazlarını kılsaydın mermere geçerdin diyorum. Öyle duracağız zannedmişim. Gençlikte hiç düşünemedik düşündük dersek yalan. Gençken (zikir) çekmiyordum kuzum...” **(K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)**

“...Daha fazla ibadet ediyorsun ama gençken ibadet mermere taşa yazılmış. Kocalıktaki(yaşlılık) dölük dökük olurmuş, suya sabuna yazılmış. Şimdi kalkamıyorum. Gençliğin ibadeti gibi var mı? (...) gençken eğilip kalkarken evtik(oyalanmak) yapmıyorsun. Tekbirini alıyorsun, rükunu eğilirken, tam yapıyorsun. Secde de tam yapıyorsun. Şimdiki namaz kılışınla o zamanki bir olur mu kuzum? Değişti gitti. (...) Tabii, gençlikte mermere taşa yazılıyor. Yavrum yaşlanınca her şeye aklın varıyor. Düşünüyor muyduk önceden? (...) Yaşlanınca kafan varır ama gücün yitmeyiverir. Gençken dünyada hevesim var. Ama yaşlılık, yaşlılık düştün. İbadete gücün yeter, başka ne yapacaksın? Yaşlandım. Her şeye gücün yetmez...” **(K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)**

Kendilerinin yaptığı ibadetlerin daha kıymetsiz olduğunu varsaymalarına rağmen yaşlılar, yaş almayla birlikte artık “dünyalık” düşünmediklerini belirtmişlerdir. Yaşlı bireylerin gündelik ve toplumsal hayatlarında din dışı faaliyetler azalarak kutsal ile kurdukları ilişki yoğunluk kazanmaktadır. Gençlik dönemlerinde tüketim araçlarına sahip olmak isteyen bireyler yaşın ilerlemesi ile birlikte ölümden sonra olacağına inandıkları hayat için birikim yapma eğiliminde olduğu görülür. Dolayısıyla yaşlı bireylerin dünyasında; tüketmek, mala-mülke sahip olmak kısacası satın almak hayatın gelip geçici şeyleri olarak görünmekte, asıl yatırımın sonsuz dünya olan “ahiret”e olması gerektiği

düşüncesinde oldukları söylenebilir. Yaşlıların bu konuyla ilgili düşüncelerini yıllar içinde değişen dua içerikleri ile ifade etmektedir.

“...Kuzum, Allah’ım kabul etsin dualarımızı yapıyoruz, bizim yapabileceğimiz o. Dünyalık istemiyoruz gayri(artık). Dünyalıktan geçtik. Gençken hepsini isterdik kuzum tabii. Ev olsun, tavuk kümesleri vardı. Kirada otururken şöyle otururdum ağlardım da tavukların kümesi var da, bizim kümesimiz (evimiz) yok, derdim. Bizimde olsa bu kadar derdim. Allah şimdi verdi, kalkıp bakmaya süpürmeye şey etmeye dermanım yok ...” **(K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)**

“...Örgüyü bazen öreriz. Dünyalık. Dünya için ahireti yıkma, ahiret için dünyayı yıkma. Bugün ölecek gibi ahirete hiç ölmeyecek gibi dünyaya. Böyle gelmiş böyle geçtik. Amma böğün şunu boş verelim. Namazımızı geçirelim, ibadetimizi geçirelim, sohbetimizi geçirelim demedik. Ama maddiyatla uğraşacaksın...” **(K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)**

“...Gençliğimizde de işte hayırlı bir koca diye dua ederdik(Güldü). Dünyalık, ev ver, yurt ver, yuva ver, geçim talih ver ama şimdide Allah’ım bir ömür ver sıhhatlik ver bize. Yarabbi başucumuzda hayırlısından Kuran okurken vefat edelim cuma günler mübarek günler öyle diye dua ederim şimdiden kerî de(sonra). Peygamberimiz için ederim, çocuklarım için ederim. Allah’ım bol kazanç hayırlı kazanç, kötülüklerden koru, devamlı namaz kılanlardan eylesin öyle dua ederim bunlara da...” **(K.9 : 85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, oğluyla yaşıyor, okuma-yazma yok)**

Katılımcılarımızın belirttiği bu ifadeler yaşlandıkça amaçların ve dolayısıyla yaşamın anlamının dünyevi eksenden uhrevi eksene doğru kaydığını göstermektedir. Bu çerçevede modern toplum hayatında görülen seküler algının ve yarattığı tahribatın yaşlı gruplar üzerindeki etkisinin sınırlı düzeyde olduğu söylenebilir.

4.3.2.1. Manevi Borç: Namaz

Namaz İslam dinin gereklerinden olup, günlük beş vakit yerine getirilmesi gereken bir dini pratiktir. Yaşlıların gündelik hayatında önemli bir yer tutan namaza

Karaman ilinde de yaşlı bireylerin oldukça bağlı olduğu görülür. Günlük beş vakit namaz kılanların yanı sıra, nafil namaz da denilen, yerine getirilmesi bireyin isteğine bağlı olan namazın da yaşlılar tarafından yoğun bir şekilde yerine getirildiği görülmektedir. Buna benzer bir ilişkiyi tespit eden Çelik'in (2002: 227) "Şehirleşme ve Din" adlı deneysel çalışmasında; yaş ilerledikçe bireylerin namaz kılma eğiliminin arttığı saptamıştır. 18-25 yaş aralığında; Cuma, bayram ve beş vakit namaz kılma oranı %18,7 iken 31-40 yaş aralığında bu oranın %26,4'e, 51-60 yaş aralığında %35,1'e çıktığı sonucuna ulaşır. Benzer şekilde Türkiye'de Dini Hayat Araştırması (2014: 43) sonuçlarına göre de vakit namazını her zaman kılanların oranı, 18-24 yaş aralığında %26,2 iken 65 yaş ve üstünde bu oran %69,9 yükseldiği görülür. Yine aynı çalışmada yaş ilerledikçe nafil namazını kılanların oranının arttığı sonucuna ulaşılır. 18-24 yaş aralığında nafil namazını her zaman kılanların oranı %4,1 iken 65 yaş ve üzerinde bu oranın %17,9 olduğu göze çarpar (DİP., 2014: 67). Çalışmamız açısından kayda değer olan bu sonuçlar yaş ve dini pratikler açısından oldukça anlamlıdır.

Karaman özelinde düşünülmesi gereken bir başka husus bölgenin kültürel zemini ve yaşlı dindarlığı arasındaki ilişkinin mevcutluğudur. Güllü'ye (2014: 15) göre de Şeb-i Aruz törenlerinin Karaman'da başlaması, Mevlana'nın annesi Mümine Hatun'un kabrinin Karaman'da bulunması, Yunus Emre'nin Karamanlılığına yapılan kuvvetli atıflar, şehirde dini atmosferi beslemektedir.

Yaşlı bireylerin de bu atmosferden etkilendiği rahatlıkla söylenebilir. Onların dini pratiklerden olan "namaz" ibadetine yükledikleri anlama bakıldığında, namazın yaşlı için Allah'a yaklaşma anlamına gelmekle birlikte, borcundan kurtulma, huzur bulma, günahlardan arınma anlamlarına tekabül ettiği görülmektedir.

"...Borçtan kurtulmuşsun. Ama namaz kılmazsan üstünde bir yük. Borç durur. Sıkıntını, namazını kılınca rahatlıyorsun. Ferahlaşıyorsun,

rahatlıyorsun. Namazı kılmadan, ama yatacaksın nasıl olursa olsun. Kalkmam mı ki? Namazı kıldın mı rahatsın. Kılmadığın zaman kendini borçlu, sıkıntı bir şey oluyor...” (K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)

“...Namaz Allah'a yaklaşmaktır kuzum. Allah var bizim aramızda bir şey, bağ yani. Allah'ın emrettiği bir kendi borcumuz. Namaz bizim kendi borcumuz. Namaz kılınca tabi kuş gibi hissedersin. Allah'a şükür. Birine bir borcun olduğunda veriyorsun. Hani bir sevinç gelir ya. Borcumu verdim, çok şükür ödedim diye. O hissi hissedersin işte. Huzur dolar. Kendini hafifletirsin. Yani öyle. Her işinde bir kolaylık verir Allah'ı Teala. Namaz çok güzel bir şey yani...” (K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)

“...Dini görevini yerine getirdin mi, ruhen kendini rahat hissediyorsun. Yani namazı kıldıktan sonra kendi içinde bir huzur hissediyorsun. Kendini ibadetini yaptın mı bir dingin oluyorsun...” (K.13: 65 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, lise mezunu)

“...Kaza namazı kılarım. Nafileler bak, mesela kuşluk namazı var, evvabin namazı, teheccüd namazı var bide neydi işrah işte cumadan cumaya teheccüd namazı kılıyoruz. Allah kabul etsin. Sabahları kuşluk ve şükür namazı kılıyorum. Akşam evvabin namazı...” (K.16: 70 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, ön lisans mezunu)

Görüldüğü üzere yaşlılar dini pratiklerden olan farz namaza bağlılıklarının yanı sıra nafile namazlara da yoğun bir şekilde ilgi göstermektedir. Namaz ibadetini yerine getirerek kaygılarından ve Allah'a olan borcundan kurtulan yaşlı diğer taraftan da kutsalla bir tür 'bağ' kurduklarına dikkat çekmektedir. Yine yaşlıların nezdinde namaz cennete ve ölümden sonra huzura kavuşmanın anahtarı olarak görülmektedir. Bunu bir katılımcımız şu şekilde ifade etmiştir:

“...Namaz huzur demek. Kısaca yani kelimenin anlamı. Şimdi benim içimde yatsıyı kılamadım diye huzursuzluk var. Onu kıldıktan sonra insan rahat olur. Allah'a karşı borçlusun namaz konusunda. Namaz kılanların elinde anahtar varmış. Onlar cenneti açacaklarmış. Ama bunlar art niyetli insanlar olmayacak yani...” (K.11: 68 yaşında, erkek, emekli, eşiyle yaşıyor, yüksekokul mezunu)

Görüşme süreçlerinde ortaya çıkan önemli bir husus ise bazı erkek katılımcılar namaz ibadetini yerine getirilmesinin kendilerine sağladığı en büyük faydayı bir tür ‘kendini frenleme’ de diyebileceğimiz, dinin ve toplumun kurallarına göre davranmak olarak tanımlanmıştır.

“...Başta namazı kılan insan, gūnahtan çekinir. Anlıyor musun? Etrafına saygı, sevgi öğretir, anlıyor musun? Bide yani milletine, devletine daha sahip çıkar. Anlıyor musun? Ve etraftaki gençlere bir öğretim üyesi gibi sahip çıkar. Ama şey yapmamışsa dediğimiz gibi maalesef acı olur...”
(K.14: 77 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyile beraber yaşıyor, lise terk)

Yaşlılık dönemi, hastalık, aktif olmama ve fiziksel güç kayıpları ile beraber gelir. Bu durum yaşlının namaza katılımını olumsuz etkilemekte ve yaşlılar geçmişini boşa ve “dünyalık” işlere ayırdığını düşünmekte, geçmişini gözden geçirerek gençlik döneminde ibadete yönelmemiş olmalarını bir tür kayıp olarak değerlendirmektedir. Tüm fiziksel kısıtlılıklara rağmen yaşlılar bu dini pratiğe yoğun bir şekilde ilgi göstermektedir. Fiziksel kısıtlılıklar ve sağlık problemleri özellikle ileri yaşlılık döneminde kendini daha çok hissettirmektedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz ve 100 yaşında olduğunu ifade eden, yürüyemeyen ve yalnız yaşayan bir katılımcımız bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“...Yürüyemem, tuvaletin oraya varırım, oraya bir tas [Su kabı] koydular. Tası doldururum abdest alırım, alırım da kendim de beğenmiyorum. Onu Allah beğenir diyor oğlum. Ana kibleye dönüyorsun ya Allah bilmez mi seni, yürüyemediğini? O her şeye kadir, diyor. Sen beğenmiyorsun ama Allah beğenir. Sen namazını kıl, der. Onun içine [Su kabı] elimi batırırım kolumu yıkarım. İşte bilmem yavrum, gelirim namazımı kılarım. Kılarım da gençlik gibi değil...”**(K.1:100 yaşında, kadın, emekli, okuma-yazma yok, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)**

Yine benzer şekilde bunu bir katılımcımız şu şekilde dile getirmiştir:

“...Ben şimdi mesela ayakta kılamiyorum. Oturarak kılıyorum. Ameliyat olduktan sonra eğilemiyorum. Benim sırtımda 10 tane platin var. Eğilemem şu sebeple eğilemem: Doktor bana dedi ki; dizini kırıp da bir şey yapacaksın. Oturarak kılacaksın namazını, dedi. Yani eğilmeyeceksin, eğilirsen platinler kopma yapar. Hani felç olma durumun var dedi. Oturarak

kılıyorum. Otura otura da dizlerim kireçlendi. Şimdi de mümkün değil zaten ayakta eğilip de kılamıyorum. Onun haricinde Allah'a çok şükür işte, ufak tefek kılıyoruz. Nafile namazı, sabahleyin kuşluk namazı kılarız. Gece teheccüd namazı kılarız. Akşam evvabin namazı kılarız... ” **(K.5: 72 yaşında, kadın, eşile yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)**

Namaz ibadetini yerine getirmenin ön şartlarından birisi abdesttir. Abdest, temizlenme amacıyla vücudun belirli yerlerinin yıkanmasıdır. İlerleyen yaşla beraber gelen hareket kısıtlılıkları, özellikle kış ayları ve soğuklar, kimi yaşlı bireyleri abdest alma konusunda zorlamaktadır. Yaşlılar bu sebeple mest giymeye yönelmektedirler. Mest ayağa giyilen deriden yapılmış ince ayakkabı niteliğinde olup, abdest alırken üzeri elle sıvazlanarak abdest tamamlanır. Bu sayede ayak ile suyun teması önlenir. Mest herkesin kullanabileceği bir eşya olmasına rağmen genelde yaşlılar tarafından kullanılır. Toplum tarafından yaşlılarla özdeşleşmiş, yaşlılara ait bir nesneymiş gibi algılandığı söylenebilir.

“...Giyerim. Soğuklarda giyerim. Abdest alırken kolaylık oluyor. Mesela ayağın üşümüyor. Meshleyip çıkıyorsun. Abdest alırken kolaylığı bu yani. Ayağın lavaboya kalkmıyor. Dizler açılmaz. Ama mest ile mestleyip çıkıyorsun...” **(K.6: 72 yaşında, kadın, emeklilik yok, eşile beraber yaşıyor, okuma-yazma az)**

“...Mesh güzel bir şey, bana göre. Genç iken rahatlıkla ayağını lavaboya kaldırılabiliyorsun. Ayağına sıcak soğuk suyla abdest alabiliyorsun beş vakte. Ama kışın yaşlılar için zor oluyor. Zor oldu. Sabah namazında abdestini aldın. Ayağını bir mestledin mi , onunla yatsı namazını kılarız. Yani, hiç olmazsa o eğilip doğrulma , ayağını yıkama, kaldırıp indirme şeyleri olmaz...” **(K.11: 68 yaşında, erkek, emekli, eşile yaşıyor, yüksekokul mezunu)**

Yaşlılık dönemi, ölüme en yakın ve ölüm kaygısının en yoğun hissedildiği bir dönemdir. Hatta katılımcılarımızdan bazıları bu dönemi “son durak” olarak tanımlamışlardır. Yaşlılar geçmişteki hatalarını telafi etmek, ölüm kaygısını en aza indirmek ve kendi deyimleriyle “öte dünyaya borçlu gitmemek” için dini pratiklerden olan namaza ilgi gösterebilmektedir. Yine bununla birlikte yaş alma süreciyle beraber yaşlının

toplumda sahip olduğu konumda ve rollerde değişiklikler meydana geldiği söylenebilir. Toplumsal hayata katılım, gençlere oranla yaşlılarda daha azdır ki bu durum onların namaza ve diğer dini pratiklere bağlılık eğilimi göstermesinde belli ölçüde etkiye sahiptir. Günay'a (199: 98) göre günlük beş vakit namaza olan bağlılık genç ve orta yaşlılara oranla ihtiyarlarda daha fazladır. Ölümün yaşlıya yakın olması ve yaşlının "dünya işlerinden el etek çekmesi" onun beş vakit olan namaza bağlılığını artırmaktadır.

"...İnsan haliyle insan yaşını aldıça olgunlaşıyor. Öbür hayattan öbür dünya ahiret hayatına yani kafayı veriyor yani onun üzerine gidiyor tabi. Gençlikteyken bugün şöyle yarın böyle deyip geçiyordu insan. Ama yaş aldıça o değişiyor. Şöyle farklıydı demin bahsettim ya; kahveye giderdik, oyun oynardık bilmem ne yapardık. Ama şükür elhamdülillah yine saygımız yerindeydi bak. Yani bunları yaptık. Şimdi de onun şeyini artık tövbesini yapacağız. Allah affederse affeder, affetmezse cezasını çekeceğiz.."(**K.12: 68 yaşında, erkek, evli, eşiyle yaşıyor, ilkokul mezunu**).

Sosyal hayattan sıyrılan ve artık ibadete daha çok zaman ayıran yaşlıların, yalnızlığını gideren ve sosyalleşmelerini sağlayan pratiklerden bir tanesi toplu halde ibadet etmektir. İster camide cemaatle namaz kılmak olsun ister topluca hatim indirmek veya mukabeleye gitmek olsun başkalarıyla birlikte yapılan her ibadet kişinin topluma katılımını sağlamanın yanısıra aynı dinin mensubu olma duygusunu geliştiren bir durumdur. Günay'a göre de ibadetin din sosyolojisi açısından en önemli yönü "cemaat teşkil edici" olmasıdır (Günay, 2003: 247). Yani insanların aynı amaç etrafında toplanmasını sağlaması ve biz duygusunu fertlerde güçlendirmesidir. Dini birlik ve beraberlik duygusunu hisseden yaşlılar kendilerini bir gruba ait hissetmekte ve topluca yapılan ibadetlerin dinen daha makbul, daha kıymetli olduğu düşüncesiyle daha fazla arındıklarını belirtmektedirler.

"...Namazı mümkün olduğunca eğer şartlar el verdikçe cemaatle kılmayı tercih ederim. Çünkü neden? Yirmi yedi kat daha şeyi varmış onun. Bir namazı kılıyoruz şurada, ama orda cemaatle kıldığımız zaman yirmi yedi kat daha, yirmi yedi tane namaz kılmış gibi düşünüyorum. Onun için öyle şey

ediyorum...”(K.11: 68 yaşında, erkek, emekli, eşiyle yaşıyor, yüksekokul mezunu)

Ayrıca cami yaşlıların ev dışında vakit geçirdiği en önemli mekanlardan biri olup, toplumun diğer üyeleriyle bir araya geldiği ve kaynaştığı, “Allah’ın evi” olarak görüldüğü ve temiz olduğu için gün içerisinde günahattan kaçınmak amaçlı gittikleri mekandır.

“...Cami bir ibadet yeri, ondan sonra abdestsiz basmayacağın bir yer. İbadet yeri. Ondan sonra orda bir dedikoduya meyil vermiyorsun hiç. Yani orda gittin miydi ya hiçbir dedikodu olmuyor. Kadınların birinci yanacağı dilinden dedikodusundan yani. Varırsın Kuran’ını açarsın, ilmihâlini açabilirsin... Cami de ibadet yeri, gıybet yeri değil yani. Ondan hoşuma gider...” (K.6: 72 yaşında, kadın, emeklilik yok, eşiyle beraber yaşıyor, okuma-yazma az)

Araştırma sürecinde de gözlemlenen en önemli bulgulardan bir tanesi, yaşlı erkeklerin dini pratiklerden olan namaz ibadetini yerine getirmek için ezandan 10-15 dakika önce camiye gitmeleridir. Cami avlusunda kendi aralarında sohbet eden yaşlı bireylerin yalnızlık duygularını minimal düzeye indirdiği söylenebilir. Bu minvalde caminin yaşlı bireyler için sosyalleşme işlevi gören bir mekân olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

“...Şimdi misal bizler ihtiyarız, emekliyiz, elimiz boş, yarım saat önce oraya gitmemizdeki gaye orda çene çalmak. Sohbet etmek. O da güzel bir şey. Caminin arka tarafına bahçeye geçiyorsun. Oturuyorsun. Namazın ezanın okunmasını bekliyorsun. Sağdan soldan sohbet ediyorsun. Her taraftan haber geliyor oraya.” (K. 18: 69 yaşında, erkek, eşiyle birlikte yaşıyor, ilkokul mezunu, Avrupa emeklisi)

“...Benim için hazar(olasılıkla) toplantı olunca herkesi görüyoruz ediyoruz, eşi dostu tokalaşıyoruz selam veriyoruz alıyoruz birbirimizi tanıyoruz. Öldü mü kaldı mı? Ne yapıyorsun teyze, diyorlar. İyi misin, kötü müsün sen? Onu soruyorsun, o sana soruyor bir hatır alıyorsun ama evde akşama kadar şurada otursan kimi görecen, şurada on kişiye selam versen sevabı var...” (K.9 : 85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, oğluyla yaşıyor, okuma-yazma yok)

4.3.2.2. Oruç ve Yaşlı: Utanarak Yemek

Ramazan ayı içerisinde yerine getirilen dini pratiklerden olan oruç, beden ile yapılan bir ibadettir. Bu ayda bedenin yeme, içme vb. arzuları ertelenmekte gündelik hayatta din yoğun bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Dini pratiklere ilgi artmakta, fertler vakit namazları dışında teravih namazı da kılmakta “toplumsal hayatta seküler yönün belirginliği azalmakta ve kutsal ile kurulan ilişki” yoğunluk kazanmaktadır (Güllü, 2010: 179).

Araştırma alanında Ramazan ayı içerisinde yaşlılar gibi gençlerin ve yetişkinlerin de kutsal ile kurduğu ilişkinin yoğunluk kazandığı gözlemlenmiştir. Bu ay içerisinde, toplumsal hayatta diğer ibadetlere oranla oruç ibadetinin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Yaşlı bireyler kimi sağlık problemleri nedeniyle oruç ibadetine katılamamakta, ekonomik durumu iyi olanlar fidye vererek oruç ibadetini yerine getirememenin kefaretinin ödemektedirler. Dini kurallara göre Ramazan orucunu tıbbi sebepler yüzünden tutamayan kişi sağlık problemlerinden kurtulduğu zaman, tutamadığı oruçların sayısı kadar oruç tutmakla yükümlüdür. Ancak oruç tutmaya engel kronik hastalığa sahip olanlar (diyabet, mide rahatsızlığı vs.) tutamadıkları gün başına fidye vermek suretiyle Ramazan orucunu yerine getirmiş sayılırlar. Kronik hastalığa sahip olanların çoğunluğunu yaşlıların oluşturması sebebiyle fidye genellikle yaşlılar tarafından verilmektedir. Güllü'nün (2010: 184) değindiği üzere fidye vermek toplumsal ve ekonomik dayanışmayı kuvvetlendiren bir durumdur. Bu bağlamda yaşlıların sosyo-ekonomik dayanışmayı kuvvetlendirici bir rolü olduğu iddia edilebilir.

“...Orucu 7 senedir tutamam. Böbreklerim ameliyatlı. Her sene parasını yatırıyoruz. Allah'ım bakalım. Allah kabul etsin. 7 senedir tutamam ben. Böbrekten ameliyat olduktan sonra, orucu tutunca sancı tuttu. Su içmedim mi, su içmediğim zaman ağrıyor. Ondan sonra çocuklarda ana parasını

verelim dedi. İşte bir fidye veriyorum. Gençlere veriyorum...”(K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)

“..Tutamıyorum kuzum. On seneyi geçti. Ben şimdi azcık aç kalıvereyim, elim ayağım şey olur. Yerine getirinceye kadar ölürüm, insülin kullanıyorum işte. Ağlıyorum kuzum. Oruç geldi mi ağlıyorum. Fidyesini veremiyorum kuzum. Baya tutuyor bu sene altı yüz lirayı geçmiş, veremedim yani...” (K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)

Oruç ibadetini yerine getiremeyen ya da bunun kefaretni ödeyemeyen yaşlıların yoğun bir şekilde duygulandığı ve eksiklik hissettiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla ibadetin yapılabilirliği yaşlı için oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra katılımcılarımızın birçoğu oruç ibadetini yerine getirdiğini bu ibadeti yapamamanın “büyük suç olduğunu” belirtmiştir. Öyle ki kimi yaşlıların sağlık problemi olsa dahi orucunu tutmaya çalışmaları bulgularımız arasında göze çarpan unsurlardandır. Bu bağlamda yaşlı, ibadetleri bir tür görev olarak da görmekte yerine getirmediği zaman rahatsızlık duymaktadır.

“Tutuyorum bu sene. 10 gün tutamadım, şeker olunca. 10 gün tutamadım, gerisini tutmaya uğraştım. Allah’ım kabul etsin inşallah. Çocuklar da bana kızıyor tutma anne filan diyorlar. Ama göz göre göre biz alışkınız ya çocukluk yaştan belli alışkınız. Oruç tutmaya. İçimiz el vermiyor yani oruç geçerse çok suç tabi ki de sağlığımız el vermiyor işte vermiyor.”(K.2: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, oğluyla yaşıyor)

Oruç tutamayan kimi yaşlılar, toplumsal alanda yeme ve içme davranışı sergilememeye büyük özen göstermektedirler. Çünkü diğer insanları tahrik edip onların oruçlarını zedeleyeceklerini düşünmektedirler. Bu ibadeti yerine getiremiyor olsalar dahi kamusal alanda hatta özel alanda bile başkasının önünde yenilip içilmeyeceği yaşlı için bir ahlak/saygı ölçütü oluşturmaktadır.

“...böbreklerimin rahatsızlığından dolayı su içme gereksinimim var. Oruç tuttuğunuz takdirde on iki saat yerine göre su içemiyorsun. Su içmek istiyorum içemiyorum. Ya da kimsenin görmeyeceği bir yere gidip

çekiliyorum. Çünkü su içtiğin zaman karşıdakini tahrik ediyorsun. Onun içmemesinden dolayı onu başka düşüncelere sevk ediyorsun...” (K. 15: **Dine referans göndererek kendisini 33 yaşında olarak tanımlıyor [Katılımcıya göre cennette herkes 33 yaşında olacak] Tahminen 75 ya da üzeri, erkek, lisans mezunu, emekli eczacı, Vakıf başkanlığını yürütüyor, ailesi ile birlikte yaşıyor.**)

“...Yaşlanınca Ramazanda ben de vefa eden eşim de tutamamıştı, öğlenleri felan saklanıp yemek yedik. Görürler diye perdeyi falan çekerdik. Çocuklarım anne siz yaşlısınız ne olacak derlerdi. Eşim görürler, çek perdeyi öyle yiyelim derdi. Mutfağın penceresinin yanına hiç oturmazdı. Ben otururdum kimse görmez derdim ona (eşini kastediyor) yo yo der arkaya saklanırdı...”(K. 19: **85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, yalnız yaşıyor, gündelik hayatın ihtiyaçlarını bakıcı aracılığı ile sağlıyor.**)

Ramazan ayı içerisinde kadın yaşlılar “mukabele”ye yoğun ilgi göstermektedirler. Mukabele bir kişinin Kur’an’ı okuduğu diğer katılanların onu takip ettiği bir uygulamadır (Güllü, 2010: 180). Kadın katılımcılar özellikle çok yaşlı olmayanlar mukabelelere katılmakta Kur’an okumasını bilmesede dahi o atmosferin içerisine dinleyerek dahil olmak istemektedirler. Kadınlar mukabeleye sadece dinleyici olarak katılıyor olsalar dahi oruçlu olarak evlerinden çıkıp, Kur’an’ın okunacağı cami yahut eve gitmektedirler. Özellikle yaşlı kadınlar için evlerinden çıkıp başka bir mekana her gün gidiyor olmak fiziksel zorluklar içermektedir, buna rağmen yaşlı kadınların mukabeleye dahil olmak isteği cemaat halinde yapılan ibadetlere verdikleri önemi göstermektedir. Mukabele, kadınların her gün bir araya gelerek haberleşmelerini, vakit geçirmelerini ve bir birlik duygusu tesis etmelerini sağlamaktadır. Bu bağlam içerisinde yaşlı kadınların yalnızlık duygusunu azaltıcı bir işlev göstermektedir.

“...Ramazan aylarında hatim ineriz. Mesela bir mukabele yaparlar bir araya geliriz. Ondandan sonra camilerde de okunur. Mesela mübarek gecelerde camilere gideriz. O şeyler de Peygamber Efendimize şeyler okunur. Onları dinleriz...”(K.5: **72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az**)

“...Ramazanlarda da teraviye giderim. Mukabele oluyor kadınlar birikiyor ya ona da giderim. Okumasan da iyi dinlesen yeter diyorlar. Başka bir şey düşünmesen, okumadan iyi diyorlar. Özünü oraya veriyorsun iyi diyorlar işte gidiyoruz... Topal da olsan kör de olsan varıyorsun camiye onlar okuyor sen dinliyorsun...” **(K.9: 85 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş, oğluyla yaşıyor, okuma-yazma yok)**

Ramazan ayı içerisinde kılınan teravih namazına katılım konusuna yaşlılar yoğun ilgi göstermektedirler. Kimi camilerde teravih namazı hatimle kılınmakta olduğundan bazı yaşlılar bu namazın uzun sürmesinden dolayı katılamamaktadırlar.

“...Teravihi bu sene başladım, gidemedim yani şimdi. Burada hatimli oluyormuş. [Camiyi kastediyor]. Şimdi oturarak kılarım, dedim ama dayanamadım. Benim bir yere dayanmam lazım illa namaz kılarım. Şuraya bir kırılent koyarım da öyle dayanarak kılarım namazı. Bir yere dayanamayınca, teravihe gidemedim evde kıldım...” **(K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)**

“...Herkesin yaptığı ibadet gibi biz de aynı şekilde ne bileyim, dini günlerde, mübarek gecelerde iyi kötü camiye gitmeye, teravih namazlarına katılmaya çalışıyoruz...”**(K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu).**

4.3.2.3. Vakti-Zamanı Gelince Yapılan İbadet: Hac

Hem mal hem de beden ile yapılan dini pratiklerden birisi olan hac, İslamın beş şartından birisidir. İslamda imkanı olan bireylerin ömründe bir defa hac yapması farzdır. Umre ibadeti de hac gibi maddi güce bağlı olmakla birlikte farz ibadetler arasında yer almaması sebebiyle hac ibadetinden ayrılır. Hac ve umrenin ortak paydasını ise kutsal mekanların ziyaret edilmesi oluşturur. Araştırmamızda da yaşlıların kutsal mekan anlayışları ve hac-umre ibadetleri de incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de hac ibadetini yerine getirenlerin yaş guruplarına göre yüzdelerik dağılımına baktığımız zaman: 18-24 yaş aralığında %1,5 iken bu oranın 65 yaş ve üzerinde

%26,6' ya yükseldiği görülür (DİB, 2014: 77). Hac ibadetinin yaş ile doğru orantılı bir şekilde arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Benzer şekilde Karaman ilinde hacca gidenlerin yaşlarına bakıldığında yaşlı bireylerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Söz konusu bu olguyu Karaman Müftülüğünden alınan veriler destekler niteliktedir.

Tablo 3. Karaman'da Yaş Gruplarına Göre Hacca Gidenlerin Yüzdeler Dağılımı (2018)

Kaynak: Karaman Müftülüğü (2018)

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Karaman ilinde hac ibadetini yerine getirenlerin ciddi bir oranının yaşlılar olduğu görülmektedir. Hac ibadetini gerçekleştirebilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvuruda bulunulduktan sonra tüm adaylar arasından Diyanet İşleri Başkanlığı'nca çekilen kurada isimleri belirlenen adaylar hacca gitmeye hak kazanırlar. Elimizdeki veriler 2018 yılında hacca gitmeye hak kazananların yaşa göre oransal dağılımını göstermektedir. Kurayı kazanamayanlara ait

elimizde veri olmamakla birlikte hacca gidenlerin oranından hareketle başvuru yapanların önemli bir çoğunluğunun yaşlı bireylerden oluştuğu söylenebilir.

Çalışma esnasında katılımcıların gençliklerinde dünya meşgaleleri sebebiyle hac ibadetini erteledikleri ancak belirli bir yaşa geldikten sonra kutsal topraklara gitme özleminin arttığı ve bunun için çabaladıkları öğrenilmiştir. Elbetteki hac, sosyo-ekonomik koşullara bağlı bir ibadet olduğundan hacca gitmede yaş faktörü tek değişken değildir. İnsanların hacca gitmek için gereken maddi şartları karşılayabilmesi yıllar alabilmektedir. Bunun yanı sıra ilerleyen yaşla birlikte toplumsal beklentiler de kişinin hacca gitmesine etki edebilmektedir. Gençlikten üretmesi, modern hayatın tüketim kalıplarına uyup ev, araba gibi mülk sahibi olması beklenirken, yaşlılardan dini pratikleri yerine getirmesi beklenir. Bu durum yaşa ait bir normmuş gibi işler. Katılımcılardan bazıları hac ibadeti yerine getirilmesi ve toplumun beklentisini şu şekilde ifade etmiştir:

“...Önemli olan hacca içinden gelerek gideceksin. Ben bu ibadeti Cenabı Hak müsaade ederse gidecem diyerek gideceksin. Ama orda mesala misal Adamın hacca davası yok oğlu kızı damadı demiş Baba herkesin babası hacca gitti. Biz utanıyoruz . senin elinde avcunda var. Hacca gidecek durumun var (Ekonomik durum) baban hacca giti mi gitmedi mi deyince biz utanıyoruz. Allah aşkına bir hacca var gel. Çocuklarının eşinin dostunun isteğiyle zoruyla gidende var. Onlar orda kendini belli ediyor. Ama Allah rızası için içinden gelerek hacca gittiyse o adamdan korkma...” (K. 18: 69 yaşında, erkek, eşiyle birlikte yaşıyor, ilkokul mezunu, Avrupa emeklisi)

“...Hacca gidip gelmese de yaşlıya yakıştırma yapılır “hacı emmi” denir. Böyle söylersen utanır da varır gelir diye. Farz olduğu halde hacıya gitmesi gerekip de gitmeyenler olduğunda ona biz empoze deriz. Bak şu anda sen hac borçlususun. Hac borçlusu olarak gidersen İslam’ın beş şartının birini yerine getirmemiş olursun. Öte dünyada onun hesabını nasıl vereceksin deriz. Tahrik ederiz. Etmek zorundayız. Çünkü mal varlığı yerinde, gidebilecek durumda ama oğlum evlensin, kızım evlensin diye oyalandıkça evlatlarımız size bu konuda mani oluyorsa bunu oturup bir daha düşünmek gerekiyor...” (K. 15: Dine referans göndererek kendisini 33 yaşında olarak tanımlıyor[Katılımcıya göre cennette herkes 33 yaşında olacak])

Tahminen 75 ya da üzeri, erkek, lisans mezunu, emekli eczacı, Vakıf başkanlığını yürütüyor, ailesi ile birlikte yaşıyor.).

Hacı olmuş bir kişi toplum nazarında kutsallığı temsil ettiği için saygıda kusur edilmemesi gereken kişi olarak görülmektedir. Hacı kişi kutsal topraklarda bulunduğu, hac sırasında kutsal simgelere temas ettiği, “Allah’ın evini” ziyaret ettiği, ve herkese nasip olmayan bu ibadeti gerçekleştirdiği için, hacının kutsal ile kurduğu bağın daha derinlikli olması beklenir. Bu sebeplerden dolayı toplum gözünde hacı kişiler kıymetli ve hürmete şayan kişilerdir.

“Hac uğurlama, Umre yolculukları ekseriyetle bizim Aktekte camisinin orda yapılır. Uçak saatine göre orda toplanılır. Tam otobüse bineceklerinde o caminin imamı bir dua yapar. Ondan sonra Resullullah efendimize selam gönderilir. Ya da herkes birbiriyle helalleşir, otobüse bindirilir, gönderilirler. Dönüşten sonra Umreye ya da hac ziyaretine giden insan evinde oturur. Eşi, dostu mübarek olsun diye kendisini ziyarete gider. Gözünden öper, elinden öper. Kabe’deki Hacerül Esvet taşıyı gördü diye gözünü, değdi diye elini öper.” **(K. 15: Dine referans göndererek kendisini 33 yaşında olarak tanımlıyor [Katılımcıya göre cennette herkes 33 yaşında olacak] Tahminen 75 ya da üzeri, erkek, lisans mezunu, emekli eczacı, Vakıf başkanlığını yürütüyor, ailesi ile birlikte yaşıyor.**

Yine toplumda hacca gidip gelen kişiden değer ve normların dışına çıkmaması “hacı” statüsüne uygun roller sergilemesi beklenmektedir. Aynı zamanda hacı olan kişi çevresi tarafından “hacı amca” “hacı anne diye” çağrılmakta ve hacılık sıfatına uygun davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Bu durum dini ve kültürel değerlerin bir birine karıştığına da işaret etmektedir. Kişi artık yeni bir sosyal pozisyona geçmiş, yeni bir kimliğe sahip olmuştur. Fert artık bu kimliğine göre hareket etmelidir. Görüşme sürecinde hac ibadetini yerine getirmiş kişilerden beklenen davranışlar ve öne çıkan temalar; olgun olmak, fevri davranmamak, toplumun norm ve kurallarına daha sadık kalmaları

yönündedir. Katılımcımızın aşağıdaki ifadesi hac sonrasında yeni statüsü ile beraber hayatında neler değiştiğinin göstergesidir:

“Biraz daha insana çeki düzen verilir yani hacca gitmişte şu insan hala ne yapıyor dedirtmemek için. Herkese yav sen kocaman hacısın ya, sen bari sakın ol, dedirtmemek için daha uygun davranmak lazım. Oraları görünce mesela daha insana sevgi, saygı gelir.” **(K.14: 77 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle beraber yaşıyor, lise terk)**

“Ben okey mokey oynardım, bıraktım onu. Şurada (kalbini gösteriyor) olacak Hac. İmanında olacak. İnsanlara saygıyı sevgiyi öğreteceksin. Demin dedim bak, küçüklerimi sevmek, büyüklerimi saymak, diye. Yani Allah'ın, peygamberin huzuruna gidiyorsun. İbadetini yapıyorsun. Ya okey, tavla günahmış ya. **(K.11: 68 yaşında, erkek, emekli, eşiyle yaşıyor, yüksekokul mezunu)**

“Döndükten sonra neye dikkat edeceksin Zaten hacıya gitmeden belli. Haramdan çekeceksin gözünü. Dilini gıybete şey etmeyeceksin. Haramdan da çekeceksin. Cenab-ı Allah'ın emrini yasak ettiğini yapmayacaksın. Cenabı Allah'ın emrettiğini yapacaksın. Başka ne yapacak? Kendini çekeceksin.” **(K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)**

Hacının hayatında değişmesi beklenen tek şey davranışları değil aynı zamanda görüntüsüdür de. Sakal bırakmak dini bir semboldür ve bu sembolü hacının üzerinde taşıması beklenmektedir. Hacı denildiğinde çoğu kişinin aklına ak (çember) sakallı, takkeli, nur yüzlü, bir ihtiyar canlanır. Dilimizde “hacı sakalı” deyişinin bulunması, hacı olmayan ak sakallılara da “hacı amca/emmi” şeklinde hitap edilmesi sakal ile hacılığın birbiriyle özdeşleştiğini gösteren bir durumdur. Bu derece hacılığın sembolü olan sakalı özellikle yaşlı bir hacının kullanmaması neredeyse düşünülemez.

“... (Hacca) gitmese bile sakalı koyduğunda ya hacı amca, hacı dede falan şeklinde hitap ediliyor. Şimdi şöyle, oraya gittiğin zaman haliyle bir ay gibi bir zaman sakalını kesmiyor. Tabi orda yasaklama var buraya gelince de onu devam ettiriyor. Kesme ihtiyacı da duymuyor. Hac biraz sakalla bağıntılı aslında. Sünnettir sakal sünnettir, koymamız gerekir. Fakat koymamakta da

bir eksiklik yoktur. Sünnetin biri eksik oluyor. Tabi yaşlanınca herkes aksakallı olur. Siyah kalmaz, sakal herkeste istisnasız beyaz olur. Toplumda biraz saygınlık görsün, o açıdan bakılır...” (K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu)

Kısacası, hacı statüsüyle birlikte yaşlı gündelik hayatında değişiklikler yapar, en azından yapması beklenir. Günahtan, yahut günah olarak değerlendirilecek şeylerden uzak durmak, olgun olmak, kendini daha fazla ibadete vermek dini konularda eskisine oranla daha hassas olmak vs. toplumun hacı kişiden beklediği şeylerden bazılarıdır.

4.3.2.4. Dini Bayramlar ve Yaşlı: Kapıları Gözlemek

Dini bayramlar, kısaca belirli günlerin kutsal kabul edilip kutlanması şeklinde tanımlanabilir. İslamda iki bayram olup -Ramazan ve Kurban Bayramı- senede birer defa tekrür etmektedir. Bayram günleri toplumun her kesimine ve her yaş grubuna hitap eden günlerdir. Bayramlarda büyüklerin ellerini öpmek, büyüklerin ise küçüklere harçlık ve hediye vermesi adettendir. Yaşlılar ellerinin öpülmesi, ziyaretlerine gelinmesi, gönüllerinin alınması sebebiyle önemli ve değerli olduğunu, saygı gördüğünü ve hatırlandığını hisseder. Aile fertleri bir birinden uzakta yaşasalar da bayram günlerinde özellikle büyüklerin evinde bir araya gelmeye çabaladıkları için yaşlıların yalnızlık duygusu azalır. Bayramlar birlik beraberlik sağladığı gibi aynı zamanda yaşlıların sosyalleşmesini de sağlamaktadır. Katılımcılarımız bayramlarda çocuklarından ve torunlarından beklentilerini şu şekilde ifade etmektedirler:

“...Valla kuzum neler bekleyeceğiz işte. Kapıdan girdiler mi seviniyoruz. Anneanne napan, babaanne ne yaparsın ? İşte biz onları bekliyoruz. Geliyorlar kuzum, geliyorlar. Dişleri takındı mı, Avrupa’da torun var. Diyor ki; anneanne diyor, ekmeğe yiyebiliyor musun, diyor. O zamanlarda yiyemiyordum. Yiyorum kuzum gayrı(artık) şimdi yiyorum. Dedim sen bir gelsen seni de yiyeceğim diyorum, gülüyor işte kuzum. Yaşlılık bu, bunları bekleriz çocuk gibi. Bizde çocuk gibi sevgiye ihtiyacımız. Öyle dışardan bize bir su getiriverseler seviniriz. Marketten bir şey getirirler ona seviniriz.

Çocuk gibiyiz. Onlardan mutluluk bulacağız diye uğraşyoruz herhalde.”(K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)

“...Bayramlarda birlikte olmak. Huzur. Torunlarla birlikte olmak, en büyük mutluluk. Yani akrabaları ziyaret etmek. Hastaları ziyaret etmek.” (K.11: 68 yaşında, erkek, emekli, eşiyle yaşıyor, yüksekokul mezunu)

“...(Bayramda) Kapılara bakarlar yaşlılar hep (Güldü). Harçlıkları hazırlayıp elinin öpülmesini beklerler...” (K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu)

Dini bayramlardan Kurban Bayramında, kesilen kurbanların bir kısmı ihtiyacı olanlara ve kimsesizlere dağıtılır. Bu yönüyle kurban ya da adaklar sosyo-ekonomik yönden yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlayan ibadetlerdir. Katılımcılarımızın büyük çoğunluğu bu ibadeti yerine getirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Fakat yaş alma ve azalan güç kayıplarıyla birlikte yaşlının bu törenin icrasına aktif katılımı zorlaşmaktadır. Yaşlıları kurbanlarını ya çocukları ya tanıdıkları ya da kesim yapan kurumlar kesmektedir. Katılımcılardan birisinin konu ile ilgili ifadesi şu şekildedir:

“...Önce (Gençken) mahallenin kurbanını hep ben keserdim. Ama Allah bir güç kuvvet veriyordu. Bu dizimdeki ağrıdan ötürü şimdi. Doksan kiloyu şöyle kaldırırdım ya. Şu iki seneye kadar, kendi kurbanımız Ayhan (oğlu) kesti. Hatta ikisini baktı oda yapamayacak, pat pata yükleyin dedim. Kuran kursunda tanesi otuz beş liraya kesiyorlardı. ...1983 babam rahmetli, 87’de öldü, babam öldükten sonra hep kendim kestim. Komşularınkini de kendim kestim. Güzel bir hizmet oluyordu. Şimdi artık o bitti...” (K.10: 68 yaşında, erkek, emekli, ortaokul terk, eşiyle yaşıyor)

4.3.3. Dini Hayatın Bilgi Boyutu ve Yaşlı

Dinin bilgi boyutu, bireyin mensubu olduğu din hakkında bir takım bilgilere ve değerlere sahip olup olmadığını, kutsal ve dini metinlerini bilip bilmediği ve o metinlerle kurduğu ilişkiyi içerir. Birey dini bilgilerini aileden başlayarak, okul, cami, din görevlisi vb. kişilerden sosyalleşme sürecinde edinir. Dini bilgileri öğrenme ve geliştirme ömür boyu sürer. Katılımcılarımızdan bazılarının dini bilgiler konusunda kendisini yetersiz görmeye birlikte, bir takım bilgi kaynaklarına yönelmede çekimser kalma eğiliminde oldukları görülür. Camii imamı ile yapılan görüşmelerde de yaşlıların dini konularla ilgili soru sormada isteksiz oldukları, kendilerini yeterliymiş gibi göstermeye çalıştıkları, namazlarındaki(sureler) yanlışlar düzeltilmek istendiğinde isteksiz davrandıkları bilgilerine ulaşılmıştır. Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte katılımcılarımızdan birisi bunu şu şekilde dile getirmiştir:

“...Dini bilgi konusunda kendimi yeterli görmüyorum, eksilerim çok ama şimdi birine gittiğin zaman insan çekiniyor şu yaşa kadar bir şey öğrenmemiş falan der diye. Tabi insan nede olsa alınıyor mesela işte o yüzden şimdi okuduğumuz surelerde bile hocalar yanlış bulur(Güldü) o yüzden bellediğimiz(öğrenmek) yeter diyoruz.” **(K.3: 65 yaşında, kadın, emekli, eşi vefat etmiş , tek yaşıyor, ilkokul mezunu)**

Bu ifadeler yaşa ait toplumsal normlar şeklinde de yorumlanabilir. Bireyler yaşlanınca dinle ilişki kurmalı ve o dinin gereklerini eksiksiz bir şekilde bilmelidir. Bilmemek bir tür ayıp ve eksikliklerdir. Bu durumun yaşlı bireylerin dini bilgi edinme boyutuna etkide bulunduğu, ve yaşlıları dini bilgilerin edinilmesi noktasında çekimser kalmaya yönelttiği söylenebilir.

Karaman Müftülüğü'nün vaiz bölümü ile yapılan görüşmelerde yaşlılardan diğer yaş gruplarına oranla az soru geldiği, sorulan soruların içeriğinin ise genelde “sandalyeye oturarak namaz kılabilir miyim?, ayağımı uzatarak namaz kılabilir miyim?”

şeklinde olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Dolayısıyla yaşlılık döneminde yoğun bir şekilde görülen fiziksel kısıtlıkların dini bilgi konusunda sorulara dönüştüğü, kimi yaşlı bireylerin fiziksel aktivitede meydana gelen gerilemeye bağlı olarak bazı dini ritüellere katılım noktasında zorlandığı, buna bireysel anlamlarda çözümler üretildiği; fakat bu durumun yaşlı bireyleri şüpheye düşürdüğü ve zihinlerini netleştirmek için formel bilgi kaynaklarına müracaat ederek bilgi aldığı görülmüştür. Bu durum hakkında bilgi sahibi olmanın dini pratiklere katılımı olumlu yönde artırdığı ve yaşlı dindarlığını etkilediği söylenebilir.

Bazı katılımcılarımız dini bilgilerinin yetersiz olduğunu belirtse de hali hazırda mevcut olan bilgilerinin ahirette kendilerini kurtarmaya yetecek düzeyde olduğuna dikkat çekmişlerdir. Yaşlıların dini bilgilerinin geleneksel öğrenme şekliyle gerçekleştiği,(aile ve mahalle camilerindeki imamlardan öğrenilen bilgiler) araştırmaya ve sorgulamaya dayalı olmadığı, daha fazlasını öğrenme ihtiyacı hissetmedikleri araştırmada dikkate değer bulgulardan birisidir.

“...Kuzum iste çocukken bir hocamız vardı. Elimize bir odun alırdık, cumartesi pazar oraya giderdik. Ondan iyi kötü namazımızı (Namaz kılmayı ve sureleri) öğrendik...” **(K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)**

“...Çok bilmem kendimizi kurtaracak kadar var da daha çok bilmediğimiz yerler var. Ama ufak tefek kendimize yetecek kadar var...” **(K.13: 65 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, lise mezunu)**

Modernleşme ve teknolojik gelişmeye paralel olarak gelişen kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonun yaşlılar için en önemli dini bilgi edinme kaynağı olduğu söylenebilir. Katılımcılarımızdan bazıları yaşlarının ilerlemesiyle birlikte genellikle dini kanalları, dini filmleri ve sohbetleri izlemeyi tercih ettiklerini belirtmektedirler. Şüphesiz ki bu durumun da yaşlı dindarlığını etkilediği söylenebilir.

“...Mevlana Hazretlerinin dediği gibi imam din adamı, mum gibi olmalıdır. Yani hem yumuşak hem aydınlatıcı olmalıdır. Din adamı böyle olmalı, din

böyle görür. Şimdi aydınlatıcı görev olarak cemaatimizden soru soranda yok, yok ki cevap alsınlar. Şimdi acizane diyanet kanalı var ben izlerim, akşam sekizden dokuza kadar, sabah yediden dokuza kadar diyanet kanalı var ben onu izlerim ve çok güzel sorular sorup çok güzel cevaplar alırlar. Bu konuların daha çok çoğaltılması benim dileğim.” **(K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu)**

“...Valla çok yeterli göremiyorum yani. Biz çocukluktan alışmayınca pek yeterli göremiyorum hani ama yine de şükrediyorum hani yapmaya uğraşıyorum elimden geldikçe yapmaya uğraşıyorum. Kitaptan öğreniyorum, televizyondan öğrenirim. Yaşlılıkta bir yerden öğrenmiyoruz kuzum namazlarımızı kılıyoruz, tesbih çekiyoruz hiç bir yerden öğrenmiyoruz kuzum...” **(K.2: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, oğluyla yaşıyor)**

Yaşlı kadınların en önemli dini bilgi kaynaklarını kadınlar arasında genellikle evlerde yapılan dini toplantılar ve sohbetler oluşturmaktadır. Yaşlı erkeklerin ise dini faaliyetlerinin ve bilgi edinme kaynaklarının cami ekseninde şekillendiği görülmektedir. Bir kadın ve bir erkek katılımcının bu husustaki ifadeleri şu şekildedir:

“...Kadınlar arasında toplantılar oluyor evet. Yaşlı ağırlıklı geliyor. Valla biz orda hatim yaparız. Kitap okunur. Yani bilinçleniyoruz. Dini konuda bilinçleniyoruz. Peygamberlerimiz kimdir? Ondan sonra, mesela namazın şeylerinden okunur.(Namazın şartlarını kastediyor) Hiç olmazsa yani bilmediklerimizi biliyoruz. Bildiriyorlar, kulağımızda sulandırıyorlar. İşte o kadar yani aşırı bir şeyimiz yok. Diyanet, bilinçli olanları, İmam Hatip mezunu olanları, Onları hoca diye sınıflandırıyor. Diyanet görevlendiriyor onlar da sohbet ediyorlar. Kitap okuyorlar kadınlarla. Haftada bir kere Cuma günleri toplanılır. Ondan sonra işte hatim yaparız. Herkese Kur'an hatimi dağıtılır. Bir cüz sen alırsın, bir cüz sen alırsın. Bir cüz ben alırım. Orda bağışlanır. Yasin-i şerifi okunur bağışlanır. Ondan sonrada kitap okunur işte bu. Müftünün görevlendirdiği kadınlarda...” **(K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)**

“...Ya dua ederken genelde hocaların vaazına katılıyoruz ya orda güzel gördüğüm şeyleri tekrar ederim, hani önceden bilmediğim bir şeyi söylüyorsa onu tekrar ederim...”**(K.16: 70 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, ön lisans mezunu)**

Kimi yaşlı kadınların cami aracılığıyla din eğitimini formel yollardan sürdürdüğü de çalışma esnasında yer alan bulgulardan birisidir. Bunu bir kadın katılımcı şu şekilde dile getirmiştir:

“...Camide hoca geliyor. Diyanet mi neydi adını sen söyle artık, o hoca gönderiyor camilere. Bayan hoca. Sekiz buçukta hoca geliyor. Biz de işte dokuzda, dokuz buçukta sekiz buçukta ne zaman canımız isterse hani yaşlılığa saygı ya. Hoca bizi sıkıştırmıyor, illa şu saatte geleceksiniz demiyor(Güldü). Orda on beş yirmi kişi varız. Gençler de var. Daha hiç Kur’an’ı bilmeyenler var. Elif cüzden başlıyorlar. Bizde orda okuyoruz, eksiklerimizi hoca söylüyor. Ezber okuyoruz. Unuttuğumuz sureleri, eksiklerini hoca söylüyor. Cenab-ı Allah’ta demiş ya. Allah ya şehit mertebesi versin ya talebe mertebesi versin. Talebe gibi gidip geliyoruz. Oraya gidip gelirken talebe oluyoruz bu yaşta, haftada dört beş gün gidiyoruz. Cumartesi Pazar da aynı orda da tatil. İşte öyle toplulukta bir şeyler yapılıyor. Hem vakit geçiyor. Gençler kalkıp bir çaycı var çay koyuyorlar. Saat on buçuğa kadar çay molası var. Kalkıp o zaman kuşluk namazı kıl. Çayını iç. Otobüste Yasin’ini oku...” **(K.6: 72 yaşında, kadın, emeklilik yok, eşyle beraber yaşıyor, okuma-yazma az)**

Geleneksel yapının büyük oranda korunmaya çalışıldığı Karaman İlinde bazı yaşlı bireyler torunlarının dini eğitimi konusunda ilk basamak olduğu gözlemlenmiştir. Bazı katılımcıları torunlarını din eğitimi için yaz aylarında camilere ve Kur’an kurslarına göndermeye teşvik ettiklerini, onların dini inançlarının şekillenmesinde örnek olmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Özellikle kutsal günlerde ve gecelerde yaşlıların torunları ve çocuklarıyla birlikte camiye gittikleri gözlemlenmiştir. Kısacası yaşlılar aile içerisinde çocukların ve gençlerin dini sosyalleşmesinde önemli bir işlev görmektedir. Deneyimlerini, kültürel ve dini değerleri genç kuşaklara aktarmaktadırlar. Bir katılımcımızın şu ifadesi dini referans konusunda yaşlının yeri ve önemi hakkında bize ipuçları vermektedir.

“...Çocuklarıma zaman zaman ben torunlarıma gel camiye gidelim derim. Beraber gidelim, derim. İsterse orda yaramazlık yapsın. O cami havasına alışsın yani. Oğlum sağ olsun Akif’i (Torunun kastediyor) götürüyor

bazen...” (K.11: 68 yaşında, erkek, emekli, eşiyle yaşıyor, yüksekokul mezunu)

4.3.4. Gönülsüz Göç: Ölüm

Ölüm evrensel bir olgu olup bütün canlıların ortak noktasıdır. Kabaca yaşamın son bulması olarak tanımlanan ölümü, en çok hisseden varlık insandır. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere yaşlılık dönemi ölüm duygusunun en yoğun hissedildiği dönemlerden birisidir. Genç bir kişi hep dinç kalacağını düşünüp, ölümü belirli ölçüde yadsırken, yaşlı bir birey akran gruplarının ölmesiyle ve bir takım sağlık problemleri sebebiyle ölümü kendisine daha yakın görme eğilimindedir. Duke Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmada; yaşlıların %49'unun ölümü günde en az bir kez hatırladığı, %20'sinin de haftada en az bir kez ölümü düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır (Onur, 1995: 264). Yaşlılara ölüm olgusunu hatırlatan en önemli etmenlerden bazıları, eşin ve akranlarının vefat etmesidir. Katılımcılardan birisinin şu ifadeleri bu açıdan oldukça önemlidir:

“...(Sevdiklerini, akranlarını kaybetmeyi kastediyor) Üzer insanı, bir atasözü vardır “İnsan sevdiklerinin kaçını kaybederse o kadar defa ölmüştür” der. Öyle, öyle. Ve nitekim geçenlerde benim asker arkadaşımın bir tanesi vefat etti, cenazesine gittik defnettik haliyle insan üzülüyor bir burukluk hissediyor...”(K.17: 76 yaşında, erkek, emekli, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor. lise mezunu.)

Toplum nazarında da genç bir insanın ani bir şekilde ölümü doğal karşılanmazken, yaşlı ve hasta bir kişinin ölümünde “Allah kurtardı”, “yaşını yaşadı” denilmekte ve ölüm yaşlılar için daha kabul edilebilir bir zemine oturtulmaktadır. Bu çerçevede ölümün sosyal bir olgu olduğunu da belirtmek gerekli görülmektedir.

“...Kuzum, hep bu dünyada yaşayalım istiyoruz. Ama topraktan doğduk toprağa gideceğiz biliyoruz onu. Ama gönülsüz göç, gönlümüz var mı? Yok, işte yaşlandık kalkamıyoruz. Yiyip içemiyoruz. O zaman kim bakacak?

Çocuklar da rezil olacak, kendimiz de. Cenab-ı Allah'ın bunu bari vermiş. Ölüm tatlı bir nimet yaşlılarımıza. Çocuklarımıza yük olmuyoruz. Ha ölümümüzü de oraya sürüyüvermiyorlar. Toprağa gömüyorlar. Tamam ölümüz de rezil değil, ele muhtaç olmadan kurtuluyoruz. ...Etkiler selalar etkiler insanı. Eee haydi biri daha gitti derim. Öyle derim. Genç iken, ölürse ölsün derdik. Ama ateş düştüğü yeri yakar, kendine geldi miydi yaşlanınca biraz daha çok ne bileyim aklına geliyor..." **(K.7: 65 yaşında, kadın, emekli, ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)**

"...Diyorum ya yaşlılık dönemi geldikçe, ölüme daha da yaklaşıyorsun. Aklımdan gitmiyor ki ölüm. Ama gençlikte hiç aklına gelmiyor ki. Hep böyle devam edecek zannediyorsun. Gençlik güpür güpür zıpır zıpır yiyeceksin, içeceksin, gezeceksin, oynayacaksın, güleceksin zannediyorsun. Ama öyle şey yaşantı. Beş vakit namazını gençliğimde geçirdim diye insan suçluluk duygusu duyar tabi..." **(K.5: 72 yaşında, kadın, eşiyle yaşıyor, emekliliği yok, okuma-yazma az)**

Ak kelimesi dilimizde temiz, pak anlamlarında da kullanılmakla birlikte yaşlıların saç ve sakalının ağarmasından ötürü sembolik olarak yaşlı ile özdeşleşmiştir. Kişinin saçı ve sakalının beyazlaması yaş alma ile birlikte gerçekleşen bir olay olduğundan bu ağarma ölüme yaklaşma olarak algılanır. Dolayısıyla saçın ve sakalın ağarması kültürel ve dini olanla iç içe geçmiş ve yaşlılara ölümü hatırlatıcı bir sembol haline gelmiştir. Düşüncelerini ifade ederken kısa hikayeler ya da metaforlardan yararlanan katılımcılarımızdan birisi bunu şu şekilde ifade etmiştir:

"O sıralarda (gençken) öleceğimi filan tövbe düşünmedim. Musa aleyhisselam mıydı neydi. Kendine bir cariye tutmuş. Hiçbir şey yapmayacaksın, demiş. Bana sadece ölüm var diyeceksin demiş. Her gün ölümümü hatırlatacağın, demiş. O da ölüm var diye hatırlatmış başka, bir şey yokmuş. Bir gün demiş ki; senin işine son. Niye? Bir hata mı yaptım efendim, suçum ne? Sakalına ak düşmüş. Zaten Cenab-ı Allah benim öleceğimi hatırlattı, demiş. Ben o sakala baktıkça hergün öleceğimi hatırlıyorum, demiş. Biz öleceğimizi unutmuyoruz, ama unuttuğumuz gün var mı yok mu bilmiyorum. Ben öleceğim günü her gün hatırlıyorum da, yani her saatte hatırlayacakmışız. Bilmiyorum, ne kadar hatırlıyorum?" **(K.6: 72 yaşında, kadın, emeklilik yok, eşiyle beraber yaşıyor, okuma-yazma az)**

Ölümün anlamı herkese göre değişmekle birlikte dünyadaki varoluşun sonlanması genel kabul gören bir tanım olarak düşünülebilir. Fiziki varoluşun sona ermesi insanda ciddi bir kaygıya sebep olmaktadır. Bir gün ölecek olmak, bedeninin artık değersizleşecek ve yok olacak olması, kimilerine göre bilincin sonsuza dek kaybolacak olması, başa çıkılması güç bir korku yaratır: ölüm korkusu. Kişi bu korkuyla hayatının farklı dönemlerinde farklı şekillerde başa çıkmaya çalışır. Kişinin hayata ve ölüme dair düşünceleri ölümün soğuk yüzüyle mücadele etmede ona kolaylık sağlayabilir. Ahiret inancı olan dinlerde kişinin ruhunun ölüm anında bedeni terk ettiğine ve başka bir dünyada yaşamaya devam edeceğine inanılır. Bu açıdan bakıldığında ölüm yalnızca bedenin yok olmasıdır, kişi yaşamaya farklı bir boyutta devam edecektir. Bu düşünce sayesinde ölüm korkusu hafifler, çünkü varoluşun kalıcı bir şekilde sonlanması söz konusu değildir. Bu anlamda dine yönelme, varoluş kaygısı ve ölüm korkusu ile baş etme yollarından bir tanesi haline gelmektedir.

Tamamı ölümden sonra başka bir hayatın var olduğuna inanan katılımcılarımızın nazarında ölüm bir göçtür, bu dünyadan öte dünyaya yapılan ve sonraki hayata, yeni bir yaşama geçiştir. Bu çerçevede ölüm hayatın son geçiş ritüelidir. Görüşme süreçlerinde bazı yaşlı bireyler ölümü kabul ettiklerini belirtmekle birlikte bu olguyu “gönülsüz göç” olarak kavramsallaştırmaktadırlar. Ahiret inancı olan fertlerde, hatalarının ya da ibadet konusunda bazı eksiklerinin bulunması, dinin gereklerini tam anlamıyla yerine getiremedikleri düşüncesi ve sevdiklerinden, anılarından kopmak istenmemesi yaşlıların gözünde bu “gönülsüzlüğün” sebepleri olabilir. Ölüm “gönülsüz” olsa da yaşlının din ile kurduğu ilişki ölüm kaygısını hafifletici bir işlev görmektedir. Aşağıdaki görüşmeci ifadesi bunu yansıtmaktadır:

“...Ölümden korkmam da. Gönülsüz göç. Allah'ım çok şükür Ya Rabb'im. Dinden imandan ayırmasın. Allah'ın ölümünden korkulur mu? Gönülsüz göç tabi. Geri yanda çocuğun, çocuğun var. Gönülsüz göç ama. Sana, bana danışmaz o. Yalnız, dinden imandan ayırmasın Allah. La ilahe illallah diyerek şehadet getirerek canımızı alsın. Başka bir diyeceğimiz yok...” (K. 4: 80 yaşında, kadın, emekli, tek yaşıyor, eşi vefat etmiş, okuma-yazma yok)

Ölümden sonraki hayatın nasıl olacağı dini kurallarca belirlenmiştir. Dinin emrettiği eylemleri yapan ve yasak kıldığı eylemlerden kaçınan kişilerin öbür dünyada ödüllendirileceği, aksini yapanlarınsa cezalandırılacağı inancı İslam dini mensuplarıncı benimsenmiştir. Kazandığı sevaplar ölçüsünde ölümden sonraki hayatta ödüllendirileceği inancı kişiyi dine yönelmeye ve ibadete düşkün olmaya sevk edebilmektedir. Özellikle ölüme dair düşüncelerin arttığı ve hayatla ilgili pişmanlıkların ağırlıkla hissedilmeye başlandığı yaşlılık döneminde kişi zamanını geçmişte işlediği günahlara tövbe etmeye, daha fazla sevap işlemeye, kısacası ölümden sonraki hayatına yatırımlar yapmaya harcayabilir.

Görüşme süreçlerinde kimi yaşlıların ölüm hakkında duygu ve düşüncelerini ifade etmede zorluk çektiği, kimi yaşlıların da bu durumu açık açık konuşmaya hazır olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılarımızdan bazılarının ölüm olgusu hakkındaki düşünceleri ise şöyledir:

“...İnkar edilemeyen bir şey bu doğdun, büyüdün, yaşlandın öleceksin veya doğdun öleceksin. Bir müddet yaşadıktan sonra bir garanti yok hani on yıl, yirmi yıl, elli yıl diye bir garanti yok. Ölüm hayatın kaçınılmaz bir şeyi ha ölüme şöyle bakanlar da var, öldük bittik ot gibi bittik ot gibi gidiyoruz. Müslüman birisi için ölüm bir terhistir. Karanlık bir dünyadan dünyaya doğduk, dünyadan da daha geniş bir ahirete terhis yani bir yerden bir yere geçiş. Buna kötü gözle bakmayacaksın, ha amel işlemeyince, vur patlasın çal oynasın dediysen, yedin ise içtin ise, çaldın ise çırptın ise, o zaman kork. İşte bunlar olmasa niye korkacaksın...”(K.16: 70 yaşında, erkek, emekli, evli, eşiyle yaşıyor, ön lisans mezunu)

“...Ölümünden korkmuyorum. Hazırım çünkü. Ben kendimi hazır hissediyorum. Ama öte dünyada daha rahat edebilmek için, Cenab-ı Allah’ın Hüsnü Cemali ile karşılaşabilmek için daha fazla gayret etmeye çalışıyorum. Her namazın arkasında da şunu söylemeye dikkat ediyorum. “Bu vakti nasip ettin, bundan sonraki vakitleri de sana ibadet için bize nasip et” diye etmeye çalışıyorum.” **(K.15: 33 yaşında, erkek, eczacı, evli, üniv. mezunu)**

Yaşlıların ölüme dair endişelendikleri meselelerden birisi de ölürken acı çekmek veya ızdırap veren bir rahatsızlık yaşayarak ölmektir. Ölecek olmayı büyük ölçüde kabullenmiş olan yaşlı bireyler, ölümden kaçınmak yerine ona hazırlık yapmaktadır. Artık onları korkutan şey ölecek olmaktan ziyade ölürken zorlanmaktır. Onur (1995: 265)’un da değindiği olgulardan birisi olan bu durum ile ilgili katılımcıların yoğun şekilde dua ettikleri ve dünyada yaşadıkları son anlarda rahat etmek istedikleri görülmüştür:

“...Kendim için de Allah’ım güzel bir ölüm ver, yağlardan kıl nasıl alınırsa o şekilde güzel bir ölüm ver, dinimle imanımla Kuran’ımla bir amel ile beni ağrıtmadan incitmeden aliver git diye. Ben onu bekliyorum seni bekliyorum gelsene derim. Gelsene derim seni bekliyorum derim (Ağladı)...” **(K.1 :100 yaşında, kadın, emekli, okuma-yazma yok, eşi vefat etmiş, tek yaşıyor)**

Kısacası, yaşlı bireyler için ölümün anlamı, biyolojik yaşantının son bulmasından daha derindir. Onların ölüm olgusuna yükledikleri anlam temelde din ekseninde şekillenmekte, onların düşüncelerine göre bedenleri yaşamını yitirdikten sonra da devam edecek olan bir hayat bulunmakta ve kendileri bu hayata hazırlanmaktadır. Bu nedenle ölümle baş etmede en büyük yardımcıları dini inançlarıdır. Karacoşkun’un da (2012: 124) dikkat çektiği üzere ölümden sonraki bir hayatın varlığına inanmak “ölümün ağırlığını” hafifleten, yaşlıları psikolojik olarak rahatlatan, bir takım sorunların üstesinden daha rahat gelmesini sağlayan önemli etmendir. Dolayısıyla ölüme dair algıların bireysel ve sosyo-kültürel etmenlerden etkilendiği rahatlıkla söylenebilir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yaşlıların dini ve sosyal yaşantıları üzerine yapılan bu keşif çalışmasında, Karaman ilinde 65 yaş ve üzeri 19 yaşlı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yaşlıların yanı sıra Karaman Müftülüğü, Karaman Belediyesi ve Vakıflar gibi çeşitli kurumlarla görüşülerek çalışma desteklenmiştir.

Öncelikli olarak belirtmek gerekirse Karaman ilinde yaşlı nüfusun (65 yaş ve üzeri) farklı dinamiklere bağlı olarak, giderek artış eğiliminde olduğu sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmıştır. Şu haliyle nüfus yapısının hızla yaşlanması ve bunun getirebileceği sosyal risklere tedbirsiz yakalanmamak adına, yaşlıların yaşadığı sorunların tespiti ve çözüm odaklı politikaların üretilmesi gerekli görünmektedir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde 19 katılımcının 9'unu erkekler, 10'unu kadınlar oluşturmaktadır. Görüşmecilerin aile yapısına bakıldığında 8 katılımcının eşinin vefat etmiş olduğu, bunlardan 7'sinin yalnız bir şekilde yaşadığı, birinin ise oğlu ile beraber yaşamını sürdürdüğü bilgisine ulaşılmıştır. 11 katılımcımız eşiyile birlikte yaşıyor olup çekirdek aile yapısı görünümündedir. Çekirdek aile yapısı görünümünde olmasındaki en büyük etken; yaşlı bireylerin çocuklarının evlenerek evden ayrılmasıdır. Bu durum yaşlı yalnızlığındaki temel parametrelerden birisi olduğu söylenebilir.

Yine akran grupları ve eşin vefat etmesi, yaşla birlikte artan fiziksel kısıtlılıklar ve hastalıkların yaşlıların sosyal ilişki ağlarını daralttığı söylenebilir. Fakat Karaman özelinde katılımcılarımızın bir kısmının çocuklarıyla aynı mahallede, hatta aynı apartmanda yaşaması, çocuklarıyla ve akrabalarıyla gün içerisinde yüz yüze veya telefonla bir şekilde iletişime geçmesi, aile desteğinin hala devam ettiğini gösteren önemli ipuçlarıdır. Yaşlı kadınların dini sohbetlerde ve günlerde bir araya gelmesi bulgularımız

arasında yer almaktadır. Benzer bir şekilde yaşlı erkeklerin de en önemli sosyalleşme kaynağını camilerin oluşturduğu görülmektedir. Erkek yaşlıların vakit namazlarından 15-20 dakika önce camiye giderek akranlarıyla iletişime geçtiği gözlemlenmiştir. Sosyal destek sistemi olarak akraba ve komşuluk ilişkilerinin, komşuluk desteğinin tam anlamıyla yitirilmediği Karaman’da, büyük kentlerde yoğun bir şekilde yaşanan yaşlı yalnızlığının daha az hissedildiği söylenebilir.

Yaşlıların yalnız kalmak istemediği bulgular arasında da yer almaktadır. Dini hayatın subjektif yönü olan dua pratiğine de bu durumun yansıdığı görülmektedir. Bunlardan en çarpıcı olanı bazı katılımcıların ifade ettiği “dibe yatırıp kapılara baktırma” şeklindeki duadır. Bu duada, “dipte yatmak” tabiri aciz kalmak anlamına gelirken, “kapılara bakmak” gelecek birilerinin yolunu gözlemeyi içermektedir.

Derinlemesine görüşmelerde yaşlılığa yüklenen anlamın fiziksel değişiklikler, sosyal hayat ve din ekseninde şekillendiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Katılımcılar yaşlılığı, fiziksel etkinliklerde azalma ve bir takım sağlık sorunları şeklinde görmekle birlikte görüşmecilerimizin bir çoğu yaşlılığı dini inançla ilişkilendirerek ibadet merkezli tanımlamalar yapmışlardır. Yaşlılığı tıpkı gençlik gibi hayatın bir dönemine tekabül ettiğini belirten ve “Allah’ın takdiri” olarak gören katılımcılarımızda olmuştur.

Bunun yanı sıra bazı görüşmecilerimiz yaşlılığı “olgunluk, akl-ı selim olma, fevri davranmama” ile özdeşleştirmişlerdir. Yaşlı bir kişinin “ahlaklı” olması ve toplumun değerlerine ters düşmemesi gerektiğine vurgu yapan katılımcılar, yaşa ait normlar ve yaşlılığın toplumsal örüntüleri hakkında bize sosyolojik ipuçları vermişlerdir.

Türkiye’de yaşanan hızlı toplumsal değişim sürecinde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıda önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerden aile kurumu ve aile kurumu içerisinde yer alan yaşlıların da payını aldığını söylemek yanlış

olmayacaktır. Bilginin taşıyıcısı ve kültürün muhafızı olan yaşlı bireyler değişen bilgi anlayışı ile beraber konumunu ve saygınlığını yitirmeye başlamıştır. Modernleşme, kentleşme ve geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru yaşanan dönüşüm ile birlikte yaşlılar toplumda bir “değer” olma özelliğini yitirmeye başladığını söyleyebiliriz. Çalışma kapsamında da yaşlıların büyük çoğunluğu aile içerisinde fikirlerine danışılmadığını, çocuklarının kararlarını kendisinin verdiğini, görüşlerinin artık eskisi kadar değerli olmadığını ifade etmişlerdir.

Mekân sosyolojisi açısından bir değerlendirme yapıldığında, emeklilik süreciyle yaşlıların günün büyük bir kısmını geçirdiği mekanların ev ve camiler olduğu görülmektedir. Görüşmecilerimizin ruhsal ve manevi mekânsal ihtiyaçlarının belirtilen mekânlar aracılığı ile bir şekilde giderildiği, “sosyal mekân” ihtiyaçlarının ise eksiklik arz ettiği belirtilebilir. Yaşlılar için en önemli sosyal mekanlardan birisi parklardır. Karaman özelinde yaşlıların ilgi gösterdiği bir parkın “hurdalık” olarak isimlendirildiği öğrenilmiştir. “Hurdalık” söyleminde sosyolojik vurgu oldukça güçlü bir şekilde kendini hissettirmektedir. Ayrıca bu söylem bize Karaman’daki yaşlılık algısı hakkında önemli işaretler vermektedir.

Hurda; değersiz, işe yaramaz eşya olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bu söylem aslında bize toplumun yaşlıya bakış açısı ve yaşlının kendini algılayışı hakkında bilgiler vermektedir. Bu çerçevede bu söylem ve mekan yaşlı bireylerin kognitif dünyasını, sosyal ilişkilerini, kimliğini ve anlam dünyasını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilebilir. Goffman’ın damga kuramında vurguladığı üzere etiketlenen kişi sosyal ilişkilerden uzaklaşabilir. Dolayısıyla bu söylemin, yaşlı ayrımcılığı içeren bir söylem olduğu ve yaşlıların sosyal hayata sınırlı katılım sağlamasına sebep olduğunu belirlemek gerekli gözükmemektedir.

Yaşlının modern dönemde işlevsizleştirildiği fenomeni çalışmanın genelinde bahsedilen bir husustur. Ancak modernleşmeye rağmen bizim toplumumuzda yaşlının işlevselliğini devam ettirmesini sağlayan en önemli kurum dindir. Yaşlının camilere namaz vaktinden önce giderek, camide ve çevresinde vakit geçirerek sosyalleşmesi, yaşlı kadınların dini sohbetlere ve mukabelere katılması, bayram ziyaretlerinin yaşlılara göre şekillenmesi gibi sosyal durumlar, yaşlının toplum içindeki varlık ve işlevlerini din aracılığıyla devam ettirdiklerini göstermektedir. Buna ek olarak yaşlıların zamanlarını ibadet yaparak, tövbe ederek ve gençliklerinde yapamadıkları dini pratikleri yerine getirerek değerlendirmeleri, bunu “son fırsat” olarak görüp kendilerini dini yaşantıya adanmaları da yaşlıların hayata din aracılığı ile tutunabilmelerini, hayatla aralarında bağ kurabilmelerini sağlamaktadır. Modernist anlayışın işlevsizleştirdiği başka bir olgu olan din, yaşlılar için işlevsel bir alan haline geldiği söylenebilir.

Bu çalışmanın önemli meselelerinden birisi de Karaman’da nasıl bir yaşlı dindarlığının olduğunun keşfedilmesidir. Bu konuya ilgiyi çeken etmen ise, yaş almayla birlikte bireyin gündelik yaşantısında dini pratiklerin daha yoğun bir şekilde kendisini hissettirmeye başlamasıdır. Din sosyolojisi alanında yapılan bazı çalışmalarda da bu durum rahatlıkla fark edilmektedir. Dolayısıyla yaşlı dindarlığının diğer yaş gruplarından farklı bir görünüm arz ettiğini, yaş almayla birlikte bireyin ibadet merkezli bir yaşantıya doğru evrildiğini, yaşamın anlamının dünyevi eksenden uhrevi eksene kaydığını görmekteyiz. Bu minvalde çalışmada öne çıkan bulgulardan bir tanesi de görüşmecilerin gençlik yıllarında tüketim araçlarına sahip olmayı istedikleri, fakat yaşlılık döneminde artık “dünyalık” düşünmedikleridir.

Gençlik yıllarında “iş yaşamı” ve “gündelik hayatın telaşı” sebebiyle dini pratikleri tam anlamıyla yerine getiremediklerini ifade eden yaşlı bireyler, yaşlılık

döneminde dini pratiklere yoğun ilgi gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu sebeple şöyle bir çıkarsamada bulunulabilir: yaşlı dindarlığının ve dini yaşayış biçiminin diğer yaş gruplarından ayrılarak homojen bir görüntü arz ettiği, yaşlı dindarlığının su-i generis bir yapısının olduğu söylenebilir.

Dinin bireylere hayat üslubu sunduğu, özellikle yaşlıları bir takım davranış modellerine yönelttiği görülmektedir. Yaşlı bireylerin kendilerine yüklenen statüye uygun olarak önerilen rolleri sergilemesi gerektiği, bu statüye uygun davranış çerçevesinde hareket etmesi gerektiği ve bunun bir “norm” haline geldiğini söylemek mümkündür. Bunda yaşlının ibadet merkezli bir hayatının etkili olması kadar, sosyal çevrenin de etkisi olmaktadır. Yaşlıların dini ve sosyal yaşantısı o kadar iç içe geçmiştir ki bunları bir birinden bağımsız bir şekilde ele alıp değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir. Bu bakımdan dinin “rolü” ve “fonksiyonu” yaşlıların hayatında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan yaşlı bireylerin namaza ve diğer dini pratiklere yükledikleri anlam yaşlılık penceresinden yorumlanmaya çalışıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Dini pratiklerin yerine getirilmesi yaşlıların dünyasında; “Allah yaklaşma”, “huzur bulma” “borçtan kurtulma” ve “günahlardan arınma” şeklinde kavramsallaştırıldığı görülmüştür.

Ülkemizde dini pratiklerden olan haccın genellikle ileri yaşlara ertelendiği görülmektedir. Karaman özelinde de benzer sonuçlara ulaştığımızı söyleyebiliriz. Yapılan görüşmelerde hac ibadetin ileri yaşlara ertelenmesinde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Dünyevi işlerini bitiren ve artık “dünyalık” düşünmediklerini belirten bazı görüşmecilerimiz, hacca gidip geldikten sonra “hacı” statüsüne uygun roller sergilediklerine, toplumun değer ve normları ters düşecek

davranışlardan kaçındıklarına dikkat çekmişlerdir. Aynı zamanda hacı olan kişi çevresi tarafından “hacı amca” “hacı anne” diye çağrılmakta ve kendisinden hacılık sıfatına uygun davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Dolayısıyla hac ibadetini yerine getiren yaşlıların yeni bir kimlikle karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın en dikkat çekici yanlarından birisi de yaşlı bireylerin ibadet merkezli yaşantı sürmesinde “ölüm” olgusuna yükledikleri anlamın son derece etkili olmasıdır. Görüşmelerde bu noktada öne çıkan temalardan biri ise yaşlılığı ve ölümü “son durak” olarak tanımlamalarıdır. Ölümün yaşlıya diğer yaş gruplarına oranla daha yakın olması, kendi deyimleriyle “öte dünyaya borçlu gitmemek” isteği bu dönemde dini ilgiyi artıran etmenlerden biri olduğu söylenebilir.

Hemen hemen bütün katılımcılar gençlik yıllarında ölümü hatırlamadıklarını, “dünya telaşesine” kapıldıklarını belirttikleri görülmektedir. Tamamı ölümden sonra başka bir hayatın var olduğuna inanan katılımcılarımızın nazarında ölüm bir göçtür. Görüşme süreçlerinde yaşlılar ölümü kabul ettiklerini belirtmekle birlikte, bazı katılımcıların bu olguyu “gönülsüz göç” olarak kavramsallaştırdıkları görülmüştür. İbadet konusunda eksiklerin olduğunun düşünülmesi gibi sevdiklerinden, anılarından kopmak istenmemesi bu gönülsüzlüğün sebepleri olabileceğini düşündürmektedir.

Yaşlıların dini hayatının bilgi boyutu konusunda bir değerlendirme yapacak olursak; birçok katılımcının dini bilgilerini geçmişte aile ve mahalle camilerindeki imamlardan öğrendiği bilgiler oluşturmaktadır. Bu bilgilerin kendilerini “kurtaracak” düzeyde ve “ibadet yapılabilecek” kadar olduğunu belirten yaşlılar, dini bilgiler konusunda eksik olduğunu kabul etmekle birlikte kendilerini yeterliymiş gibi gösterme eğiliminde oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu çeşitli değişkenler etkili olmakla birlikte sosyal faktörler de etkili olabilmektedir. Bazı yaşlıların dini bilgilerinin eksik olması sebebiyle

“ayıplanacaklarını” “bu yaşa gelmiş bir şey öğrenememiş” şeklinde yaftalamaların yapılacağını belirtmektedirler. Bu ifadeler aslında yaşlının din eğitimi konusunda, doğru bir yaklaşım tarzıyla desteklenmesi gerektiğini açığa çıkarmaktadır.

Kısacası bu çalışmada, yaşlı bireylerin din ile kurduğu ilişkinin yaşlının yaşamını zenginleştirdiği ve anlamlı kıldığı, din ile kurulan ilişkinin yaşlı bireyleri bir araya getirdiği ve kaynaştırdığı, artan yaşlı nüfus göz önünde bulundurulduğunda yaşlılık döneminde yaşanan ve yaşanacak olan sorunları asgari düzeye indirmek için bir takım kurumsal desteklere ihtiyaç duyulduğu sonuçlarına ulaştığımızı belirtebiliriz. Bu çalışmanın Karaman ilinde yaşlılık üzerine yapılan ilk çalışma olması ve nitel yapısından dolayı topluma ve bireye dair algıları, anlamları, düşünceleri iyi derecede yansıtmaları sebebiyle -tüm kısıtlılıklara rağmen- gelecek araştırmalara ilham vermesi temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2011). *Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*. Ankara.
- Akbolat, A. (2014). *Yaşlılık Döneminde Yaşam Kalitesi ve Dindarlık İlişkisi: Şanlıurfa ili örneği*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: Konya.
- Akgül, M. (2012). Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din. N. Akyüz, & İ. Çapcıoğlu (Dü) içinde, *Din Sosyolojisi* (s. 181-210). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akın, G. (2002). Başlangıçtan Günümüze Yaşlının Aile ve Toplumdaki Statüsü. *Geriatri Dergisi*, 5(1), 75.
- Akın, G. (2006). *Her Yönüyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Akyüz, N., Çapcıoğlu, İ. (2012). Dini Tecrübenin İfade Şekilleri. N. Akyüz, & İ. Çapcıoğlu (Dü) içinde, *Din Sosyolojisi* (s. 49-56). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Alçelik, Z. (2013). *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: İstanbul.
- Aldemir, O. (2014). *Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te Yaşlanma ve Yaşlılık*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Alver, K. (2010). *Siteril Hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Arkonaç, S. A., & Pakar, O. (2012). Türkiye'de Kadın ve Modernite: Söylem Analizi ile Yaklaşım. S. Arkonaç (Dü.) içinde, *Söylem Çalışmaları* (s. 105-120). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Arpacı, F. (2005). *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı (Çorum Örneği)*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Arslan, M. (2009). Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Tasrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2(2), 112-125.
- Aytar Polat, M. (2018). *Doksanlardan Günümüze Türk Sinemasında Yaşlılık*. Bolu Abant İzzetbaysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: Bolu.
- Bacanlı, H. (2002). *Psikolojik Kavram Analizleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bacanlı, H. (2016). İnsanın Yetişkinliği ve Yaşlılığı (Önsöz Niyetine). H. Bacanlı, & Ş. Işık Terzi (Dü) içinde, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi* (s. 5-9). İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Baran, A. G. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Beauvoir, S. D. (1970). *Yaşlılık (İlk Çağı)* (Cilt I). Milliyet Yayınları.
- Beauvoir, S. D. (1970). *Yaşlılık (Son Çağı)* (Cilt II). (M. Kayabal, Çev.) Milliyet Yayınları.
- Bektaş, O. E. (2017). Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 9-18.
- Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. (A. Çoşkun, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Beşer, F. (2005). İslam ve Yaşlılık Sorunu. *Özveri Dergisi*.
- Billig, N. (2000). *Üçüncü Bahar: Yaşlanmak ve Bilgeleşmek*. (G. Yazgan, Çev.) İstanbul: Evrim Yayın Evi.
- Bookcin, M. (2013). *Toplumunu Yeniden Kurmak*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.

- Bozkurt, V. (2009). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Bulut, M. (2016). Kültürel Bağlamda Yetişkinlik ve Yaşlılık. H. Bacanlı, & Ş. Işık Terzi (Dü.) içinde, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi* (s. 393-417). İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Canatan, A. (2008c). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Canatan, A. (2008d). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62-71.
- Canatan, A. (2016a). Yaşlılıkta Sosyal İlişkiler ve Kuşaklar Arası Etkileşim. H. Ceylan (Dü.) içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 139-155). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Canatan, A. (2016b). Yaşlılar ve Toplum. H. Bacanlı, & Ş. Işık Terzi (Dü.) içinde, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi* (s. 357-392). İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Canatan, K. (2016). "Çağdaş Toplumlarda ve Kültürlerde "Yaşlılık" Algıları. K. Canatan (Dü.) içinde, *Beden Sosyolojisi* (s. 325-344). İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Cengiz, K., Küçükural, Ö., Tol, U.U. (2003). *Yaşlılık Söylemi ve Yaş Ayrımcılığı*. III. Ulusal Yaşlılık Kongresi, 9-12 Nisan 2003, Denizli. (s. 194-208).
- Ceylan, H. (2015). Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı. H. Ceylan (Dü.) içinde, *Modern Hayat ve Yaşlılık* (s. 25-49). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ceylan, H. (Dü.). (2016). *Yaşlılık Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cicero, M. T. (2017). *Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine*. (C. ÇEVİK, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Cirhinlioğlu, Z., & Cirhinlioğlu, F. G. (2016). Postmodern Sağlıkın Yükselişi ve Düşüşü. K. Canatan (Dü.) içinde, *Beden Sosyolojisi* (s. 395-412). İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları.
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). Türk Halk Kültüründe "Tör/Başköşe" Kavramı ve Anlam Yaratmadaki Simgesel Sürekliliği. *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 33-44.
- Dağlı, Y. (2018). *Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin Yaşlılık Dönemine İlişkin Algılarının ve Yaşam Boyu Öğrenme İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi: Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması*. Ankara.
- Duben, A. (2018). Türkiye ve Avrupa'da Nüfus Yaşlanması, Aile, Piyasa ve Devlet. A. Duben (Dü.) içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinler Arası Bakış Açılıarı* (s. 67-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (F. AYDIN, Çev.) İstanbul: Ataç Yayınları.
- Duyar, İ. (2008). Yaşlanma Yaşlılık ve Antropolojisi. M. Mas, A. Işık, M. Karan, T. Beğer, Ş. Akman, & T. Ünal (Dü) içinde, *Geriatrı* (Cilt I, s. 9-20). Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Ebu Davud, "Edeb", 23 (Ebu Davud'un "Sünen" adlı eserinin "Edeb" bölümünün 23. Bâbı).
- E. C. Cuff, W.W. Sharrock, D.W. Francis. (2015). *Sosyolojide Perspektifler*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Emiroğlu, K., & Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve Yaşlıının Sosyal Yaşantısı*. Ankara: Şafak Matbacılık.
- Eriksen, T. H. (2012). *Küçük Yerler, Büyük Meseleler Sosyal ve Kültürel Antropoloji*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erikson, E. H. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı*. (T. ÜSTÜN, & V. ŞAR, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Görgünbaran, A. (2008). Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(2), 86-97.
- Güllü, İ. (2010). *Gecekondulaşma, Gençlik ve Dindarlık –Kayseri Argıncık Örneği-* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi: Kayseri.
- Güllü, İ. (2014). *Gofretin İşçileri*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. Erzurum: Emek Matbacılık.
- Günay, Ü. (2003). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü., Güngür, H. (2007). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- İçli, G. (2002). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İçli, G. (2010). Yaşlılar ve yaşlılığın değerlendirilmesi: Denizli İli üzerine niteliksel bir araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 3(1-2), 1-13.

- İçli, G. (2016). Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık. H. Ceylan (Dü.) içinde, *Yaşlılık Sosyolojisi* (s. 41-60). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalaycı, I. (2015). *Yaşlılık Statüsü, Rollerini Açısından Yaşlıların Toplumsal Beklentileri ve Sorunları: Isparta Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi: Isparta.
- Kalaycıoğlu, S., Küçükural, Ö., Cengiz, K., Tol, U. (2003). *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları.
- Kalınkara, V. (2016a). *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalınkara, V. (2016b). *Yaşlılık Disiplinleri Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karaçoşkun, M. D. (2012). *Din Psikolojisi*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Kehrer, G. (1996). *Din Sosyolojisi*. (M. E. Köktaş, A. Topçuoğlu, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Kılıçcı, Y. (1988). Yaşlılığın Uyum Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(3), 41-45.
- Kılavuz, M. A. (2003). *Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi*. Bursa: Arasta Yayınları.
- Kurt, A. (2014). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Kurtkapan, H. (2017). *Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi: İstanbul.
- Kuş, E. (2012). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri (Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?)*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mensching, G. (2004). *Dini Sosyoloji*. (M. Aydın, Çev.) Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Müslim, "Birr", 8 (Müslim'in "Sahih" adlı eserinin "Birr" bölümünün 8. Bâbı).
- Neuman, W. L. (2009). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Cilt 1). Ankara: Yayın Odası Yayıncılık.
- Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık ve Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş 5* (Cilt 5). Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Öz, F. (2002). Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirmek. *Kriz Dergisi*, 10(2), 17-28. doi:10.1501
- Özbudun, S., Şafak, B., ve Altuntek, N. S. (2014). *Antropoloji Kuramlar Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özgür, Ö., Sabbağ, Ç. (2014). *Kırsal ALanda Yaşlılık: Adıyaman Samsat Örneği*. Ankara: SABEV Yayıncılık.
- Öztürk, Ö. (2016). *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Poloma, M. M. (2007). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (H. Erbaş, Çev.) Ankara: EOS Yayınevi.
- Ritzer, G. (2013). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Ki Yayınları.
- Ritzer, G., Stepnisky, J. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Ankara: De Ki Yayınları.

- Sibel, Ö., Balkı, Ş., Altuntek, N. S. (2014). *Antropoloji Kuramlar Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Slattery, M. (2015). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Şahin, İ. (2008). *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi: Kayseri.
- Şentepe, A. (2009). *Yaşlılık Döneminde Temel Problemler ve Dini Başa Çıkma*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: İstanbul.
- Şentürk, M., Ceylan, H. (2015). *İstanbulda Yaşlanmak -İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması-*. İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık Sosyolojisi ve Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Taplamacıoğlu, M. (1962a). Din Sosyolojisinde *Son Gelişmeler*. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 49-63.
- Taplamacıoğlu, M. (1962b). Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 141-151. doi:10.1501
- Taş, K. (2012). Sosyolojik Din Tanımları. N. Akyüz, & İ. Çapcıoğlu (Dü) içinde, *Din Sosyolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- T.C. Resmi Gazete, 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, 10/07/1976, Sayı: 15642

- T.C. Resmi Gazete, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 16/06/2006, Sayı: 26200
- Tezcan, M. (1982a). Toplumsal Değişme ve Yaşlılık. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(2), 169-177.
- Tezcan, M. (1982b). Yaşlılıkta Boş Zaman Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(2), 179-191.
- Tirmizi, "Cihad", 24 (Tirmizi'nin "Sünen" adlı eserinin "Cihad" bölümünün 24. Bâbı).
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak Yaşlanmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Tufan, İ. (2016a). *Nazilli Yaşlılık Araştırması Cilt 1*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tufan, İ. (2016b). *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tuna, M., Tenlik, Ö. (2017). Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma. İ. Tufan, M. Durak (Dü) içinde, *Gerontoloji Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika* (s. 3-26). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Wach, J. (1995). *Din Sosyolojisi*. (Ü. Günay, Çev.) İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Weber, M. (2012a). *Din Sosyolojisi*. (L. BOYACI, Çev.) İstanbul: Yarıncı Yayınları.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum* (Cilt I). (L. Boyacı, Çev.) İstanbul: Yarıncı Yayınları.
- WHO (2011). *Global Health and Ageing*. Geneva: World Health Organization.

Wise, R. (2018). Yaşlanmanın Psikolojisi. A. Duben (Dü.) içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinler Arası Bakış Açıları* (s. 47-66). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldız, A. (2013). *Yaşlılık ve Yaşlı Bakışı: Ömür Dediğin Programı Örneği*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: Konya.

Zastrow, C., Kirst-Ashman, K. K. (2015). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II*. Ankara: Nika Yayınevi.

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı. (E.T: 11. 10. 2018).

<http://basin.kmu.edu.tr/duyuru.aspx?ayrinti=1134> adresinden alındı. (E.T: 19. 11. 2018).

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595> adresinden alındı. (E.T: 8. 11. 2018).

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594> adresinden alındı. (E.T:08.11. 2018).

<http://www.tdk.gov.tr/> adresinden alındı. (E.T: 29. 11. 2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bakan-sarieroglundan-emeklilik-yasiyla-ilgili-onemli-aciklama-40867096> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 01.10.2018).

EKLER

EK: 1. Görüşme Formu

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı

Görüşme Formu

I. Katılımcı Özellikleri

- 1.1 Kaç yaşındasınız, nerelisiniz?
- 1.2 Mesleğiniz nedir, emekli misiniz?
- 1.3 Eğitim durumunuz nedir?
- 1.4 Medeni durumunuz nedir, eşiniz hayatta mı?
- 1.5 Nerede ve kiminle yaşıyorsunuz?
- 1.6 Günlük hayatınızı sürdürmek için ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz?

II. Yaşlılık Dönemine Geçiş

- 2.1 Sizce yaşlılık ne demek, yaşlandığınızı düşünüyor musunuz?
- 2.2 Yaşlılık döneminde hayatınızda neler değişti?
- 2.3 Yaşlanmanın sağlığınıza etkisi nasıl oldu?
- 2.4 Yaşlanma sürecinde çevrenizdeki insanların size davranışlarında nasıl bir değişim meydana geldi?

III. Dini Hayat ve İbadetler

- 3.1 Kendinizi dindarlık açısından nasıl tanımlarsınız, dinle ilişkiniz yıllar içerisinde değişti mi, nasıl değişti?
- 3.2 Namaz kılıyor musunuz? Gençlik döneminden-yaşlılık dönemine gelinen süreçte namaz kılma alışkanlığınızda nasıl bir değişim oldu?
- 3.3 Namazı nerde ve kimlerle kılıyorsunuz?
- 3.4 Namaz sizin için ne anlam ifade ediyor?

- 3.5 Yaşlılık yıllarınızda camiye gitme alışkanlığınızda değişim oldu mu? (Olduysa nasıl?)
- 3.6 Camide namaz öncesi ve sonrası nasıl vakit geçirirsiniz?
- 3.7 Sizin için cami ne anlam ifade ediyor?
- 3.8 Oruç tutuyor musunuz? Yaşınız oruç ibadetinizi nasıl etkiledi?
- 3.9 Bayramlarınızı nasıl yaşıyorsunuz? Çocuklarınızdan ve torunlarınızdan beklentileriniz nelerdir?
- 3.10 Kimler için ve ne sıklıkta dua edersiniz?
- 3.11 Yaşınızın ilerlemesi ile birlikte dualarınızın içeriğinde değişim oldu mu? (–olduysa nasıldı ne şekilde olduğu-)
- 3.12 Hac ibadetinin sizin için anlamı nedir?
- 3.13 Hac ibadetinizi yerine getirdiyseniz bunu kaç yaşında yaptınız, bu ibadet günlük yaşamınızda ne tür değişikliklere sebep oldu?
- 3.14 Gençlik ve yaşlılık döneminizi karşılaştırdığınız zaman ölüm düşüncesinin size olan etkisinde nasıl bir değişim oldu?
- 3.15 Yaşlıya hürmet ve saygı hakkında neler düşünüyorsunuz?

IV. Yaşının Sosyal Yaşantısı

- 4.1 Akraba ve komşularınızla ne sıklıkla görüşür, nasıl vakit geçirirsiniz?
- 4.2 Yıllar içerisinde hissettiğiniz yalnızlık duygularınızda nasıl bir değişim meydana geldi?
- 4.3 Aile bireylerinizle ilişkileriniz nasıl, ne sıklıkla görüşürsünüz?
- 4.4 Çocuklarınız ve torunlarınızın size karşı nasıl davranmasını beklersiniz? (Saygı, hürmet vb.)
- 4.5 Düğün, nişan, sünnet vb. Merasimlere katılır mısınız? Böyle ortamlarda üzerinize düşen roller nelerdir?
- 4.6 Ailenizdeki küçük çocukların din eğitimi hakkında üstlendiğiniz herhangi bir rol var mı, varsa nedir?
- 4.7 Boş vakitlerinizi nasıl geçirirsiniz? (kahvehaneye gitme, gazete okuma, TV izleme vb.)
- 4.8 Aile içinde görüşleriniz alınır mı? Size en çok hangi konularda danışılır?
- 4.9 Aileye ait bir malın el değiştirmesi, aileden birinin evlenmesi gibi konularda fikirlerinize başvurulur mu? Cevabınız evetse, size danışılma sıklığı yıllar içinde değişiklik gösterdi mi?

EK: 2. Fotoğraflar

Fotoğaf 1. Hurdalık olarak isimlendiren parkta vakit geçiren yaşlılar.

Fotoğaf 2. "Hurdalık" olarak isimlendirilen parktan bir görüntü.

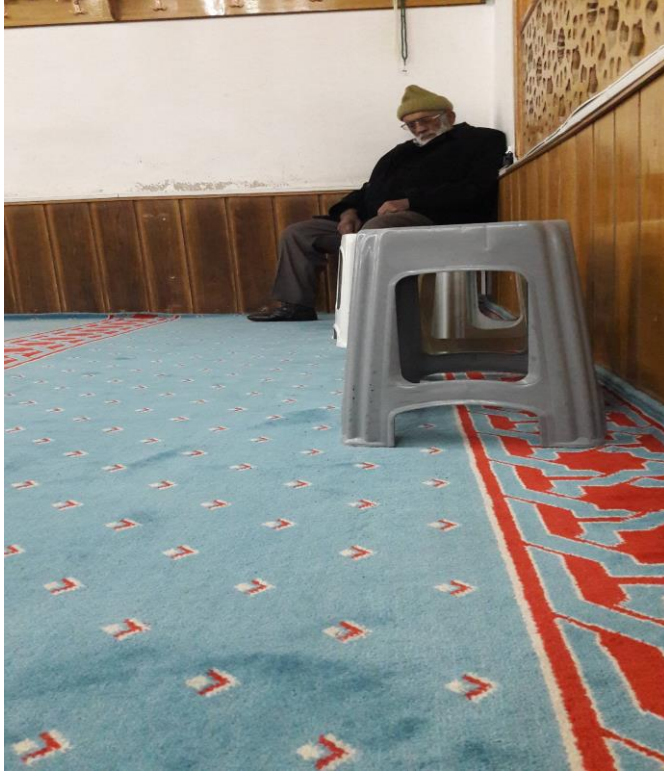
Fotoğraf 3. Karaman ‘Engelli ve Emekli Dinlenme Evi’

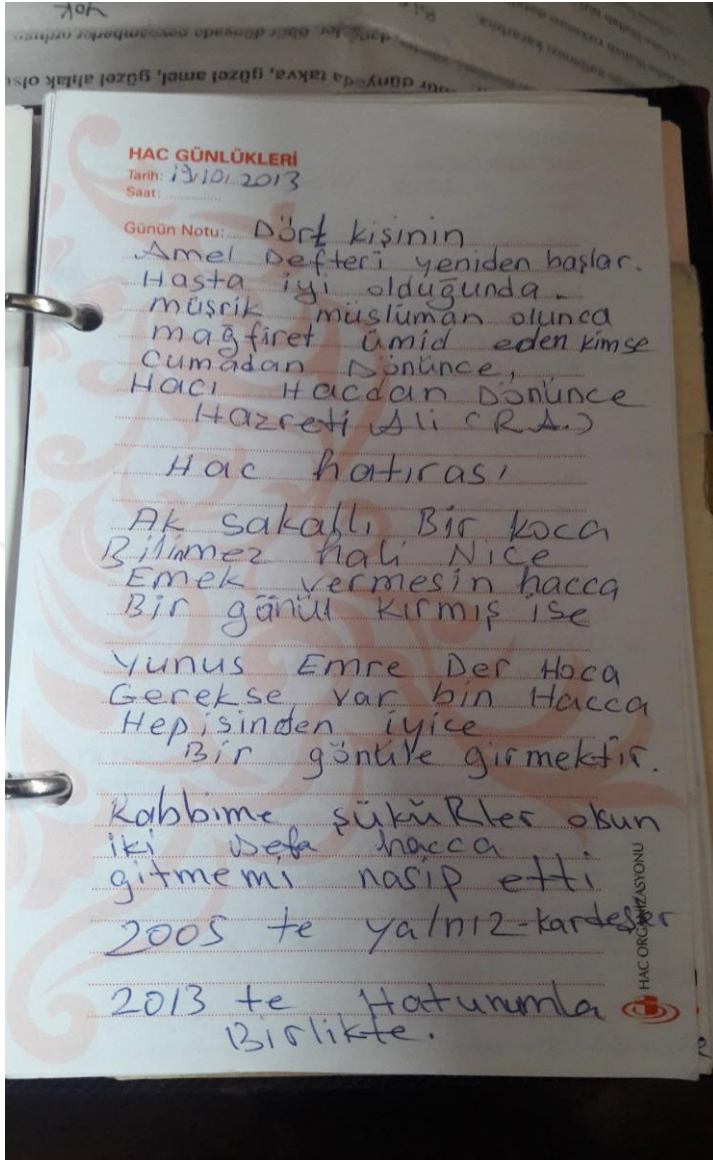
Fotoğraf 4. Torununa hamur açmayı öğreten bir yaşlı.

Fotoğraf 5. Bir camide yaşlıların oturması için konulan tabureler.

Foğraf 6. Camide taburede oturan bir yaşlı.

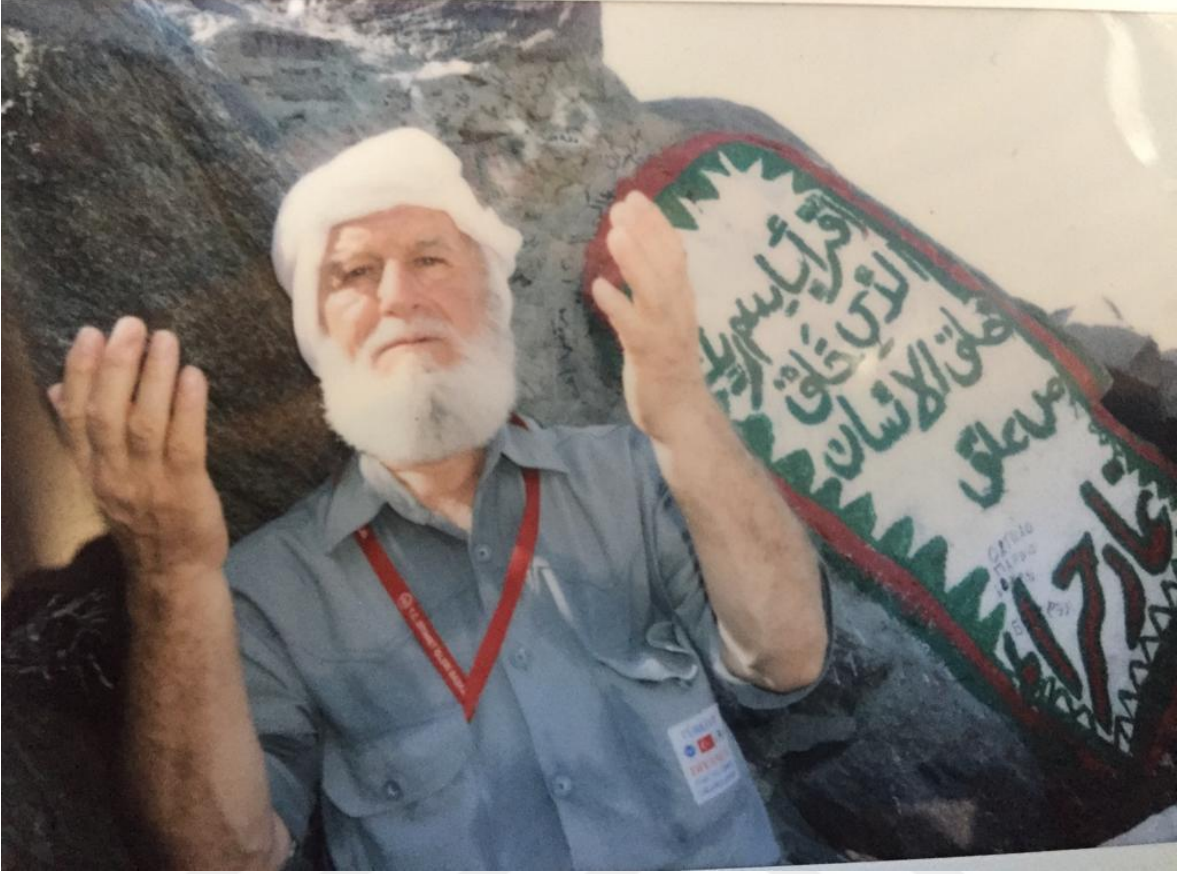

Fotoğraf 7. Bir yaşlının "hac" hatırası.

"Ak sakallı bir koca
Bilinmez hali nice
Emek vermesin hacca
Bir gönül kırmış ise"

Fotoğraf 8. Hacda “ak sakallı” yaşlılar.

Fotoğraf 9. Bir yaşlı katılımcı hacda dua yaparken.

Fotoğraf 10. Ak çemberli bir yaşlı ile yapılan görüşme.

Fotoğraf 11. Camide türbe ziyareti yapan bir yaşlı.

Fotoğraf 12. Emekli bir yaşlının atölyesinden görüntü.

